

Інна Літвінова

НОВА
УКРАЇНЬСЬКА
ШКОЛА

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

6 клас

Навчальний посібник

Частина 5

Створено відповідно
до модельної програми
«Українська мова. 5—6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(автори Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна)

Харків
Видавництво «Ранок»
2022

Навігатор

Структура та оформлення цього посібника розроблені так, щоб вам було зручно розрізняти тексти різного призначення.

У такий спосіб оформлені правила й інформація про мову, яку потрібно запам'ятати.

У таких бульбашках з'являтимуться підказки, що допоможуть пригадати вивчене в попередніх класах.

Так будуть оформлені пам'ятки та інструкції.

У рубриці **«Про що говорять слова»** ви знайдете різні цікавинки про лексику української мови.

Вправи впізнати легко, адже всі вони починаються зі слова **Вправа** 😊
А особливості цих вправ показані такими позначками:

вправа на повторення й актуалізацію

вправа з аудіосупроводом

робота в групі або в парі

створюємо свій словничок

завдання на вибір

РОЗДІЛ 5. ІМЕННИК

У цьому розділі поговоримо про таке:

- Для чого нам потрібні іменники.
 - Які іменники спільного роду.
 - Чи всі іменники мають форму однини і множини.
 - Як пов'язані відміна й відмінок.
 - Кого кличе кличний відмінок.
 - Як змінюються прізвища.
- А також про українську культурну спадщину.

§ 1. Іменник як частина мови

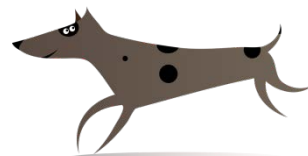

Вправа 1

1. Прочитайте вірш Григорія Фальковича.

УЇКЕНД

Тиша. Сон. Будильник. Ранок.
Мама. Тато. Джек. Сніданок.

Сумка. Термос. Ковбаса.
Ліфт. Автобус. Шлях. Краса!

Стежка. Ліс. Дуби. Ялиці.
Вуж. Гриби. Пташки. Суниці.
Білка. Небо. Синь. Роса.
Тиша. Термос. Ковбаса.

Комарі. Вогонь. Димок.
Шлях. Автобус. Ліфт. Замок.
Ванна. Мило. Ліжко. Сон.
Джек зітхає, наче слон.
Згадує оту красу —
Запахущу ковбасу.

2. Що цікавого ви помітили у вірші?

2. Розкажіть, що ви пам'ятаєте про іменник із початкової школи.

Іменник (від слова *ім'я*, назва) — самостійна частина мови, що називає особу, істоту, предмет, явище і відповідає на питання *хто? що?* У мовленні іменник виконує номінативну функцію, тобто дає назви явищам дійсності.

Іменники змінюються за числами й відмінками та мають рід.

Наприклад: *традиція* — *традиції* — *традицій*. Іменник *традиція* вжито в трьох різних формах — називному відмінку однини та множини й родовому відмінку множини. Проте в усіх формах рід іменника залишається незмінним — жіночий.

Вправа 2

1. Прочитайте текст.

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, традиції, свята, що виробилися протягом багатьох століть і освячені часом. Звичаї, традиції, обряди — це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших усенаціональних справах, у повсякденні та у святкові дні. Це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю!

(Із сайту Хмельницької обласної бібліотеки)

2. Випишіть іменники. Поясніть, як ви визначили їхню частининомовну належність.

Вправа 3

1. Із запропонованих рядів спільнокореневих слів випишіть іменники.

Думати, дума, думка, обдуманий; свято, святкувати, святковий; рід, родина, народжувати, народність, народ; цінність, цінувати, ціна, цінний, поціновувач; звичай, звичайний, зазвичай.

2. Поясніть, як ви розмірковували, вибираючи іменники з групи слів.

Зверніть увагу! Інколи до розряду іменників можуть переходити інші частини мови, найчастіше прикметники. У цьому разі вони мають усі ознаки іменника як частини мови. Порівняйте: *Накресліть* (що?) *пряму* АС (з підручника математики). (яка?) *Пряма* дорога в Голлівуд на зйомки у фільмах жахів... (І. Потаніна).

Вправа 4

1. Випишіть речення, у яких виділені слова є іменниками.

1) *Набережна* привела Федю з батьком до порту (В. Росін). 2) Понад бухтою півдугою вигнулася *Набережна* вулиця (Д. Ткач). 3) І тільки чулася *колискова* пісня (І. Жиленко). 5) Та це ж слово в слово мамина *колискова!!!* (М. Павленко). 6) Завтра – свято, і три *вихідні* попереду (І. Роздобудько). 7) Уперше я їх помітила в холоднуватому, але веселому і забитому вщерть рюкзаками, лижами, санками й людьми «сніговому поїзді», що вирушав на *вихідні* дні у Карпати (Н. Бічуя).

2. Пригадайте спосіб творення виділених іменників.

3. Підкресліть їх відповідно до функції в реченні.

Вправа 5

1. Складіть речення, у яких запропоновані слова будуть іменниками. Черговий, ламана, старий, приїжджі, відповідальна.
2. Підкресліть іменники відповідно до функції в реченні.

Іменники об'єднують у кілька груп за значенням: загальні й власні назви, конкретні й абстрактні, назви істот і неістот. Пригадаймо, у чому відмінність між загальними і власними назвами.	
Загальні назви	Власні назви
Позначають багато подібних між собою осіб, явищ, предметів	Є індивідуальними назвами окремих осіб, явищ, предметів. Власні назви пишемо з великої літери
<i>місто, свято, письменник</i>	<i>Ірпінь, Великдень, Іван Франко</i>

Вправа 6

1. Запишіть запропоновані слова у два стовпчики — загальні та власні назви.

Відродження, мрія, Різдво, Чорне море, звичаї, Херсон, Притула, календар, домівка, обряд, гора Говерла.

2. Поясніть, яким критерієм керувалися при розподілі.

Вправа 7

1. Спишіть речення, підкресліть іменники відповідно до їхньої функції в реченні.

1) До кожної людини треба йти з великою *любов'ю* і добрим серцем (*Олесь Бердник*). 2) День Віри, Надії, *Любові* та Софії відзначають 30 вересня. 3) *Роман* Петрович подякував і прийняв несподіваний подарунок (*Л. Письменна*). 5) У романі невидимий козак Мамай скакав на невидимому коні і творив різні дива (*В. Нестайко*). 6) З усіх кінців на *раду* до майдану сходились, мов струмки до річки, козацькі ватаги (*П. Супруненко*). 7) Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України (*Конституція України*).

2. Надпишіть над іменниками, до загальних чи власних назв вони належать.

3. Поясніть різницю в написанні виділених слів. Пригадайте, як вони називаються.

Конкретні назви	Абстрактні назви
Позначають предмети, які ми сприймаємо за допомогою органів чуття та які можемо поррахувати	Позначають явища, процеси, стани, які здебільшого не можемо сприйняти органами чуття й поррахувати
<i>учень, горіх, гаджет</i>	<i>виховання, радість, сон</i>
<p>Підказка. Щоб визначити, до якої групи належить іменник, спробуйте поєднати його із числівником. Якщо це можливо (<i>два учні</i>), то іменник належить до конкретних назв, якщо ні (<i>два виховання</i>) — до абстрактних.</p>	

Вправа 8

1. Спишіть запропоновані слова у два стовпчики — конкретні й абстрактні назви.

Комп'ютер, культура, поведінка, смартфон, програма, маркер, наліпка, почуття, людина, гідність, зошит, школа, вдома, око, уміння, ввічливість, учитель, життя, стіл, шафа, заборона, підручник.

2. Поясніть, як ви міркували, розподіляючи слова на дві групи.

Вправа 9

Доберіть і запишіть по п'ять іменників — конкретних і абстрактних назв. Складіть із ними речення.

Назви істот	Назви неістот
Називають істот (людей, тварин, казкових героїв тощо), відповідають на питання <i>хто?</i>	Називають неістот (предмети, явища тощо), відповідають на питання <i>що?</i>
<i>директор, колібри, кит</i>	<i>море, селище, тавтовність</i>

Вправа 10

Запишіть запропоновані слова у два стовпчики — назви істот і неістот.

Культура, виконавець, покоління, людина, мультіварка, дід, учні, земля, кошеля.

Зверніть увагу! Мовна категорія істот/неістот іноді не збігається із життєвими реаліями. Наприклад, до істот належать назви міфологічних

створінь (*мавка, водяник*); назви померлих людей (*небіжчик, покійник*); назви гральних карт, шахових фігур (*валет, король*), назви іграшок (*лялька, ведмедик*) тощо.

До мовної категорії неістот відносимо, серед іншого, назви мікроорганізмів (*вірус, мікроб*) та назви сукупності осіб (*група, рій*).

Підказка. Для того, щоб перевірити, до якої групи належить іменник, поставте його у форму знахідного відмінка й поставте до нього питання: *Знайти* (кого?) *Мавку* (істота). *Знайти* (що?) *Вірус* (неістота).

Вправа 11

1. Утворіть форму знахідного відмінка поданих іменників. Визначте групу за значенням істота / неістота.

Домовик, пішак, русалка, табун, натовп, відьма, змій, Нептун, ферзь, група, загін, юрба, згряя, Берегиня.

2. Складіть речення із трьома словами на вибір.

Вправа 12

1. Спишіть текст.

Повсякденне життя українців, а також святкування різних подій часто супроводжують самобутні звичаї, що пройшли крізь віки. Сучасна українська молодь не завжди знайома із традиціями, але сьогодні цікавість до духовної спадщини нашого народу посилюється, обряди та звичаї ніби набувають нового дихання.

Святкування Івана Купала в Пирогові

2. Підкресліть усі іменники відповідно до ролі в реченні.

3. Надпишіть над іменниками групу — істота / неістота.

Вправа 13

Розкажіть про відомі вам українські традиції, використовуючи іменники різних груп за значенням: загальні й власні, конкретні й абстрактні, назви істот і неістот.

Зверніть увагу, що кожне слово належить водночас до різних груп за значенням: *Людина* — загальна назва, конкретна, назва істоти. *Дніпро* — власна назва, конкретна, назва неістоти.

§ 2. Велика буква та лапки у власних назвах

Вправа 14

*Іллінська церква в селі Суботів
Чигиринського району
Черкаської області*

*Краєвид у парку «Олександрія»
в місті Біла Церква
Київської області*

1. Прочитайте речення.

На горі видніє біла церква. Біла Церква — моє рідне місто.
На дереві сидить гарненька білочка. Я люблю цукерки «Білочка».

2. Знайдіть у реченнях омоніми. Поясніть відмінності в написанні цих слів.

Вам уже відомо, що власні назви ми пишемо з великої літери. Розгляньмо докладніше, які групи слів належать до власних назв.		
Власні назви	Приклади	
1. Прізвища, імена та імена по батькові людей, псевдоніми, прізвиська	<i>Сергій Жадан, Валерій Федорович, Джамала, Кий, Сірко, Шева</i>	
2. Назви персонажів художніх творів, казок, байок	<i>Лоскотон, Ох, Термінатор, Бамблбі</i>	

<p>3. Імена божеств, міфічних істот, назви релігійних понять</p>	<p><i>Божжа Матір, Бог (у християнстві), Перун, Аллах, Посейдон, Різдво, Рамадан</i></p>	
<p>4. Назви держав і автономних республік (із великої літери пишемо всі слова)</p>	<p><i>Україна, Сполучені Штати Америки</i></p>	
<p>5. Географічні й астрономічні назви (родові назви при них пишемо з малої літери)</p>	<p><i>Європа, гора Говерла, сузір'я Великий Віз, Чумацький Шлях, планета Земля</i></p>	
<p>6. Назви вулиць, майданів (родові позначення пишемо з малої літери)</p>	<p><i>проспект Науки, майдан Незалежності</i></p>	
<p>7. Найменування історичних подій, знаменних дат, загальнонародних свят (із великої літери пишемо перше слово)</p>	<p><i>День захисників і захисниць України, Новий рік, Перше вересня</i> Запам'ятайте: <i>День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України</i></p>	
<p>8. Офіційні назви установ та організацій, партій (із великої літери пишемо перше слово)</p>	<p><i>Міністерство освіти і науки України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна</i></p>	

9. Назви вокзалів, залізничних станцій, портів, аеропортів, станцій метро, зупинок наземного транспорту	<i>Південний вокзал, аеропорт «Бориспіль», станція метро «Позняки»</i>	
10. Назви товарних знаків, марок, виробів	<i>тістечко «Смакота», автомобіль «Хюндай»</i>	
11. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів (родові позначення пишемо з малої літери)	<i>Десятинна церква, Золоті ворота, Шарівський палац</i>	
12. Назви найвищих державних органів та посад України, найвищих міжнародних організацій	<i>Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, Президент України, Організація Об'єднаних Націй</i>	

Вправа 15

1. Прочитайте слова. Поясніть відмінності в написанні слів.

Чудовий день, День Незалежності України; Президент України, президент школи; Західна Україна, західна частина міста; Бог Отець (у християнстві), бог Зевс; червона шапочка, дівчинка на ім'я Червона Шапочка.

2. Випишіть власні назви.

Вправа 16

1. Спишіть, дотримуючись правил написання великої літери у власних назвах.

національна опера України, гора Ельбрус, фільм «Аватар», день соборності України, асоціація стоматологів України, північна Америка, правобережна Україна, ужгородський національний університет, комета Галлея, середземне море.

2. Над кожним словом, написаним із великої літери, поставте номер відповідного правила з таблиці.

Вправа 17

1. Прочитайте речення, знайдіть помилки в написанні власних назв.

1) Першим вищим навчальним закладом у Східній Європі є Острозька Академія. 2) Літній календарний цикл включає такі основні свята: Трійцю, Івана Купала, Петра та Павла, а також призабуті нині свята Лади, Ярила та інші. 3) День захисників і захисниць України — державне свято України, що відзначаємо 14 жовтня (водночас зі святами Покрови пресвятої Богородиці та днем українського козацтва); започатковане воно 2014 року указом президента України.

2. Спишіть речення, виправляючи помилки.

Вправа 18

1. Прочитайте текст, поясніть використання великої літери у власних назвах.

Подорожуємо Україною

На околиці Києва, поблизу місцевості під назвою Пирогів, розташований Національний музей народної архітектури та побуту

України. Це музей просто неба, або скансен — це слово походить від першого подібного музею «Скансен» у Швеції. Музей у Пирогові — це унікальний архітектурно-ландшафтний комплекс усіх історико-етнографічних регіонів України: Полісся, Слобожанщини та Полтавщини, Карпат, Наддніпрянщини, Поділля та Півдня України.

Ви потрапляєте в село з дерев'яними хатами, шинками, млинами, церквами, які відтворюють давню архітектуру різних частин нашої країни. Тут можна з користю провести час, дізнатися про традиції нашого народу, скуштувати смачні страви, зробити фотосесію та просто відпочити душею.

Музей почали створювати 1969 року за ініціативи тодішнього голови Товариства охорони пам'яток історії та культури Петра Тронька.

Тут регулярно проходить безліч цікавих подій. Та передусім Пирогів варто відвідати в період релігійних свят — Різдва, Великодня, Івана Купала чи Спаса, адже в цей час у музеї проходять надзвичайно цікаві й колоритні дійства, які відтворюють давні традиції наших предків.

Дістатися до Музею народної архітектури та побуту в Пирогові можна автобусом № 27 від станції метро «Лебединська».

Години роботи: музей відкритий щодня, окрім середи, із 10:00 до 17:00.

(За матеріалами туристичного порталу «IGotoWorld»)

2. Випишіть із тексту власні назви, поясніть їхній правопис. Над кожною назвою надпишіть номер правила, яке регулює написання великої літери (згідно з таблицею вище).

3. Випишіть у словничок незнайомі вам слова.

4. Сформулюйте основну думку тексту. 5. Запишіть ключові слова — теги, за якими би ви шукали інформацію про музей в інтернеті.

7. Стисло перекажіть текст так, щоб розповідь могла зацікавити ваших друзів чи подруг.

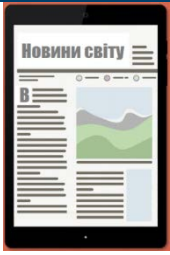
8. Скориставшись інформацією нижче, напишіть оголошення, аби розмістити на сторінці вашої школи в соцмережі. Поміркуйте, яку інформацію варто було би ще додати.

Оголошення — це коротке текстове повідомлення, що має на меті поінформувати певне коло осіб про події, пропозиції послуг, товарів тощо.

Оголошення складається з короткого повідомлення (пропозиція, інша інформація) та необхідної контактної інформації.

Як ви вже могли помітити, деякі власні назви не лише пишемо з великої літери, а ще й беремо в лапки. Розберімося, яких саме назв це стосується.

Власні назви	Приклади	
1. Назви будь-яких установ, організацій, гуртів, колективів	<i>гурт «Антитіла», стадіон «Металіст», видавництво «Ранок»</i>	
2. Назви творів мистецтва (музики, літератури, малярства, кінематографії тощо). Зверніть увагу! Назви релігійних книг пишемо без лапок	<i>твір «Тореадори з Васюківки», картина «Чорний квадрат», опера «Наталка Полтавка» Біблія, Псалтир, Коран</i>	

<p>3. Назви станцій метро, аеропортів, зупинок міського транспорту, готелів, ресторанів</p>	<p><i>станція метро «Перемога», зупинка «Привокзальна площа», кав'ярня «Львівська копальня кави»</i></p>	
<p>4. Найменування періодичних видань</p>	<p><i>газета «Дзеркало тижня», часопис «Дивослово»</i></p>	
<p>5. Символічні назви різних видів транспорту, у тому числі марки машин</p>	<p><i>велосипед «Україна», автомобіль «Мерседес»</i></p>	
<p>6. Індивідуальні найменування продукції</p>	<p><i>вода «Миргородська», торт «Мурашник»</i></p>	
<p>7. Назви сайтів, мереж, пошукових систем, якщо при них є родове слово</p>	<p><i>соціальна мережа «Фейсбук», система обміну повідомленнями «Вайбер». Але: фейсбук, вайбер (без родового слова)</i></p>	

Вправа 19

Поверніться до першої вправи цієї теми. Прочитайте підписи до світлин. Поясніть правопис великої літери та лапок у власних назвах.

Вправа 20

1. Прочитайте, поясніть уживання великої літери та лапок.

Трактор «Слобожанець», знайомий слобожанець; взуття «Крокс», мої крокси; цукерки «Асорті», асорті смаколиків; напій «Живчик», маленький живчик; мрія українців, літак «Мрія»; у пошуковій системі «Гугл», у гуглі;

система обміну повідомленнями «Телеграм», у телеграмі; пристрій фірми «Ксерокс», треба знайти ксерокс; станція метро «Хрещатик», вулиця Хрещатик; Верховна Рада України, вчена рада університету; працююча Бджола (у байці), кафе «Шалена бджілка», комаха бджілка.

2. Випишіть власні назви.

Вправа 21

1. Спишіть, поставивши, де потрібно, лапки.

Гурт Без обмежень, мультфільм Мавка, видавництво Фабула, Арабська Республіка Єгипет, Міністерство освіти і науки України, номінація Оскар, футбольний клуб Шахтар, аеропорт Бориспіль, пісня Ой у лузі червона калина..., цукерки Каракум, станція метро Либідська.

Вправа 22

Спишіть речення, дотримуючись правил написання власних назв.

Національний музей-заповідник українського гончарства засновано в селі опішному 1986 року за дорученням ради міністрів України.

Історико-культурний комплекс запорізька січ побудований на острові хортиця в запоріжжі.

Один із найцікавіших музеїв України — музей писанкового розпису в Коломиї (неофіційна назва — музей писанка). Його виставкова колекція налічує близько шести тисяч писанок із різних регіонів України, а також із Польщі, Чехії, Пакистану та інших країн.

Вправа 23

1. Виконайте завдання на вибір:

• Пригадайте, у яких музеях ви були. Який вас вразив найбільше? Розкажіть, що цікавого ви там бачили.

• Разом із дорослими відвідайте віртуальну екскурсію в музеї. Для цього можна скористатися сайтами проєкту «Музеї просто неба», музею палеонтології в Києві, музею ретроавтомобілів у Дніпрі, музею космонавтики

в Житомирі, Британського музею в Лондоні та багатьма іншими. Поділіться своїми враженнями.

2. Напишіть допис для соцмереж: опишіть музей, наведіть повну назву, адресу розташування, спосіб проїзду тощо. Дайте поради відвідувачам.

3. Визначте, у якому стилі написано текст.

Вправа 24

Виконайте тестові завдання.

1. Обидва слова є іменниками в рядку

А краса, красивий

В вразити, враження

Б світло, світлина

Г семеро, сімка

2. Виділене слово є іменником у всіх рядках, ОКРІМ

А За п'ять хвилин починався *черговий* кіносеанс.

Б *Пряма AD* перетинається з відрізком *CE*.

В Як ви провели *вихідні*?

Г Січчю командував *кошовий*.

3. Неправильно написано власну назву в рядку

А Президент України

В гора Говерла

Б країни Заходу

Г Міністерство Освіти і Науки України

4. Правил уживання лапок у власних назвах дотримано в усіх рядках, ОКРІМ

А аеропорт «Жуляни»

В торт «Пінчер»

Б станція метро «Арсенальна»

Г книга «Біблія»

5. Прочитайте речення.

Станція київського метрополітену (1)«Золоті ворота» неодноразово була в списку найкрасивіших станцій не тільки (2)України, а й світу. Магічний проєкт (3)Миколи Жарікова сьогодні представлений для жителів і гостей столиці у вигляді райдужних мозаїк із зображеннями князів, символіки та пам'ятних місць (4)Київської русі.

Правил правопису власних назв НЕ дотримано щодо назви

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 3. Рід іменників. Іменники спільного роду

Вправа 25

1. Прочитайте словосполучення.

парк міський

мода міська

свято міське

2. Чому, на вашу думку, прикметник у цих трьох словосполученнях має різні закінчення?

3. Пригадайте, що ви знаєте про рід іменників.

Існує три роди іменників:

Жіночий рід	Чоловічий рід	Середній рід
<i>чоловік, екран, кіт</i>	<i>жінка, барва, радість</i>	<i>свято, маля, озеро</i>

Зверніть увагу! До котрогось із родів належать лише ті іменники, які мають форму однини. Якщо іменник не має форми однини, то й категорія роду йому не властива, наприклад: *дреди, окуляри, Прилуки*.

Підказка. У більшості випадків визначити рід іменника досить легко. Для цього треба дібрати до нього займенники: для чоловічого роду — *він, мій (брат, розум, комп'ютер)*, для жіночого — *вона, моя (бабуся, кава, ніжність)*, для середнього — *воно, моє (сонце, немовля, життя)*.

Вправа 26

Запишіть слова у три стовпчики залежно від роду (чоловічий, жіночий і середній).

Родина, фіалка, небо, штани, подушка, волосся, ножиці, смартфон, мишка, джинси, міль, механік, чипси, сорочка, середмістя, Чернівці.

Вправа 27

1. Спишіть слова, надпишіть над кожним, до якого роду воно належить.

Кіт, кішка, кошенья; продавець, продавчиня; дівчина, дівчисько, дівча; зал, зала; учень, учениця, учнівство.

2. Складіть речення з останніми трьома словами.

Вправа 28

Подивіться навколо і назвіть предмети: по 5 іменників чоловічого, жіночого та середнього роду. Складіть із ними словосполучення.

Вправа 29

1. Прочитайте назви українських міст, визначте їхній рід, де це можливо. Розкрийте дужки, запишіть словосполучення.

Зразок: Одеса (*веселий*) — весела Одеса.

Херсон (*сонячний*), Вінниця (*затишний*), Суми (*привітний*), Запоріжжя (*козацький*), Кам'янець-Подільський (*стародавній*), Чернівці (*мальовничий*), Полтава (*гостинний*).

2. Для яких слів ви не змогли визначити рід? Чому?

3. Допишіть назву свого міста, села чи селища, схарактеризуйте його, використовуючи прикметники.

Вправа 30

1. Рід деяких іменників варто запам'ятати. Розгляньте таблицю.

Чоловічий рід	Жіночий рід
біль, Дніпро, дріль, дріб, жаль, живо́пис, запис, кір, на́кип, на́пис, на́сип, не́жить, опис, пере́кис, пил, підпис, полин, по́суд, про́даж, руко́пис, собака, степ, степінь, ступінь, тюль, шампунь, ярмарок	антресоль, бандероль, вуаль, газель, каніфоль, мігрень, не́хворощ, папороть, путь, розкіш

2. Випишіть слова, рід яких вас подивував.

3. З'ясуйте значення незрозумілих слів, випишіть у свої словнички.

Вправа 31

Запишіть словосполучення, утворивши правильні форми прикметників, що є залежними словами.

Кава (*запахний*), Дніпро (*повноводий*), папороть (*зелений*), напис (*розбірливий*), собака (*сусідський*), степ (*широкий*), путь (*далекий*).

Вправа 32

Складіть словосполучення із наведеними словами.

Живопис, нежить, шампунь, полин, каніфоль, продаж, розкіш, папороть, підпис.

Вправа 33

Виправте помилки у словосполученнях, де це потрібно. Обґрунтуйте думку.

Гірка полин, волохатий собака, зубна біль, сильна нежить, великий розкіш, наукова ступінь, високий антресоль, широке Дніпро, неслухняний хлоп'я, відомий професор, безмежний степ.

В українській мові є ще іменники спільного роду — такі, що називають осіб як чоловічої, так і жіночої статі залежно від контексту.

Порівняйте: *Івась* — відомий *стиляга*. *Не переймайся*, моя *сестра* — *теж стияга*.

До спільного роду переважно належать іменники, що характеризують когось за дією або за рисами, наприклад: *рева*, *базика*, *шутьга*, *соня*, *пакса*, *сирота*, *білоручка*, *замазура*, *заїка*, *сусіда* тощо.

Зверніть увагу! Іменники чоловічого роду, що називають професію чи вид діяльності людини (*професор*, *програміст*, *лікар* тощо), можуть називати особу як чоловічої, так і жіночої статі. З такими іменниками прикметники узгоджуємо лише в чоловічому роді, порівняйте: *талановитий програміст Олександр* і *талановитий програміст Яна*.

Водночас в українській мові існують назви професій, що є іменниками жіночого роду: *професорка*, *програмістка*, *лікарка*. Ці слова вживаємо на позначення осіб жіночої статі.

Вправа 34

1. Спишіть речення.

1) І ябеда Люська Бабенчук ніколи на Валеру не «капала» (*В. Нестайко*). 2) Марго й Елізабет — на медичному факультеті, Сібілла — майбутній журналіст (*І. Роздобудько*). 3) От невдаха, третього м'яча пропустив (*Є. Доломан*). 4) Цього чванько ніяк не міг стерпіти (*О. Мазур*). 5) Тато — інженер якоїсь ремонтної контори, мама — економіст (*В. Нестайко*).

2. Обведіть іменники спільного роду.

3. Поміркуйте, з текстів якого стилю ці речення. Обґрунтуйте думку.

4. Зробіть висновки про вживання іменників спільного роду.

Вправа 35

1. Із кожним із запропонованих слів складіть по два речення, щоб іменники називали осіб чоловічої та жіночої статі.

Посіпака, недоторка; фахівець, менеджер.

2. Визначте рід іменників.

Вправа 36

1. Прочитайте текст.

Чи знаєте ви, звідки походять назви українських міст і сіл? Нескладно здогадатися, як утворилися назви Івано-Франківськ, Хмельницький, чи, скажімо, Сквородинівка: вони бережуть пам'ять про відомих людей свого регіону.

У подібний спосіб утворено й інші *топоніми*. За легендою з «Повісті минулих літ», Київ заснував полянський князь Кий зі своїми братами Щеком і Хоривом та сестрою Либіддю, тож на честь князя й було названо місто. Назва «Львів» походить від імені Лева Даниловича, який був сином засновника міста, князя Данила Галицького.

Але це далеко не єдиний спосіб творення назв населених пунктів. Якщо дослідити їхнє походження, можна дізнатися багато цікавого про певну територію чи місцевих мешканців.

2. З'ясуйте значення виділеного слова. Запишіть його до словничка незнайомих слів.

3. Випишіть власні назви, визначте рід, пригадайте правила їхнього правопису.

4. Знайдіть цікаву інформацію про одне зі згаданих у тексті міст (розпитайте рідних, знайомих, пошукайте в інтернеті з допомогою дорослих). Розкажіть про це місто, починаючи розповідь фразою на зразок: «Івано-Франківськ відомий...»

5. Дослідіть походження назви свого населеного пункту, підготуйте презентацію, виступіть із повідомленням.

Пам'ятний знак на честь заснування Києва на набережній Дніпра

§ 4. Число іменників

Вправа 37

1. Прочитайте іменники.

свято	свята
колядка	колядки
традиція	
	пісні
Різдво	
	канікули

2. Поясніть, чим іменники в кожному рядку схожі, а чим відрізняються.

3. Доповніть порожні чарунки відповідними формами, де це можливо.

Чому, на вашу думку, це можливо не завжди?

Для розрізнення кількості названих осіб, істот, предметів, явищ іменники мають числові форми однини та множини.

Однина	Множина
Іменник у формі однини позначає одну особу, істоту, предмет	У формі множини іменник позначає двох і більше осіб, істот, предметів
<i>свято, родич, пампушка</i>	<i>свята, родичі, пампушки</i>

Вправа 38

1. Розгляньте світліну. Яку українську традицію на ній зображено?

2. Спишіть подані слова, утворіть від них форму множини.

Вправа 39

1. Прочитайте текст.

Драгобете та Мерцішор — румунські свята з місцевим смаком

Румуни — друга за чисельністю після угорців національна меншина *Закарпаття*. Тривалі контакти з українцями спричинили появу спільних рис в *архітектурі*, одязі та стравах народної кухні. Але водночас румунське *населення* зберігає та оберігає свої специфічні елементи *культури*.

«Усі традиції, які були за дідів-прадівів, зберігаються. Тобто танці, пісні, обряди, національні костюми. У нас є альтернатива популярному зараз Святому Валентину — Драгобете. Наше свято має дуже давнє коріння і святкувалося задовго до того, як з'явився Валентин», — каже директорка ліцею в селищі Солотвино *Андріяна Поп*.

А ще тут святкують *Мерцішор* — свято зустрічі весни. Свою назву воно отримало через назву специфічних бутоньєрок у вигляді квіточок із білих та червоних ниток, які в цей день одягають жінки та дівчата. Святкувати ці свята почали не так давно — двадцять років тому.

(За статтею Галини Гички «Музей історії, румунські свята та дерев'яні церкви: слідами румунів на Закарпатті» в онлайн-журналі «Varosh»)

2. Яке враження справив на вас текст? Яку нову інформацію ви з нього отримали? Що вас найбільше зацікавило?

3. Спишіть другий абзац тексту. Над усіма іменниками надпишіть, у якій числовій формі їх вжито.

4. Перегляньте виділені іменники в тексті. Форму якого числа вони мають? Чи можна утворити від них форму іншого числа? Чому ви так вважаєте?

Переважна більшість іменників мають форми однини та множини. Але є такі, що вживаються у формі тільки одного числа — лише однини чи лише множини. Розгляньмо, які групи іменників до них належать.

Мають лише форму однини	Мають лише форму множини
1. Назви абстрактних понять: <i>щастя, пізнання, ніжність</i>	1. Назви почуттів, емоцій, станів: <i>радощі, веселощі, лінощі</i>
2. Назви речовин, матеріалів: <i>молоко, залізо, олія, крейда</i>	2. Назви речовин, продуктів: <i>ліки, вершки, макарони</i>
3. Власні назви: <i>Коломия, Ворскла, Андрій, Коваленко</i>	3. Власні географічні назви: <i>Суми, Карпати, Афіни</i>
4. Збірні іменники — такі, що позначають сукупність предметів або осіб як неподільне ціле: <i>волосся, ластовиння, студентство, комашиня.</i>	4. Назви сукупності чогось: <i>фінанси, копалини, джунглі</i>
	5. Назви парних предметів: <i>окуляри, двері, терези</i>
Зверніть увагу! Ці іменники можуть уживатись у формі множини, якщо: а) позначають велику кількість чогось: <i>води Атлантики;</i> б) називають сорти або види речовин: <i>мінеральні води;</i> в) виражають кількість осіб: <i>у нашому класі чотири Анастасії.</i>	6. Назви обрядів, звичаїв, ігор, тривалих чи повторюваних процесів: <i>хрестини, іменини, шахи, піжмурки, канікули, вибори</i>
	Запам'ятайте! До множинних належать іменники <i>двері, ліки, меблі</i>
<p>Підказка. Щоб визначити, має іменник форму лише однини, лише множини чи обидві, спробуйте поєднати його з числівниками <i>три</i> або <i>один/одна/одне</i>. Якщо іменник поєднується з обома числівниками, то він має форми і однини, і множини, наприклад: <i>один день — три дні, одна учениця — три учениці</i>.</p>	
<p>А от «<i>три канікули</i>» звучатиме дивно, отже, цей іменник має лише форму однини. Так само ми не скажемо «<i>один дред</i>», бо <i>дреди</i> — це множинний іменник.</p>	
<p>До речі, кількість парних предметів можна позначити або за допомогою збірних числівників (<i>двоє штанів, троє окулярів</i>), або описово (<i>дві пари штанів, чотири пари окулярів</i>).</p>	
<p>Запам'ятайте! Іменники на зразок <i>радощі, лінощі, труднощі</i> тощо є множинними й не мають форми однини. Натомість від іменників <i>радість, лінь, трудноість</i> неможливо утворити форму множини. Отже, іменники <i>радість</i> і <i>радощі</i>, <i>лннь</i> і <i>лінощі</i> та подібні є різними словами, а не формами одного слова.</p>	

Вправа 40

Запишіть іменники у три стовпчики: 1) ті, що мають форми однини і множини; 2) ті, що вживаються лише в однині; 3) множинні іменники.

Урок, математика, косичка, дреди, корабель, ніжність, стрічка, гора, Карпати, дівчинка, Юлія, краса, золото, задача, чипси, шоколад, шоколадка, земля, поле, надра, юзер, Покрова, серце, лижі, ковзани, смаколики.

Збірні іменники особливі тим, що мають лише форму однини, а позначають множину істот чи неістот. Вони часто утворені суфіксальним способом, і їх можна впізнати за такими суфіксами: **-от(а), -н(я), -ин(а), -инн(я), -як, -ник, -ств(о), -цтв(о), -зтв(о), -в(а), -ор(а), -ур(а)** тощо.

Вправа 41

1. Із поданих слів доберіть приклади до перелічених у правилі суфіксів. Жіноцтво, вишняк, бурячиння, городина, комашня, апаратура, птаство, мушва, кукурудзиння, дітвора, дрібнота, терник, лущиння, учительство, професура.

2. Виділіть суфікси.

Вправа 42

1. Доберіть збірні іменники до світлин.

2. Із дібраними словами складіть і запишіть речення.

Вправа 43

1. Від поданих слів утворіть форму множини і збірний іменник.

Зразок: професор — професори, професура.

Учень, жінка, козак, юнак, людина, парубок.

2. У збірних іменниках виділіть суфікси.

До різних груп за наявністю форм однини і множини належать іменники *цибуля* — *цибулина*, *лушпиння* — *лушпина* й подібні. Перші слова в цих парах є речовинними або збірними іменниками і мають лише форму однини. Натомість слова із суфіксом **-ин(а)** тощо позначають одиницю з цієї сукупності або речовини. Їх уживаємо у формах як однини, так і множини, наприклад: *цибулина* — *три цибулини*, *лушпина* — *три лушпини*.

Вправа 44

1. Розгляньте світлини, назвіть, що на них зображено.

2. Які з названих іменників є збірними, а які називають один предмет? Запишіть їх у два стовпчики.

Вправа 45

Із кожної пари слів випишіть збірні іменники. Виділіть у них суфікси.

Квасоля, квасолина; морква, морквина; картопля, картоплина; волосся, волосина; горох, горошина; насіння, насінина; колосся, колосок.

Вправа 46

1. Прочитайте речення. Знайдіть у них помилки.

- 1) Я вже з'їла два виногради. 2) За рецептом, треба додати дві картоплі, одну моркву та пів цибулі. 3) На нашому подвір'ї росте аж п'ять горішників. 4) Господиня занесла до будинку оберемок гілляч для розпалювання каміну.

2. Поясніть, у чому полягають помилки. Запишіть відредаговані речення.

Вправа 47

1. Прочитайте текст.

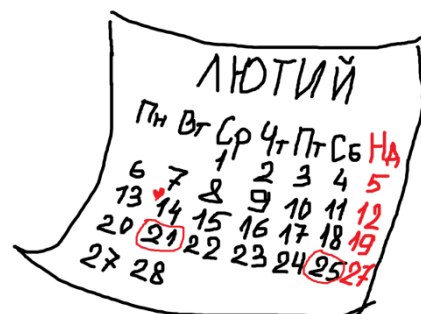
Коли все життя наших предків було пов'язане зі змінами в природі, вони святкували Новий рік навесні. Адже в цей час пробуджується природа, розпускаються квіти, світ народжується заново. «Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка...» — ця пісня прийшла до нас іще з тих далеких часів. Ластівки навесні повертаються з вирію і, співаючи, вітають настання нового року. А першого новорічного ранку люди проводили магічний обряд посівання, бо готувалися до справжньої сівби.

2. Випишіть іменники, що мають лише форму однини.
3. Поясніть уживання великої літери в словах. Поміркуйте, чому є два варіанти написання: *Новий рік* і *новий рік*.
4. Випишіть з тексту ключові слова — іменники.
5. Перекажіть текст, дайте йому назву.
6. Розкажіть, яку нову інформацію ви отримали з тексту.

Вправа 48

1. Запишіть назви українських свят, дотримуючись правил уживання великої літери.

різдво христове, великдень, день соборності України, масляна, покрови пресвятої богородиці, день українського козацтва, купала, день захисника України, день збройних сил України, чистий четвер.

2. Підкресліть слова, які мають лише форму однини. Які із них збірні?
3. Пригадайте, коли святкуємо ці свята. Які з названих у вправі свят припадають на один день?
4. Розкажіть про своє улюблене свято за планом:
 - 1) Як свято я люблю найбільше.
 - 2) Чому я його люблю.
 - 3) Які цікаві традиції до цього свята (народні чи родинні).
 - 4) Випадок із життя/фільму, що трапився під час цього свята (можна фантазувати).

Вправа 49

Виконайте тестові завдання.

1. Обидва іменники жіночого роду в рядку

А пил, біль

В плакса, пані

Б папороть, путь

Г купівля, продаж

2. Редагування потребує словосполучення в рядку

А десяткова дріб

В величні Карпати

Б мій собака

Г малий нечупара

3. Лише форму однини має іменник у рядку

А страва, танець

В гуляння, свято

Б обряд, звичай

Г розвага, народ

4. Збірні іменники подано в усіх рядках, ОКРІМ

А учнівство

В мускулатура

Б рідня

Г перекази

5. Редагування потребує речення в рядку.

А Міфічну папороть шукають на свято Купала.

Б Моя бабуся — нереальна трудяга.

В Мене просто вразила ця італійська мебля.

Г А ви куштували рисові чипси?

§ 5. Відмінки іменників

Вправа 50

1. Якого птаха зображено на малюнку? Пригадайте українську народну пісню, у якій згадується цей птах. До якого жанру народної творчості вона належить?

2. Прочитайте речення, утворивши доречні форми слова *щедрівка*.

(*Щедрівка*) лунає. Із сусіднього обійстя чути (*щедрівка*). У (*щедрівка*) бажають щастя. Діти зайшли до хати зі (*щедрівка*).

3. Поміркуйте та висловіть свої думки: чому в цих реченнях один і той самий іменник ужито в різних формах?

Коли іменник поєднується з різними словами в реченні, він *змінює* свою граматичну форму, тобто *відмінюється*. Це виявляється у зміні закінчення (пригадайте попередню вправу).

Існує сім **відмінків** іменника. До всіх, окрім кличного, ми можемо поставити питання. Початкова форма іменника — називний відмінок, його називають **прямим**. Усі інші відмінки, крім кличного, — **непрямі**.

Розгляньте наведену далі таблицю та пригадайте, які існують відмінки та на які питання відповідають іменники у формах цих відмінків.

Назва відмінка	Скорочення	Питання	
Називний	Н.	<i>хто?</i>	<i>що?</i>
Родовий	Р.	<i>кого?</i>	<i>чого?</i>
Давальний	Д.	<i>кому?</i>	<i>чому?</i>
Знахідний	Зн.	<i>кого?</i>	<i>що?</i>
Орудний	Ор.	<i>ким?</i>	<i>чим?</i>
Місцевий	М.	(на, у) <i>кому?</i>	(на, у) <i>чому?</i>
Кличний	Кл.	—	—

Підказка. Самі назви відмінків допомагають запам'ятати питання до них:

- називний — називаємо (це *хто?*) людина, це (*що?*) предмет);
- родовий — із роду *кого? чого?* (або немає *кого? чого?*)
- давальний — давати *кому? чому?*
- знахідний — знаходити *кого? що?*
- орудний — орудувати *ким? чим?*
- місцевий — міститися *на (у) кому? на (у) чому?*

Зверніть увагу! Від назв істот і неістот форми знахідного відмінка утворюються по-різному.

Вправа 52

Прочитайте. Визначте відмінок виділеного слова.

З нагоди *свята*, насолоджуємося *святом*, радіємо на *святі*, завдячуємо *святу*, очікуємо *свято*; чуємо *пісню*, *пісня* лунає, рідна *пісне*, насолоджуємося *піснею*, слова *пісні*; звичаї *народу*, разом із *народом*, мій *народе*, відомий у *народі*.

Вправа 53

1. Прочитайте речення.

1) Віддавна традиційним святом кримських греків-християн та материкових греків, святкувати яке збиралися усі представники спільноти, було храмове свято Панаїр.

2) Кримські татари сповідують іслам, а отже, відзначають більшість свят мусульманського світу, серед яких — Ораза-байрам.

Будівля кенаси в Києві

3) Кримчаки — корінний народ України, що сформувався на Кримському півострові поряд із кримськими татарами та караїмами. Вони сповідують юдаїзм із особливими молитовними ритуалами.

4) Караїми, разом із кримськими татарами і кримчаками, є корінним народом України. Перше, що караїми будували, оселяючись на нових землях, — молитовний будинок — кенасу.

(Із сайту суспільно-культурного українознавчого проєкту «Ukrainer»)

2. Що об'єднує ці речення? Яку нову інформацію ви дізналися? Що було для вас цікавим?

3. Випишіть із речень іменники, поставте до них питання, визначте відмінок.

Зразок. Панаїр — що? Н. в.

4. Поясніть уживання великої літери.

Вправа 54

1. Прочитайте текст.

Дідух

Щедро прикрашена ялинка із яскравою восьмикутною зіркою на верхівці — незамінний атрибут Різдва Христового, головного християнського свята року. Але так в Україні було не завжди. Народні традиції святкування Різдва сягають корінням далеко в дохристиянську епоху. Це свято посідало найпочесніше місце відтоді, як люди почали розуміти циклічність руху Сонця і його значення для всього живого.

Ще на початку ХХ ст. в українських селах на Різдво ставили не ялинку, а дідух — сніп-оберіг, зв'язаний із колосся, який символізував добрий врожай, сімейний добробут, мир і злагоду в родині, зв'язок між поколіннями роду та вічне відродження світла. Також дідух є пожертвою кращого снопа силам природи.

(За статтею Аліси Смагіної в онлайн-виданні «Рубрика»)

2. Із першого речення випишіть іменники і, поставивши до них запитання, визначте відмінок кожного.

3. Розкажіть, чи бачили ви коли-небудь дідух.

4. Визначте тему та ідею тексту.

Тема тексту — те, про що в ньому йдеться.

Ідея тексту — це те, що автор намагається донести до людей.

5. Складіть план тексту.
6. Розкажіть, яка інформація для вас виявилася новою.
7. Ознайомтеся із технологією виготовлення дідуха. Поміркуйте, чи могли б ви його зробити.

Крок 1 Підготуйте необхідні матеріали: пшеничні та/або житні, вівсяні колоски (кількість має бути кратною семи), міцну нитку (шпагат).

Крок 2 Посортуйте колоски за розміром у маленькі снопики по 7 штук. Перев'яжіть їх ниткою.

Крок 3 Зберіть снопики східцями, починаючи від найменшого. Туго перев'яжіть ниткою під самими снопиками та посередині дідуха.

Крок 4 Розділіть низ дідуха на 3 або 5 «ніг». Кожну з них перев'яжіть у двох місцях: біля основи та внизу.

2. Перекажіть послідовність створення дідуха.
3. Поцікавтеся, як виглядав дідух у вашій місцевості. Знайдіть фото, намалуйте або зробіть модель, користуючись схемою.

§ 6. Кличний відмінок

Вправа 55

1. Прочитайте уривки українських колядок.

Добрий вечір тобі, **пане господарю!**
Радуйся! Ой, радуйся, **земле,**
Син Божий народився!

Коляд, коляд, **колядниця,**
Добра з медом **паляниця,**
А без меду не така,
Дайте, **дядьку,** п'ятака.

2. Яку функцію, на вашу думку, виконують у реченнях виділені іменники? Визначте, у якому відмінку їх ужито. Чому ви так вважаєте?

Звертаючись до особи, ми вживаємо іменники у формі **кличного відмінка**: *дорогий друже, пані Інно*.

Цей відмінок вирізняється серед інших, його унікальність полягає в тому, що

- він властивий лише іменникам;
- іменники в кличному відмінку не відповідають на жодне питання;
- вони позначають особу або уособлені предмет, явище тощо, на які спрямоване мовлення в реченні.

У множині форми кличного відмінка тотожні формам називного. Виняток — іменник *пан*: Н. в. мн. — *пани*, Кл. в. мн. — *панове*. Наприклад: *Шановні пані та панове!*

Вправа 56

1. Прочитайте слова та словосполучення.

Добродійко, добродійка;
добродій, добродію;
пан Євген, пане Євгене;

пані Оксано, пані Оксана;
 панно Ганно, панна Ганна;
 шановна громада, шановна громадо;
 Тамара Іванівна, Тамаро Іванівно;
 Іване Вікторовичу, Іван Вікторович.

2. Яку форму ви оберете, звертаючись до особи?
3. Випишіть форми звертань. Усно складіть із ними речення

В офіційному мовленні рекомендовані певні варіанти звертання до особи, що мають переважно форму кличного відмінка.		
Форма звертання	Тип відмінювання	Приклад
На рольове слово <i>(пане, колего, друже, добродію тощо)</i> та ім'я чи прізвище	Обидва слова мають форму кличного відмінка	<i>панно Тетяно, друже Остапе, пане Іваненку, пані Барвінська</i>
Дві загальні назви	Рекомендовано обидва слова вживати у кличному відмінку	<i>пане президенте, пані голово</i>
На ім'я та ім'я по батькові	Обидва слова мають форму кличного відмінка	<i>Володимире Олексійовичу, Маріє Іллівно</i>
<p>Зверніть увагу! Прикметники та займенники у складі звертання мають форму називного відмінка: <i>шановний, вельмишановний, високоповажний, високошановний, наш</i> тощо. Наприклад: <i>шановний пане, наш дорогий колего.</i></p> <p>На письмі звертання виділяємо комами або знаком оклику.</p>		

Вправа 57

Знайдіть і скоригуйте звертання, які не відповідають нормам.

Тетяна Павлівно, Семене Петровичу, пан Юрію, пані Маріє, вельмишановне добродіє, Ганно Олександрівно, пане президент, панно Галино, Ванько.

Вправа 58

Запишіть літературні відповідники просторічних форм імен у формі кличного відмінка.

Зразок. *Таня — Тетяно.*

Маша, Міша, Настя, Петя, Саша, Лена, Вася, Ваня, Алєся, Нікітка.

Вправа 59

1. Прочитайте діалог, виправте помилки у звертаннях.

— Тьотя Света, а ви ходили в дитинстві колядувати?

— Так, Дмитрику! Це було весело!

— А Ви, дядь Петь?

— Так, ми збиралися всією вулицею і влаштовували цілий вертеп. І

твоя мама з нами ходила.

— Ма, а чому ти мені ніколи не розказувала?

— Та ти не питав, синок.

2. З'ясуйте значення слова *вертеп*. Запишіть його до свого словничка.

Вправа 60

Виконайте тестові завдання.

1. Іменник в українській мові має відмінків

А 5 Б 6 В 7 Г 8

2. Не має запитання відмінок

А називний Б знахідний В місцевий Г кличний

2. Прочитайте речення.

Життєва мудрість українців збережена в народних звичаях.

У реченні немає іменника у формі відмінка

А називного В орудного

Б родового Г місцевого

3. Іменник у кличному відмінку є в усіх реченнях, ОКРІМ

А Шановні пасажери, щасливої дороги!

Б Любий читачу, ми раді нашій зустрічі!

В Відвідувачам аквапарку слід дотримуватися правил поведінки.

Г Пані й панове, видовище розпочинається!

4. Прочитайте діалог.

(1) — Добрий день, діти!

(2) — Добрий день, пані Олено!

(3) — Іване, витри, будь ласка, з дошки.

(4) — Олена Іванівна, можна, я це зроблю?

Помилку у звертанні допущено в репліці

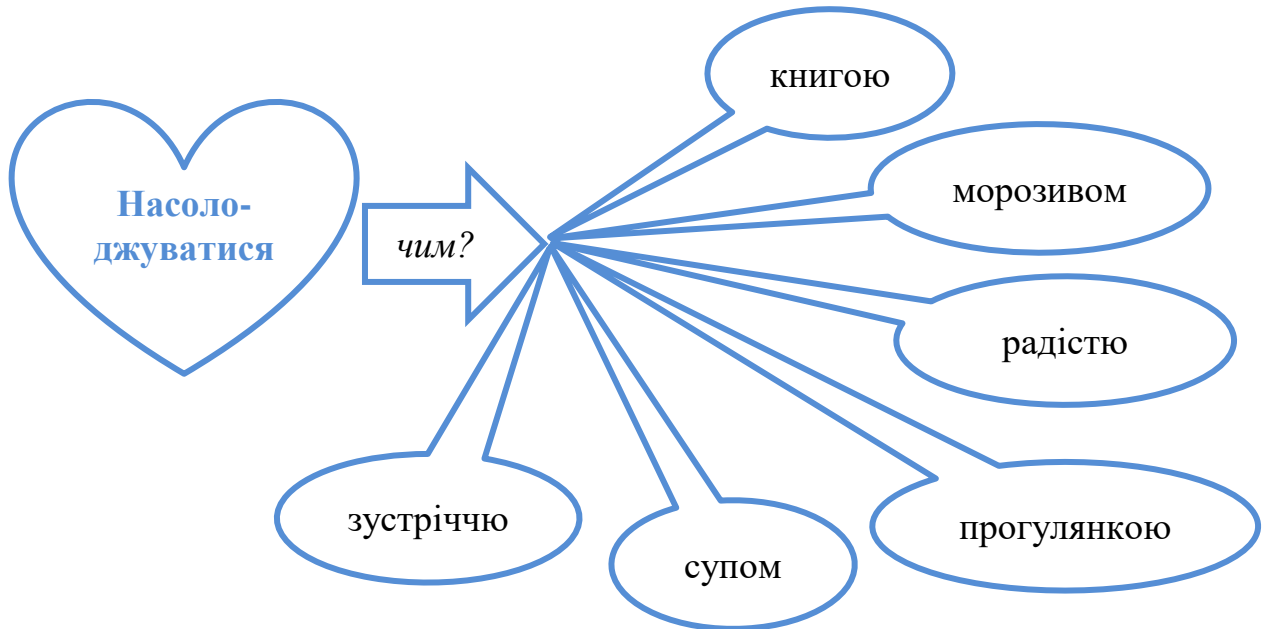
А 1 Б 2 В 3 Г 4

§ 7. Відміни та групи іменників

Вправа 61

1. Утворіть словосполучення.

2. Визначте відмінок іменників.

3. Згрупуйте іменники з однаковим закінченням. Поміркуйте, які ще спільні ознаки вони мають.

4. Як ви вважаєте, чому іменники мають різні закінчення у формі одного й того самого відмінка?

Іменників в українській мові дуже багато, і, звичайно ж, неможливо вивчити, яке закінчення має кожен із них у кожному відмінку. Тому їх умовно поділяють на типи — **відміни**.

Іменники однієї відміни мають однотипні закінчення у відмінкових формах. Порівняйте закінчення іменників у родовому відмінку: *мами, Ганни, України; Івана, батька, смартфона; ночі, Січі, печі; дитяти, лошати, ягняти*.

Увага! Аби визначити відмінну іменника, треба з'ясувати його рід і подивитися на закінчення в називному відмінку однини.

В українській мові є чотири відміни іменників. Розгляньмо їх у таблиці.

I відміна	II відміна	III відміна	IV відміна
<ul style="list-style-type: none"> Іменники чоловічого та жіночого роду із закінченням -а/-я; іменники спільного роду із закінченням -а/-я 	<ul style="list-style-type: none"> Іменники чоловічого роду із закінченням -о або нульовим; іменники середнього роду із закінченням -о, -е, -я 	<ul style="list-style-type: none"> Іменники жіночого роду з нульовим закінченням; іменник <i>мати</i> 	<ul style="list-style-type: none"> Іменники середнього роду із закінченням -а/-я, у яких під час відмінювання з'являються суфікси -ат-/-ят-, -ен
<i>музика, пісня, забіяка</i>	<i>співак, Андрій, море</i>	<i>любов, сіль, мати</i>	<i>ім'я, козеня, дівча</i>
<p>Підказка. Іменники кожного роду належать до двох відмін: чоловічого — до I і II, жіночого — до II і III, середнього — до II і IV.</p>			

Вправа 62

Поміркуйте, що об'єднує слова *відміна*, *відмінок*, *відмінювання*. Як вони утворилися? Визначте спосіб словотворення кожного.

Вправа 63

1. Розподіліть іменники за відмінами, запишіть їх у чотири стовпчики.

День, подія, життя, народ, почуття, струна, бандура, віолончель, контрабас, ніжність, грім, речитатив, створення, книга, підручник.

2. Виділіть закінчення іменників.

Вправа 64

Розподіліть іменники за відмінами, запишіть у стовпчики.

Україна, українець, українка, дівчина, дівка, дівчисько, дівча, хлопець, хлопчик, хлопча, хлопчєня, хлоп'я, співак, співачка, дитина, дитя, дитятко, дитинча, жираф, жирафа.

Вправа 65

1. Прочитайте текст.

Чи замислювалися ви, хто пише народні пісні? Усі люди разом? Чи одна людина?

Авторами й авторками пісень завжди були талановиті люди, які в мить натхнення чи під впливом сильних емоцій (печалі або радості) склали текст пісні та створювали мелодію до неї. Ми знаємо про кобзарів, бандуристів, лірників та інших музикантів давніх часів. Існують перекази про легендарну пісню Марусю Чурай. Почувши від автора чи авторки красиву пісню, її переспівували інші люди й часом змінювали якісь деталі. Так виникали варіанти пісень.

Імена авторів нам у переважній більшості невідомі, тому пісні називаємо народними.

Бандурист Степан Щербак
(фото Анастасії Мазурок)

2. Випишіть іменники, розподіліть їх за відмінами.

В українській мові існують і такі іменники, що не належать до жодної відміни. Перш за все це незмінювані іменники:

- слова іншомовного походження: *кіно, авокадо*;
- слова-аббревіатури: *ЗСУ, ООН, ЄС*.

Серед відмінюваних іменників до відмін не належать такі групи:

- множинні, оскільки вони відмінюються за зразками форм множини всіх чотирьох відмін: *двері, ножиці, вибори*;
- іменники, що мають форму прикметників, тому й відмінюються, як прикметники: *ламан, майбутнє, військовий*.

Вправа 322

1. Випишіть іменники, що не належать до жодної відміни.

Фламінго, мікрофон, нота, вправа, авеню, хлоп'я, ключ, сопрано, волосся, голос, спів, вчитель, полин, какао, поні, пюре, пюпітр, староста.

2. Поясніть вибір кожного іменника.

Вправа 66

1. Спишіть речення.

1) озаирала в магазини, постояла на площі, де дітвора каталася на поні, посиділа в кав'ярні за морозивом (*О. Думанська*). 2) Кілька секунд я осмислювала почуте (*І. Потаніна*). 3) Сойка була величенькою пташкою кольору какао з молоком, а на крилах мала блакитні пір'їни (*Г. Пагутяк*). 4) Хлопець вийшов у сіни, тихесенько причинив двері в хату (*С. Васильченко*).

2. Знайдіть іменники, над кожним надпишіть відміну.

3. Обведіть іменники, які не належать до жодної відміни.

4. Підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі в реченні.

Поділ на групи іменників I та II відмін

Іменники I та II відмін розподіляємо ще й за групами залежно від останнього приголосного основи: **тверда, м'яка й мішана групи**. Саме від групи іменника залежить, яке закінчення він матиме в певній формі, порівняйте: *Ганни — Анастасії, Семена — Андрія*.

Мішана група має таку назву, бо деякі відмінкові форми іменників у ній утворюються за твердим типом, а інші — за м'яким.

	Тверда	М'яка	Мішана
	Іменники, основа яких закінчується на твердий нешиплячий приголосний	Іменники, основа яких закінчується на м'який приголосний + іменники середнього роду із закінченнями -я та -е	Іменники, основа яких закінчується на шиплячий приголосний (окрім іменників середнього роду із закінченням -я)
I відміна	<i>Ганна, Микола, зануда</i>	<i>Анастасія, сім'я, земля</i>	<i>межа, круча, теща</i>
II відміна	<i>Максим, син, батько,</i>	<i>Василь, знання, поле</i>	<i>товариш, сторож, плече</i>

Вправа 67

Випишіть іменники I та II відмін, визначте групу кожного.

Швець, пуша, насип, собака, степ, путь, гречка, резюме, чорнило, колосся, слоненя, рева, пісня, Чернівці, роззява, Дніпро, нежить, ненависть, мати, знам'я, історія, площа, маестро, туш, двері, учений, декан, немовля.

Вправа 68

1. Прочитайте уривок із української народної пісні.

Несе Галя воду,
Коромисло гнеться,
За нею Іванко,
Як барвінок, в'ється.

— Галю, ж моя Галю,
Дай води напиться,
Ти така хороша —
Дай хоч подивиться.

— Вода у ставочку,
Той піди напийся,
Я буду в садочку —
Прийди подивися

— Прийшов у садочок,
Зозуля кувала,
А ти ж мене, Галю,
Та й не шанувала.

Картина української художниці
Світлани Стародубцевої
«Несе Галя воду»

2. Чи подобається вам текст цієї пісні? Які емоції викликає у вас поведінка її персонажів? Як ви гадаєте, чому вони так поведуться?

3. Випишіть спочатку іменники I відміни, розподіливши їх за групами, а потім другої.

Тверда група	М'яка група	Мішана група
<i>I відміна</i>		
<i>II відміна</i>		

§ 8 Відмінювання іменників І відміни

Вправа 71

1. Утворіть словосполучення, поставивши іменники в потрібний відмінок. Запишіть їх, виділіть закінчення.

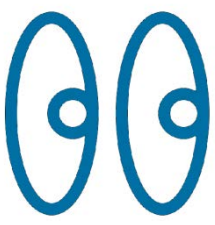
НЕМАЄ

кого?
чого?

книга
квітка
ХВИЛЯ
Юлія
межа

БАЧИТИ

кого?
що?

книга
квітка
ХВИЛЯ
Юлія
межа

ЗАХОПЛЮВАТИСЯ

ким?
чим?

книга
квітка
ХВИЛЯ
Юлія
межа

2. Що ви помітили? Чи однакові закінчення іменників? Чому?
3. Згадайте, до якої відміни належать подані іменники.

Іменники I відміни, тобто іменники **чоловічого, жіночого та спільного** роду, що в називному відінку мають закінчення **-а/-я**, в інших відмінках також мають однотипні закінчення, які дещо різняться залежно від групи.

Розгляньмо зразки відмінювання таких іменників.

Відмінювання іменників I відміни в однині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>мама</i>	<i>зірка</i>	<i>красуня</i>	<i>зоря</i>	<i>миша</i>	<i>вежа</i>
Р.	<i>мами</i>	<i>зірки</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>
Д.	<i>мамі</i>	<i>зірці</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>
Зн.	<i>маму</i>	<i>зірку</i>	<i>красуню</i>	<i>зорю</i>	<i>мишу</i>	<i>вежу</i>
Ор.	<i>мамою</i>	<i>зіркою</i>	<i>красунею</i>	<i>зорею</i>	<i>мишею</i>	<i>вежею</i>
М.	<i>(на) мамі</i>	<i>(на) зірці</i>	<i>(на) красуні</i>	<i>(на) зорі</i>	<i>(на) миші</i>	<i>(на) вежі</i>
Кл.	<i>мамо</i>	<i>зірко</i>	<i>красуне</i>	<i>зоре</i>	<i>мишо</i>	<i>вежо</i>

Зверніть увагу! Якщо основа іменника закінчується на [г], [к], [х], то відбувається чергування цих приголосних зі звуками [з'], [ц'], [с']: *нога* — *нозі*, *рука* — *руці*, *муха* — *мусі*.

Відмінювання іменників I відміни у множині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>мами</i>	<i>зірки</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>
Р.	<i>мам</i>	<i>зірок</i>	<i>красунь</i>	<i>зір</i>	<i>мишей</i>	<i>веж</i>
Д.	<i>мамам</i>	<i>зіркам</i>	<i>красуням</i>	<i>зорям</i>	<i>мишам</i>	<i>вежам</i>
Зн.	<i>мам,</i> <i>мамів</i>	<i>зірки</i>	<i>красунь</i>	<i>зорі</i>	<i>мишей</i>	<i>вежі</i>
Ор.	<i>мамами</i>	<i>зірками</i>	<i>красунями</i>	<i>зорями</i>	<i>мишами</i>	<i>вежами</i>
М.	<i>(на)</i> <i>мамах</i>	<i>(на)</i> <i>зірках</i>	<i>(на)</i> <i>красунях</i>	<i>(на) зорях</i>	<i>(на)</i> <i>мишах</i>	<i>(на)</i> <i>вежах</i>
Кл.	<i>мами</i>	<i>зірки</i>	<i>красуні</i>	<i>зорі</i>	<i>миші</i>	<i>вежі</i>

Зверніть увагу! Форма знахідного відмінка множини збігається з формою називного для назв неістот і з формою родового для назв істот. Але правильні обидва варіанти: *пасти вівці* й *овець*, *бачу бджіл* і *бджоли*.

Вправа 72

1. Розгляньте закінчення іменників у наведених вище таблицях. Поясніть назви груп: тверда, м'яка та мішана.
2. Яка різниця між відмінковими закінченнями іменників назв істот і неістот?

Вправа 73

1. Прочитайте текст української народної пісні.

Там у полі криниченька,
Навколо пшениченька.
Там женчики жали,
Золоті серпи мали,
Срібнії юрочки,
Що в'язали снопочки.
Добрії були женці —
Дівчата й молодиці.

Дівчата — косаті,
А хлопці — вусаті,
Молодиці — білолиці.

Наталія Рибак. Панно «Жнива» (2014)

2. Випишіть іменники I відміни, провідмінійте їх в однині та множині.
3. Чи відома вам ця пісня? До якої групи народних пісень вона належить?

Вправа 74

1. Поставте іменники у форму давального відмінка однини та запишіть їх.

Відпустка, глядачка, посіпака, фізика, онука, завідувачка, слобожанка, харківка, веселка, смужка, виставка, вишивка, застібка.

Дорога, подруга, напруга, хитрюга, чолов'яга, лісосмуга, стиляга, фольга, сьомга, одвага, засмага, курага, тайга.

Вередуха, черемха, невдаха, ведмедиха, ковалиха, панчоха, їжачиха, сваха, стріха, реготуха.

2. Який звуковий процес спостерігаємо під час відмінювання?
3. Підкресліть іменники спільного роду.

Вправа 75

1. Спишіть текст.

Іван-Валентин Задорожний.
Маруся Чурай (1976—1977)

Чи чули ви про Марусю Чурай — напівлегендарну українську народну співачку та поетесу часів Хмельниччини, яка, за переказами, жила в Полтаві у XVII столітті? Їй приписують авторство низки відомих у народі пісень.

2. Підкресліть іменники I відміни. Надпишіть над ними відмінок і число.

3. Розкажіть, що ви знаєте про Марусю. Які пісні вона, за переказами, написала?

4. Попросіть допомоги дорослих і знайдіть інформацію про те, які авторські твори вважають народними піснями.

Вправа 76

1. Поставте іменники у форму давального й орудного відмінків однини та запишіть їх.

Доня, донька, донечка; стежка, стежина, стежечка; мама, матуся; дівчина, дівчинка, дівка; книга, книжка, книжечка; подруга, подружка.

2. Поясніть відмінності в закінченнях іменників.

3. Поміркуйте, у яких лексичних відношеннях перебувають слова в кожній групі (до крапки з комою).

Вправа 78

1. Поставте іменники у форму родового та орудного відмінків множини та запишіть їх.

Піраміда, спаржа, суддя, клавіша, задача, терапія, кобза, притча, орфографія, одежа, мережа, надія, береза, тиша, краля, замша, гривня.

2. Чи всі іменники мають форму множини? Чому?

Вправа 79

1. Прочитайте та запам'ятайте паралельні форми іменників.

Р.в. мн.: баб і бабів, губ і губів, легень і легенів, воен і війн, сосен і сосон, крихт, крихіт і крихот, мам і мамів.

Ор.в. мн.: сльозами і слізьми, свинями і свиньми.

2. Складіть речення з тими формами, які для вас незнайомі.

Іменники І відміни у кличному відмінку мають такі закінчення:	
Тверда група	М'яка та мішана групи
Закінчення -о : <i>мамо, Миколо, старосто</i> . Запам'ятайте! Закінчення -о в кличному відмінку мають усі жіночі імена по батькові: <i>Олексіївно, Сергіївно, Петрівно</i>	<ul style="list-style-type: none">• Закінчення -е (-є): <i>судде, земле, Маріє, круче, душе</i>;• закінчення -ю для пестливих імен і назв: <i>бабусю, Настусю, Катрусю</i>. Але: <i>Насте, Катре</i>

Вправа 80

Поставте імена у форму кличного відмінка. Запишіть їх.

Панна Яна, пані суддя, голова зборів, колега Микола, подруга Оксана, Інна Миколаївна, Любов Григорівна.

Вправа 81

1. Поставте імена у форму кличного відмінка. Запишіть їх.

Оксана, Оксанка; Тетяна, Тетянка; Микита, Микитка; Катерина, Катруся, Катря; Марія, Марійка; Анастасія, Настуся, Настя; Микола, Миколка, Юлія; Юля, Юлька; Галина, Галя, Галинка.

2. Чи однакові закінчення будуть мати іменники у відмінкових формах? Чому?

Вправа 82

1. Згадайте імена ваших однокласниць, однокласників, учительок і вчителів.

2. Запишіть ті з них, що є іменниками І відміни, у кличному відмінку.

§ 9. Відмінювання іменників II відміни

Вправа 83

1. Прочитайте діалог.

— Я зустрічалася сьогодні з Олександром.

— А я бачилася з Олександром.

— А вчора я спілкувалася з Євгенієм.

— А я з Євгеном.

2. Про кого йдеться в діалозі? Як ви зрозуміли?

Розгляньмо зразки відмінювання іменників II відміни, тобто іменників **чоловічого роду** із закінченням **-о** або **нульовим** та **середнього роду** із закінченням **-о, -е, -я**. Пам'ятаємо про поділ іменників цієї відміни на групи.

Відмінювання іменників II відміни в однині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>співак</i>	<i>озеро</i>	<i>виконавець</i>	<i>поле</i>	<i>товариш</i>	<i>плече</i>
Р.	<i>співака</i>	<i>озера</i>	<i>виконавця</i>	<i>поля</i>	<i>товариша</i>	<i>плеча</i>
Д.	<i>співаку (ові)</i>	<i>озеру</i>	<i>виконавцю(еві)</i>	<i>полю</i>	<i>товаришу(еві)</i>	<i>плечу</i>
Зн.	<i>співака</i>	<i>озеро</i>	<i>виконавця</i>	<i>поле</i>	<i>товариша</i>	<i>плече</i>
Ор.	<i>співаком</i>	<i>озеро м</i>	<i>виконавцем</i>	<i>полем</i>	<i>товаришем</i>	<i>плечем</i>
М.	<i>(на) співаку(ові)</i>	<i>(на) озері</i>	<i>(на) виконавці(еві)</i>	<i>(на) полі</i>	<i>(на) товариші(еві)</i>	<i>(на) плечі</i>
Кл.	<i>співаку</i>	<i>озеро</i>	<i>виконавцю</i>	<i>поле</i>	<i>товаришу</i>	<i>плече</i>

Зверніть увагу!

1. У давальному й місцевому відмінках назви істот мають паралельні закінчення.

2. Із прийменником *по* для вираження просторового значення вживають паралельні закінчення *-у/-ю* та *-і/-ї*: *по Дніпру* й *по Дніпрі*.

3. Перед закінченням *-і* кінцеві приголосні основи [Г], [К], [Х] у більшості іменників чергуються із [З'], [Ц'], [С']: *на порозі, на боці, у горосі*.

Відмінювання іменників II відміни у множині

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>співаки</i>	<i>озéра</i>	<i>виконавці</i>	<i>поля́</i>	<i>товариши́</i>	<i>плéчі</i>
Р.	<i>співаків</i>	<i>озер</i>	<i>виконавців</i>	<i>полів,</i> <i>піль</i>	<i>товаришів</i>	<i>плечей,</i> <i>пліч</i>
Д.	<i>співакам</i>	<i>озерам</i>	<i>виконавцям</i>	<i>поля́м</i>	<i>товаришам</i>	<i>плечам</i>
Зн.	<i>співаків</i>	<i>озéра</i>	<i>виконавців</i>	<i>поля́</i>	<i>товаришів</i>	<i>плéчі</i>
Ор.	<i>співаками</i>	<i>озерами</i>	<i>виконавцями</i>	<i>поля́ми</i>	<i>товаришами</i>	<i>плечима</i>
М.	<i>(на)</i> <i>співаках</i>	<i>(на)</i> <i>озерах</i>	<i>(на)</i> <i>виконавцях</i>	<i>(на)</i> <i>поля́х</i>	<i>(на)</i> <i>товаришах</i>	<i>(на)</i> <i>плечах</i>
Кл.	<i>співаки</i>	<i>озера</i>	<i>виконавці</i>	<i>поля́</i>	<i>товариши́</i>	<i>плечі</i>

Вправа 84

1. Розгляньте таблицю з прикладами відмінювання іменників II відміни.

2. Прокоментуйте відмінності в закінченнях.

3. Поміркуйте, чому стоїть знак наголосу над формами *о́зера* — *озéра*, *по́ля* — *поля́*, *плéчі* — *(на) плечі́*.

Вправа 85

1. Прочитайте уривок із пісні Володимира Івасюка «Червона рута».

Ти признайся мені,
Звідки в тебе ті чари,
Я без тебе всі дні
У полоні печалі.
Може, десь у лісах
Ти чар-зілля шукала,

Сонце-руту знайшла
І мене зчарувала?
Приспів:
Червону руту
Не шукай вечорами, —
Ти у мене єдина,
Тільки ти, повір.
Бо твоя врода —
То є чистая вода,
То є бистрая вода
З синіх гір.

Роман та Надія Федіни. Червона рута

2. Випишіть іменники II відміни й визначте відмінок і число.
3. Провідмініуйте всі іменники II відміни.

Вправа 86

1. Визначте відмінок іменників, запишіть їх у початковій формі (називний відмінок однини).

Зразок. *Танцем — танець.*

Танцем, женців, кашлю, столами, гості, на б́ерезі, гравцями, коня, січня, Києве, молодців, соколи, козаче, Тернополя, журавлів.

2. Поміркуйте, чим відрізняється початкова форма від поданої, окрім закінчення. Який звуковий процес спостерігаємо?

Вправа 87

1. Поставте іменники у форму давального відмінка однини. Запишіть обидві форми.

Іван, Степан, Василь, Януш, Сергій, Ігор, Максим, Мілош, Ярослав, Юрій, Ігор, Євген, Євгеній.

Поділ на групи іменників II відміни з кінцевим -р

Окремо варто поговорити про іменники II групи з кінцевим **-р**. Здавалося б, іменники з однаковим кінцевим приголосним основи повинні й відмінюватись однаково, проте іменники на **-р** належать до різних груп і мають різні закінчення. Порівняйте: *касир — касира — касиром, лікар — лікаря — лікарем.*

Тверда група	М'яка група	Мішана група
Слова з наголосом на -ар, -яр, -ир , якщо під час їх відмінювання наголос залишається на основі слова: <i>ювіля́р — ювіля́ра — ювіля́ром</i> . Винятки: <i>до́лар — до́лара — до́ларом, кома́р — кома́ра — кома́ром</i> (хоча <i>кома́ри</i>), <i>па́нцир — па́нцира — па́нциром, сто́ляр — сто́ляра — сто́ляром</i>	Слова на -ар, -ир , якщо: 1) -ар, -ир завжди ненаголошені: <i>апте́кар — апте́каря — апте́карем</i> ; 2) -ар, -ир у називному відмінку наголошені, але під час відмінювання наголос переходить на закінчення: <i>перука́р — перука́ря — перука́рем</i>	Слова на -яр , у яких під час відмінювання наголос переходить на закінчення. Переважно це назви людей за видом діяльності: <i>каменя́р — каменя́ра — каменя́рем</i>
<p>Запам'ятайте! Іменники на -ер, -ір, -ор, -ур, -юр належать до твердої групи: <i>ди́ректор, конди́тер, абажу́р</i>.</p> <p>Але: <i>єгер</i> (мисливець, який керує полюванням), <i>Ігор</i>, <i>кучер</i> (пасмо волосся), <i>лобур</i> (ледача людина), <i>якір</i> належать до м'якої групи.</p>		
<p>Підказка. Щоб відрізнити іменники твердої групи від іменників м'якої чи мішаної груп, треба утворити форму множини. В іменників твердої групи ця форма матиме закінчення -и: <i>ювіля́ри, до́лари</i>. У м'якій та мішаній — -і: <i>аптека́рі, перука́рі, каменя́рі</i>.</p>		

Вправа 88

1. Запишіть іменники у три стовпчики відповідно до групи.

Кальмар, призер, нектар, кондитер, маляр, режисер, ювелір, кухар, професор, зброяр, лікар, санітар, сухар, володар, стовбур, календар, вихор, Віктор, Ігор, школяр.

2. Провідмінійте по одному іменнику з кожного стовпчика. Запишіть відмінкові форми всіх поданих іменників в орудному відмінку однини.

Вправа 89

1. Спишіть речення, заповнивши пропуски.

1) Вболівал..ники «Шахтар..» обрали найкращого гравця команди. 2) За календар..м скоро весна. 3) Дивіт..ся інтерв..ю з найвідомішим банк..р..м. 4) Чи варто боротися з комар..ми? 5) Щоб буде з дол..ар..м? 6) Пропонуємо (з/с)куштувати наш ф..рмовий салат з кальмар..м! 7) С..огодні спілкуємося з ветеринар..м із Ки..ва.

2. Поясніть орфограми. Обведіть іменники II відміни, вкажіть відмінок.

Закінчення **-а/-я** в родовому відмінку однини іменників
чоловічого роду II відміни

<p>Іменники чоловічого роду II відміни з нульовим закінченням у початковій формі в родовому відмінку однини набувають закінчень -а (-я) або -у (-ю). Вибір одного з цих закінчень залежить від значення іменників.</p>	
-А (-Я)	-У (-Ю)
Іменник позначає щось конкретне, чітко окреслене, обчислюване, те, що, як правило, можна побачити, почути, відчути , зокрема:	Іменник позначає щось абстрактне, нечітко виражене, необчислюване, те, що часто не можна побачити (охопити поглядом), почути, відчути , зокрема:
1. Назви істот, власні імена та прізвища: <i>учня, Данила Конончука, слона</i>	1. Назви сукупності когось або чогось: <i>колективу, товару, народу</i> . Але: <i>табуна</i>
2. Назви чітко окреслених предметів: <i>помідора, підручника, телефона</i>	2. Назви абстрактних понять, зокрема емоцій, почуттів, ігор: <i>суму, футболу</i> . Але: <i>гопака, козачка</i>
3. Назви машин, деталей, пристроїв: <i>тролейбуса, гаджета, планишета</i>	3. Назви установ, закладів, приміщень, споруд: <i>університету, коледжу, будинку</i> . Але: <i>бункера, гаража, монастиря, тамбура</i>
4. Назви дерев і квітів: <i>дуба, проліска</i>	4. Назви трав'янистих рослин: <i>очерету, кропу</i> . Але: <i>хліба, вівса</i>
5. Назви одиниць вимірювання (ваги, довжини, часу тощо): <i>кілометра, долара, гігабайта</i>	5. Назви речовин, матеріалу, явищ природи: <i>кисню, меду, снігу, вітру, дощу</i>
6. Назви відрізків часу, днів тижня і місяців: <i>дня, тижня, місяця, вівторка, січня</i> . Але: <i>року, віку</i>	7. Назви віртуальних (соціальних та ін.) мереж: <i>інстаграму, телеграму, фейсбуку, ютубу</i>
7. Назви населених пунктів (міст, сіл, селищ) із суфіксами -ськ-, -цьк-, -ець- , а також частинами -бург-, -град-, -піль-, -мир-, -слав-, -фурт- : <i>Бердянська, Піттсбурга,</i>	7. Назви населених пунктів (крім зазначених ліворуч): <i>Амстердаму, Лондону, Парижу</i> . Ці іменники можуть мати і варіантне закінчення -а (-я) : <i>Амстердама,</i>

<p><i>Миргорода, Тернополя, Франкфурта;</i> назви населених пунктів та інші географічні назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі, а також із суфіксами -ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач- (-яч-), -ич-: <i>Дніпрá, Дністрá, Києва, Харкова, Батурина, Гадяча</i></p>	<p><i>Лондона, Парижа.</i></p> <p>Складені назви населених пунктів: <i>Зеленого Гаю, Кривого Рогу</i></p> <p>Назви географічних об'єктів (країн, гір, хребтів, річок тощо): <i>Криму, Єгипту, Нілу</i></p>
<p>8. Терміни (мовознавчі, математичні): <i>відмінка, суфікса, конуса</i></p>	<p>8. Терміни (літературознавчі): <i>роману, сюжету, жанру.</i> Але: <i>ві́рша, сонета</i></p>
<p>9. Іменники зі зменшено-пестливими суфіксами -ок (-к), -ик: <i>садка, ліска, кущика</i></p>	<p>10. Іменники на позначення дерев сукупності дерев: <i>саду, лісу, чагарнику</i></p>
<p>Зверніть увагу! Кілька слів української мови вживаються з обома закінченнями без впливу на значення (але зі зміною наголосу): <i>мостá — мóсту, парканá — паркáну, плотá — плóту, столá — стóлу.</i></p>	

Вправа 90

1. Запишіть іменники у формі родового відмінка однини.

Учитель, проєкт, *тиждень*, талант, університет, директор, слухач, секретар, ґрунт, лист, інтерес, мінімум, момент, буревій, град, дощ, сніг, туман, ремонт, *біль*, запал.

2. Поясніть, що відбувається в коренях виділених слів.

Зверніть увагу! В іменниках-омонімах і багатозначних словах закінчення в родовому відмінку може бути різним залежно від значення слова:

апарата (прилад) — *апарату* (установа),
бала (одиниця виміру) — *балу* (святковий вечір),
блока (у техніці) — *блоку* (політичне об'єднання),
звука (термін в музиці і лінгвістиці) — *звуку* (слухове відчуття),
інструмента (одиничне) — *інструменту* (збірне),
листопада (місяць) — *листопаду* (процес),
рахунка (документ) — *рахунку* (дія),
телефона (апарат) — *телефону* (номер),
терміна (слово) — *терміну* (часова категорія).

Вправа 91

Визначте закінчення родового відмінка наведених багатозначних слів та омонімів, ураховуючи їхнє значення. Уведіть їх у речення.

Борщ — борщ (*прізвище, страва*), Бурштин — бурштин (*селище, матеріал*), тур (*етап, тварина*), ріг (*кістковий нарост на голові тварин, музичний інструмент, матеріал, кут будинку*), папір (*документ, матеріал*), гранат (*плід, дерево, мінерал, камінь*).

Вправа 92

1. Спишіть речення, поставивши іменники у правильну форму.

1) Ми поїдемо в Карпати першого листопад(*а/у*). 2) Не варто давати номер свого телефон(*а/у*) незнайомим людям. 3) Микола ніяк не встигне здати роботу до кінця зазначеного термін(*а/у*). 4) Пропонуємо набір інструмент(*а/у*) для ремонт(*а/у*) вашого комп'ютер(*а/у*).

2. Поясніть вибір закінчення.

Закінчення іменників II відміни у кличному відмінку однини

Тверда група	М'яка група	Мішана група
1. Закінчення -е для безсуфіксних іменників: <i>Петре, студенте, пане, друже. Але: тату, сину, діду.</i>	1. Закінчення -ю для більшості іменників: <i>лікарю, вчителю, добродію, Ігорю.</i>	1. Закінчення -е для більшості іменників: <i>стороже, Довбуше, пісняре</i>
2. Закінчення -у для іменників із суфіксами -к, -ик, -ок та іншомовних імен на г, к, х : <i>синку, батьку, Людвігу, Фрідріху.</i> Запам'ятайте! Ім'я <i>Олег</i> має дві форми: <i>Олегу</i> й <i>Олеже</i>	2. Закінчення -е для іменників із суфіксом -ець : <i>женче, шевче, хлопче.</i> Але: <i>бійцю, знавцю, місяцю, мудрецю</i>	2. Закінчення -у для деяких іменників: <i>слухачу, викладачу, читачу, товаришу</i> Запам'ятайте! Закінчення -у в Кл. в мають усі чоловічі імена по батькові: <i>Олеговичу, Петровичу, Віталійовичу</i>

Вправа 93

Запишіть подані слова та словосполучення у кличному відмінку.

Пан президент, добродій Іван, пан Олександр, пані Олександра, вельмишановний пан, Віра Павлівна, Микола Дмитрович, пан адвокат, колега Павло, Євген Володимирович, дорогий друг, пані лекторка.

Закінчення іменників II відміни у родовому відмінку множини

У родовому відмінку множини іменники II відміни мають кілька варіантів закінчень.

Закінчення -ів / -їв	Нульове закінчення	Закінчення -ей
Для іменників чоловічого роду та деяких іменників середнього роду на -е, -я : <i>шляхів, батьків, відкриттів, морів, подвір'їв</i>	Для всіх іменників середнього роду на -о й більшості на -е, -я , а також іменників чоловічого роду, які в множині втрачають суфікс -ин (-їн) : <i>озер, облич, громадян, селян, чобіт, болгар.</i> Але: <i>грузинів, осетинів</i>	Для деяких іменників чоловічого та середнього роду: <i>гостей, коней, очей, плечей</i>
<p>Зверніть увагу! Деякі іменники мають паралельні закінчення: <i>кіловатів і кіловат, татів і тат, серцець і серць, очей і віч, плечей і пліч, вух і ушей, піль і полів, чоловік (у значенні особи) і чоловіків (у значенні статі).</i></p>		

Вправа 94

Запишіть подані іменники у формі родового відмінка множини (усі можливі варіанти).

Помідор, серце, апельсин, гігабайт, товариш, плече, татарин, грузин, чоловік, вікно, сузір'я, пальто.

Вправа 95

Виправте помилки. Запишіть скориговані словосполучення.

П'ять мільйон, радісних зустрічей, їхати по містам, розумітися на техніці, радіти перемозі, кілограм помідор, цікавих подорожів, добродесних громадянів, смачною кашою, запалення легенів.

Вправа 96

1. Спишіть речення, заповнивши пропуски.

1) Старі фотограф.. на стіл.. ро..клади, дитячі істор.. смішні ро..кажи, і ..правжнім друз.. не забудь, подзвони, бо добре чи зле, з тобою завжди вони (А. Кузьменко). 2) Стефані.. мам.., мам.. Стефані..! Розквітає пол.., а вона сивіє (О. Псюк). 3) В темному мор.. ми не одні: на відстані рук.. з нами небесні ліхтар.. (Ю. Саніна). 4) Чому мені сниться, як знову і знову гуляєм з

тобою по рідному Львов..?.. Там пахне весн.. і сонц.. сідає на берез.. річк.., якої немає... (С. Вакарчук).

2. Знайдіть іменники I і II відмін. Надпишіть над ним відміну, відмінок і число, виділіть закінчення.

3. Пригадайте свої улюблені сучасні пісні. Розкажіть, до якого стилю вони належать, чим вам подобаються.

4. Обговоріть свої уподобання в класі. Візьміть участь у дискусії.

Вправа 97

Виконайте тестові завдання.

1. Чергування приголосних у місцевому відмінку відбудеться в усіх словах усіх рядків, ОКРІМ

А волошка, мак

В чепуруха, монолог

Б мальва, невістка

Г піаністка, комаха

2. Закінчення -у в родовому відмінку будуть мати обидва слова в рядку.

А туман, батон

В сумнів, відмінок

Б авітаміноз, суп

Г гопак, полк

3. Помилково утворено кличну форму в рядку

А Іване Семеновичу

В панна Ксеніє

Б Марино Сергіївно

Г добродію Мирославе

4. Редагування не потребує речення.

А Розумні вчаться по книжкам.

Б Українці дуже шанують грузинів.

В Ми їздили на відпочинок усією сім'єюю.

Г «Kalush Orchestra» стали переможцями конкурса «Євробачення».

5. Прочитайте речення.

«Щедрик» — найпопулярніша українська (1)щедрівка, відома в усьому (2)світі в музичній (3)обробці українського (4)композитора Миколи Леонтовича. Англomовна (5)версія має назву «Carol of the Bells», вона стала (6)саундтреком до багатьох голлівудських (7)фільмів, у тому числі «Міцний горішок», «Сам удома», «Гаррі Поттер».

До I відміни належать іменники, марковані цифрами (цифра позначає наступне слово).

А 1, 2, 5

Б 3, 5, 7

В 1, 3, 5

Г 2, 4, 6

§ 10. Відмінювання іменників III відміни

Вправа 98

1. Прочитайте уривок із пісні «Журавлі» гурту «The HARDKISS» (слова Юлії Саніної).

Буду **тінню**,
Ти **світанком** будь,
В моїх стінах мальви зацвітуть,
І згадаю, знай,
Наші ночі чорні, як вуаль...
А журавлі летять у синю даль
І знають вони,
Де є моя і де твоя печаль...

Юлія Саніна в кліні
на пісню «Журавлі»

2. Визначте відмінок виділених іменників. Чому в них різні закінчення?
3. Знайдіть у тексті іменники III відміни. З'ясуйте, у формі якого відмінка їх ужито.

Відмінювання іменників III відміни в однині

Н.	<i>тінь</i>	<i>радість</i>	<i>мати</i>
Р.	<i>тіні</i>	<i>радісті(и)</i>	<i>матері</i>
Д.	<i>тіні</i>	<i>радісті</i>	<i>матері</i>
Зн.	<i>тінь</i>	<i>радість</i>	<i>матір</i>
Ор.	<i>тінню</i>	<i>радістю</i>	<i>матір'ю</i>
М.	<i>(на) тіні</i>	<i>(на) радісті</i>	<i>(на) матері</i>
Кл.	<i>тіне</i>	<i>радосте</i>	<i>мати</i>

Зверніть увагу!

1. Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь* можуть мати закінчення **-і** чи **-и**: *радісті* чи *радости, любові* чи *любви*;

2. У формі орудного відмінка однини перед закінченням **-ю** може відбуватися подовження приголосного звука, якщо основа іменника закінчується на один м'який або шиплячий приголосний: *ніччю, миттю*. Подвоєння не відбувається, якщо основа закінчується двома приголосними або приголосними [б], [п], [в], [м], [ф] (губні) та [р]: *ніжністю, любов'ю*.

Відмінювання іменників III відміни у множині

Н.	<i>тіні</i>	<i>матері</i>
Р.	<i>тіней</i>	<i>матерів</i>
Д.	<i>тіням</i>	<i>матерям</i>
Зн.	<i>тіні</i>	<i>матерів</i>
Ор.	<i>тіней</i>	<i>матерями</i>
М.	<i>(на) тінях</i>	<i>(на) матерях</i>
Кл.	<i>тіні</i>	<i>матері</i>

Вправа 99

1. Дослідіть різницю закінчень іменників у знахідному відмінку однини і множини в поданих вище таблицях. Чим її можна пояснити?
2. Як ви гадаєте, чому не наведено форми множини іменника *радість*?

Вправа 100

Провідмініуйте слова *зустріч* і *совість*, запишіть усі можливі форми.

Вправа 101

1. Поставте іменники в орудний відмінок однини. Запишіть їх у два стовпчики: з подовженням приголосних і без.
Ніч, ненависть, Керч, верф, Січ, мить, нехворощ, магістраль, кров, мати, глибочінь, сталь, подорож.

Вправа 102

1. Провідмініуйте слова *далечина*, *далеч*; *глибина*, *глибінь*; *молодь*, *молодість*.
2. Поміркуйте, чому відрізняються закінчення синонімів.

Вправа 103

1. Спишіть речення, поставивши виділені курсивом слова у потрібний відмінок.

1) Кімнатні птахи мовчать перед *заметіль* (В. Скуратівський). 2) Він теж поспішав до *молодь*, щасливий, веселий, як ніколи (О. Іваненко). 3) Про звичаї й побут козаків-запорожців пишуть очевидці, що були на *Січ*, таке

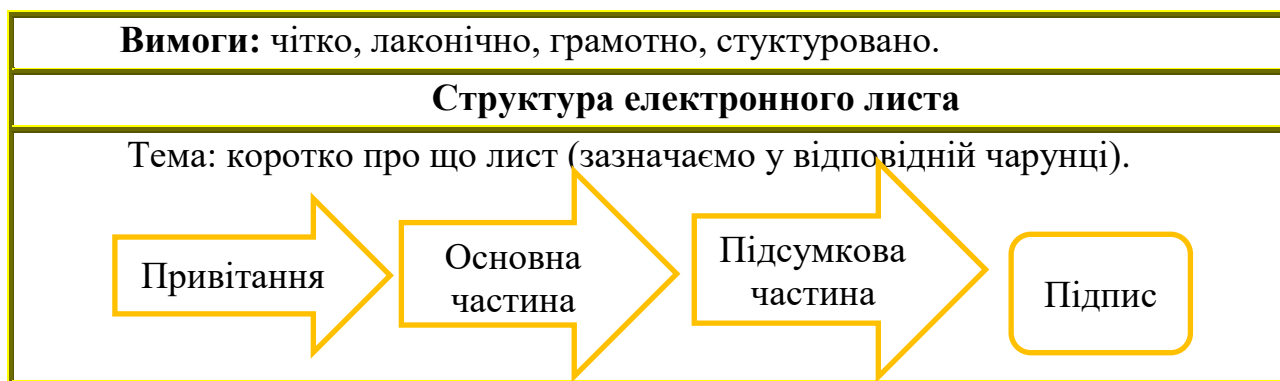
(А. Лотоцький). 4) Як людина працює з любов — один результат (О. Бердник). 5) Він би й стежив, але, стоячи за піч, нічого не бачив (С. Іванюк).

2. Над зміненими іменниками надпишіть відмінок і число.
3. Підкресліть їх відповідно до функції в реченні.

Вправа 104

1. Назвіть сучасних співаків і співачок чи музичні гурти, які вам до вподоби. Розкажіть, чим вони вам подобаються.

2. Уявіть, що вас уповноважили написати листа до улюблених виконавців і запросити їх провести концерт у вашому місті. Скористайтеся підказками нижче.

Кому: Копія Прихована

Тема:

Прикріпити :

↶ ↷ **B** *I* U **A** **A** | Times N... | 14 |

Наші вітання, шановні учасники "Без обмежень"!

Маємо нагоду висловити захоплення вашою творчістю і хочемо запросити вас взяти участь у концерті з нагоди святкування дня нашого міста, який відбудеться 17 вересня.

Сподіваємося на позитивну відповідь.

З повагою учні школи №22 м. Херсона.

§ 11 Відмінювання іменників IV відміни

Вправа 105

1. Прочитайте уривок із пісні «У мене немає дому» гурту «Один в каное» (слова Ірини Швайдак) та розгляньте сцену з кліпу на цю пісню. Як ви гадаєте, що зображено на скріншоті?

Я згадаю з якого я **племені**.
Пригадаю з якого **міста**,
Я чекаю на своє Греммі,
В мене просто нема де сісти
Написати свою промову.

2. Визначте відмінок виділених іменників. Чому, на вашу думку, вони мають різні закінчення?

До іменників IV відміни (**середнього** роду із закінченням -а/-я, у яких під час відмінювання з'являються суфікси **-ат/-ят-, -ен**) належать назви маленьких істот чи пестливі назви предметів, а також такі іменники, як *ім'я, тім'я, сім'я, вим'я*.

Розгляньмо зразки відмінювання цих слів.

Відмінювання іменників IV відміни в однині

Н.	<i>дівча</i>	<i>ім'я</i>
Р.	<i>дівчати</i>	<i>імені</i>
Д.	<i>дівчати</i>	<i>імені</i>
Зн.	<i>дівча</i>	<i>ім'я</i>

Ор.	<i>дівчам</i>	<i>ім'ям / іменем</i>
М.	<i>(на) дівчати</i>	<i>(на) імені</i>
Кл.	<i>дівча</i>	<i>ім'я</i>

Зверніть увагу!

- У формі орудного відмінка немає суфіксів **-ат/-ят**: *дівчам, ягням*.
- Орудний відмінок іменників із суфіксом **-ен-** має паралельні форми: *ім'ям — іменем, тім'ям — тіменем, вим'ям — вименем*.

Відмінювання іменників IV відміни у множині

Н.	<i>дівчата</i>	<i>імена</i>
Р.	<i>дівчат</i>	<i>імен</i>
Д.	<i>дівчатам</i>	<i>іменам</i>
Зн.	<i>дівчат</i>	<i>імена</i>
Ор.	<i>дівчатами</i>	<i>іменами</i>
М.	<i>(на) дівчатах</i>	<i>(на) іменах</i>
Кл.	<i>дівчата</i>	<i>імена</i>

Вправа 109

1. Прочитайте слова, випишіть іменники IV відміни.

Ведмідь, ведмедиця, ведмежа, ведмежатко; хлопець, хлоп'я, хлоп'ятко, хлопчик; козлик, козеня, козенятко; гусак, гуска, гусеня, гуся, гусенятко; дівка, дівчина, дівчатко, дівча.

2. Провідмініуйте виписані іменники.

Вправа 110

Запишіть іменники у формах родового та орудного відмінків однини.

Курча, ягня, поросся, тім'я, тигрєня, ім'я.

Вправа 111

1. Спишіть речення, поставивши виділені курсивом слова у потрібні форми числа та відмінка.

1) Весь санаторій знав про те, що роль *бісеня* у казці виконуватиме надзвичайно талановитий хлопчик з дивацьким іменем Бухтик (*В. Рутківський*). 2) І Лисий розповідав казку про того чоловіка з химерним *ім'я*, який жив на острові (*С. Іванюк*). 3) І всі вони мріяли потрапити між *коліща* кіноіндустрії (*І. Роздобудько*). 4) А *мишеня* й далі граються (*Нар. творчість*). 5) У дворі до мене підійшла Маринка з *дівча* (*Д. Ткач*).

§ 12. Відмінювання іменників, що мають форму лише множини

Вправа 112

1. Прочитайте допис.

Оксана Квітка

Під час зимових канікул ми були в Карпатах. Таких хащів я в житті не бачила, іноді здавалося, що потрапили у справжні джунглі.

Але потім усіх дітей і дорослих розпирали гордощі, і ми весело танцювали гопака. І подерті штани не затьмарили радощів, бо такі емоції за гроші не купиш.

2. Випишіть іменники, що мають лише форму множини.
3. Визначте відмінок і виділіть закінчення.

Відмінювання іменників, що мають лише форму множини

Н.	<i>гроші</i>	<i>джинси</i>
Р.	<i>грóшей</i>	<i>джинсів</i>
Д.	<i>грóшам</i>	<i>джинсам</i>
Зн.	<i>гроші</i>	<i>джинси</i>
Ор.	<i>гроші́ма/ грі́шми</i>	<i>джинсами</i>
М.	<i>(на) грóшах</i>	<i>(на) джинсах</i>
Кл.	<i>гроші</i>	<i>джинси</i>

Зверніть увагу! У деяких відмінках іменники мають паралельні форми: родовий відмінок — *граблів* і *грабель*, *ночв* і *ночов*, орудний відмінок: *грішми* і *грошима*, *ворітьми* і *воротами*, *дверми* і *дверима*, *саньми* і *санями*, *штаньми*, *штанами* і *штанями*.

Вправа 113

1. Випишіть іменники, що мають лише форму множини.
Окуляри, уроки, вальс, терези, штани, сани, танці, Суми, сходи, фінанси.
2. Провідмініуйте три перші виписані іменники.

Вправа 114

1. Спишіть речення, поставивши множинні іменники в потрібну форму.
1) За місяць *канікули* його русяве волосся відросло, а широкі брови зовсім вигоріли (*А. Давидов*). 2) Працював Валериків батько в *Чернівці* на взуттєвій фабриці (*Д. Ткач*). 3) А ще засунули в рюкзак *Льоні* Кучеренку дві пачечки *чипси* (*В. Нестайко*). 4) Та раптом завмерла: назустріч їй, поважно ступаючи *сходи* піднімався великий, ростом з неї, зелений папуга в смугастому піджаку, в капелюсі й *окуляри* (*І. Жиленко*).
2. Над усіма іменниками надпишіть відмінок.

Вправа 115

1. Прочитайте текст.
Гопак — найвідоміший український танець. Назва танцю походить від вигуку «гоп!» під час його виконання, а також слів «гопати», «гупати», «гопкати».

Гопак виник у середині 17 століття на Запорозькій Січі. Це був масовий чоловічий танець, під час якого козаки змагались у виконанні складних танцювальних епізодів. Пізніше з'явилися варіанти гопака у виконанні чоловіків і жінок, між якими теж виникало змагання на вправність.

Наприкінці 20 століття українські дослідники бойових мистецтв заснували «Школу бойового гопака». У своїй техніці бою вони використали елементи народних танців, подібні до бойових прийомів. На фото ви бачите сучасних юнаків, що виконують бойовий гопак у шароварах — широких чоловічих штанах.

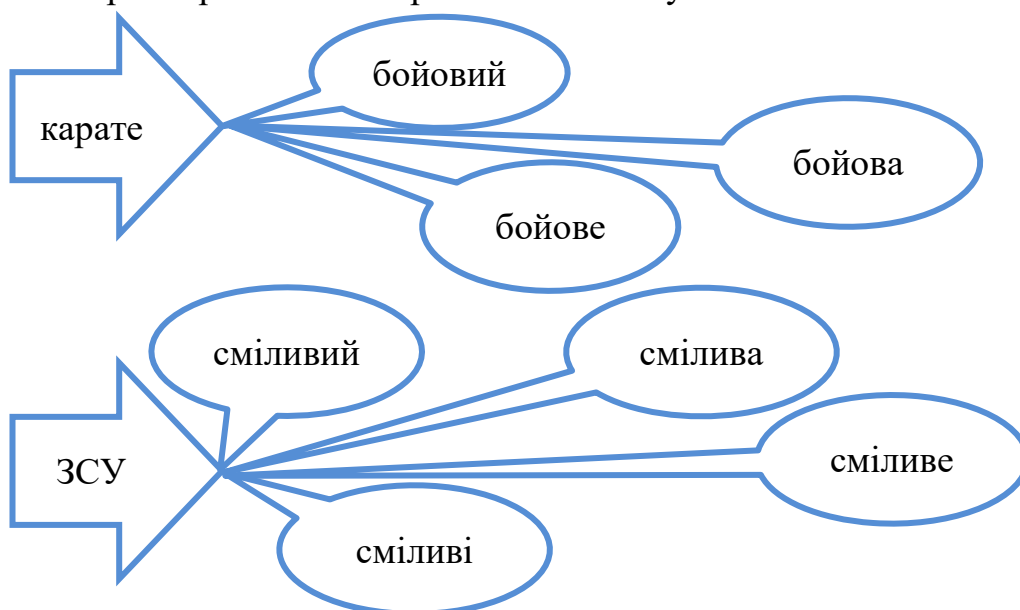
2. Знайдіть іменники, що мають лише форму множини.
3. Випишіть із тексту ключові слова.
4. Чи знали ви, що на основі гопака створено бойове мистецтво? 5. Чи бачили ви, як танцюють гопак? Пригадайте, як це було, або перегляньте разом із дорослими відео чи світлини в мережі «Інтернет». Напишіть есе на тему «Чому гопак — це модно» (або «не модно», якщо такою є ваша думка).

§ 13. Рід незмінюваних іменників

Вправа 116

1. Оберіть правильний варіант словосполучення.

2. Чи легко вам було зробити вибір? Чим ви керувалися?

3. Пригадайте, які слова називаємо незмінними. Що таке аббревіатури?

Існують іменники, рід яких неможливо визначити звичними нам способами. Це передусім **незмінювані** іменники іншомовного походження, а також аббревіатури. Для них існує окреме правило, в основі якого — значення цих іменників.

Групи іменників	Правила та приклади
Назви осіб	Належать до іменників <ul style="list-style-type: none"> • жіночого роду, якщо позначають особу жіночої статі: <i>знайома пані</i>; • чоловічого роду, якщо позначають особу чоловічої статі: <i>талановитий конференсьє</i>
Назви тварин і птахів	Належать до іменників чоловічого роду : <i>величезний шимпанзе, розумний какаду, яскравий колібрі</i> . Але: <i>цеце</i> (муха), <i>івасі, путасу, фугу, гурами</i> (назви видів риб) — жіночий рід
Назви неістот	Належать до іменників середнього роду : <i>міцне еспресо, корисне авокадо, різноманітне меню</i> . Але: <ul style="list-style-type: none"> • <i>кольрабі</i> (капуста), <i>саямі</i> (ковбаса), <i>гінді, бенгалі, пушту</i>,

	<i>урду, фарсі, есперанто</i> (назви мов), <i>авеню</i> (вулиця), <i>боржомі</i> (вода), <i>страдиварі</i> (скрипка) — жіночий рід; • <i>торнадо, сироко</i> (назви вітрів), <i>пенні</i> (грошова одиниця), <i>сулугуні</i> (сир) тощо — чоловічий рід
Географічні назви	Належать до іменників того роду, який мають загальні назви географічних об'єктів, співвідносних із власними назвами: <i>Велична Конго</i> (річка), <i>незабутнє Акапулько</i> (місто), <i>мальовниче Онтаріо</i> (озеро)
Абревіатури	Належать до іменників того роду, який має основне слово абревіатури: <i>пильна СБУ</i> (Служба безпеки України), <i>місцевий ЗСО</i> (заклад середньої освіти)
Запам'ятайте: іменники <i>пальто</i> й <i>ситро</i> в українській мові змінювані: <i>прийшов у пальті, випила ситра</i> .	

Вправа 116

Запишіть іменники у три стовпчики залежно від роду.

ЄС, кольє, авеню, шимпанзе, пані, ампула, США, рефері, мадемуазель, денді, бароко, салямі, НЛО, Токіо (місто).

Вправа 117

1. Прочитайте словосполучення, знайдіть у них помилки. Обґрунтуйте свою думку.

Повновода Міссісіпі, всесвітня ООН, різнокольорова конфеті, гітарний соло, маленький поні, морквяне пюре, солоне івасі, смачний бізе.

2. Спишіть словосполучення, виправляючи помилки, де це потрібно.

Вправа 118

Спишіть текст, поставивши прикметники в потрібну форму.

Приємно посидіти (*в затишній*) кафе й випити (*гарячий*) какао. (*Дбайливий*) бармен Карина ще й намалює на ньому (*гарненький*) какаду. Я люблю ще замовити (*полуничний*) желе, або ж (*невагомий*) суфле. Долинають звуки (*український*) радіо. Ми спілкуємося про (*цікавий*) кіно, у якому улюблена акторка грає (*вишуканий*) пані.

Вправа 119

1. Прочитайте виразно уривок із твору Лесі Ворониної «Суперагент 000 — таємниця золотого кенгуру».

Гриць побачив, що з підступною старою впоратись буде не так легко. Але недарма він щоранку виконував комплекс йогівських вправ, недарма вперто й наполегливо вигострював свою спортивну майстерність.

Його супротивниця, певно, не знала, що Гриць Мамай мав чорний пасок майстра карате, а крім того, володів усіма секретами ушу, дзю-до, кун-фу, вільної боротьби, кікбоксингу, опанував магічну боротьбу індіанського племені крі, а що найголовніше, розшифрував таємні прийоми давньоукраїнської боротьби, замасковані в народному танці гопак.

І тепер Гриць присів навпочіпки, закрутився на одній нозі, мов дзига, потім рвучко підскочив і, перекутившись у повітрі на 2,5 оберта, намотав на ліву ногу нунчак оторопілої бабці-ніндзя.

Все це відбулося блискавично. Вражена й ще більш закохана Зореслава випурхнула з-за шафи й кинулася на груди герою. Кіт вдячно вклонився Суперагентові 000, а бабуся-ніндзя засичала від безсилої люті й почала вигукувати погані слова неукраїнською мовою.

— Не смійте ображати почуття й людську гідність цієї чистої дівчини! — суворо промовив Мамай і глянув на брутальну стару так, що тій заціпило. — Невже вам не соромно? — Гриць знову пильно глянув у вічі старій, але тепер вже не грізно, а проникливо й мудро.

2. Випишіть незмінювані іменники. Визначте і надпишіть рід кожного.
4. Випишіть усі назви бойових мистецтв і визначте відміну іменників.

Вправа 120

1. Ознайомтеся зі схемою розбору іменника як частини мови.

Схема розбору іменника як частини мови

1. Іменник, його загальне значення; питання, на яке відповідає.
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Назва істоти чи неістоти, загальна чи власна.
2. Рід, число, відмінок.
3. Відміна, група (для I і II відмін).
4. Синтаксична роль.

Я ступав по сухій траві легко й ритмічно, неначе танцював замріяний вальс (В. Бичко).

Зразок усного розбору

Вальс — іменник, означає різновид танцю, відповідає на питання *що?* Початкова форма — *вальс*. Назва неістоти, загальна. Іменник чоловічого роду, ужитий у знахідному відмінку однини. Друга відміна, тверда група. У реченні є додатком.

Зразок письмового розбору

Вальс — ім., означає різновид танцю, що?; п. ф. — вальс, неіст., заг.н, чол. р., Зн. в. одн., II в., тв. гр., дод.

Вправа 121

1. Спишіть текст, дотримуючись правил орфографії.

Пр(и/е)ход..те до нас у студ(и/у)ю танцю! Наші заняття дозволяють.. не лише пі..тримати здоров..я і (с/з)міцнити кістки та м..язи, а ще покращують настрій. У нас ви можете знайти (с/з)правжніх друзів!

2. Випишіть іменники, зробіть повний морфологічний розбір.

3. Розкажіть, чи займаєтеся ви танцями або якимось видом спорту.

4. Напишіть есе про своє хобі.

Вправа 122

Виконайте тестові завдання.

1. Подовження відбудеться у формі орудного відмінка обох слів рядка

А осінь, незалежність В мати, Умань

Б Русь, гідність Г Січ, подорож

2. Помилково вжито форму іменника *курча* в рядку.

А курчат Б курчам В курчами Г на курчатах

3. Редагування потребує речення

А Запрошуємо на танцювальні курси в Чернівцях!

Б Працюємо як із молоддю, так і з людьми старшого віку.

В Зараз багато людей захоплюються нашою культурою.

Г Серед імен усесвітньо відомих танцюристів є імена українців.

Прочитайте текст і виконайте завдання 4—5 до нього.

Музичний супровід для *xip-хопу* — *реп*. Одяг може бути будь-яким, але найчастіше це широкі (1)футболки, худі, (2)*джинси*, кеди, (3)кросівки, бейсболки, (4)*реперки* та все, що підходить під цей стиль.

4. Незмінюваним є іменник

А *xip-хоп* Б *реп* В худі Г *джинси*

5. Іменник, що має лише форму множини, маркований цифрою

А 1 Б 2 В 3 Г 4

§ 14. Творення та відмінювання імен по батькові. Відмінювання прізвищ іменникового типу

Вправа 123

1. Пригадайте імена по батькові ваших учителів і учительок.
2. Чи можете ви сказати, як звали їхніх батьків? Звідки ви це знаєте?
3. Поміркуйте, як утворилися імена по батькові.

У сучасній українській мові *ім'я по батькові* вживаємо в офіційному мовленні як один із варіантів називання особи, а також як увічливе звернення. Імена по батькові утворюємо від імені батька суфіксальним способом.

Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
основа чоловічого імені + -ович- : <i>Назарович, Ігорьович, Сергійович</i>	основа чоловічого імені + -івн- / -ївн- ([й+і]вн): <i>Назарівна, Ігорівна, Сергіївна.</i>

Зверніть увагу! Від варіантів деяких імен утворюються відповідні варіанти імен по батькові: *Євген — Євгенович, Євгенівна; Євгеній — Євгенійович, Євгеніївна*

Виятки: *Григорій — Григорович, Григорівна;*
Ілля — Ілліч, Іллівна;
Кузьма — Кузьмович і Кузьміч, Кузьмівна;
Лука — Лукіч, Луківна;
Микола — Миколайович і Миколович, Миколаївна і Миколівна;
Сава — Савич і Савович, Савівна;
Хома — Хóмович і Хоміч, Хóмівна; Яків — Якович, Яківна.

Вправа 124

Утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові від імен.

Валентин, Василь, Олексій, Анатолій, Іван, Яків, Зіновій, Орест, Геннадій, Кирило, Євген, Євгеній.

Вправа 125

Знайдіть помилково утворені імена по батькові, виправте помилки і запишіть правильні варіанти.

Миколович, Миколівна, Юрієвич, Юріївна, Остапович, Остапівна, Олегович, Олеговна, Андрійович, Андрієвна, Тимурович, Тимурівна, Назарович, Назарівна.

Імена по батькові відмінюємо точно так само, як іменники: жіночі — як іменники І відміни (адже вони мають закінчення -а), чоловічі — як іменники II відміни (адже закінчення нульове).			
Н.	<i>хто?</i>	Остап Ігорьович	Ольга Ігорівна
Р.	<i>кого?</i>	Остапа Ігорьовича	Ольги Ігорівни
Д.	<i>кому?</i>	Остапу(ові) Ігорьовичу	Ользі Ігорівні
Зн.	<i>кого?</i>	Остапа Ігорьовича	Ольгу Ігорівну
Ор.	<i>ким?</i>	Остапом Ігорьовичем	Ольгою Ігорівною
М.	<i>(на) кому?</i>	(на) Остапі(ові) Ігорьовичі	(на) Ользі Ігорівні
Кл.	—	Остапе Ігорьовичу	Ольго Ігорівно

Вправа 126

Складіть і запишіть речення з іменами та іменами по батькові ваших учителів і вчительок, використовуючи подані нижче конструкції.

Зустрітися з ..., попередити..., повідомити ..., поінформувати ..., згадати про ..., порадитися з ...

Вправа 127

Прочитайте загадки. Знайдіть відгадки й поясніть свою думку.

1) Зустрілися близькі родичі: Іван Петрович, Максим Іванович і Юрій Максимович. Хто наймолодший? 2) Дитина Тимура, але не Тимурович. Як таке може бути? 3) Син Жені має по батькові Олександрович. Як таке може бути?

Наші прізвища первісно утворилися як назви осіб або як характеристики особи:

Хто? — *Коваль, Гарбуз* тощо.

Який? — *Гладкий, Чернівецький* тощо.

Логічно, що й відмінюються вони за зразком відповідних частин мови. Якщо в називному відмінку чоловіче та жіноче прізвища мають однакову форму, це прізвище **іменникового** типу, тобто воно змінюється за зразком іменника. Наприклад: він і вона *Сковорода*, він і вона *Костенко*.

Такі прізвища відмінюються за двома зразками: як іменники I чи II відміни.

Прізвища із закінченнями -А, -Я

Чоловічі та жіночі прізвища із закінченнями **-а, -я** відмінюємо як іменники I відміни: *Майборода, Ступка, Бубка, Сорока* (як іменники *музика, українка, краса* тощо). Відмінкові форми чоловічих і жіночих прізвищ тотожні.

Н.	Притула Іван	Притула Марина	<i>музика</i>
Р.	Притули Івана	Притули Марини	<i>музики</i>
Д.	Притулі Івану(ові)	Притулі Марині	<i>музиці</i>
Зн.	Притулу Івана	Притулу Марину	<i>музику</i>
Ор.	Притулою Іваном	Притулою Мариною	<i>музикою</i>
М.	(на) Притулі Івані(ові)	(на) Притулі Марині	<i>(на) музиці</i>
Кл.	Притуло Іване	Притуло Марино	<i>музико</i>

Зверніть увагу! Залежно від кінцевого приголосного основи (твердий, м'який чи шиплячий) маємо варіанти закінчень: *Теліга* — *Теліги*, *Гмиря* — *Гмирі*, *Кваша* — *Кваші*.

Прізвища цього типу при відмінюванні мають чергування голосних і приголосних: *Кисіль* — *Киселя*, *Мурашка* — *Мурашці*.

Прізвища з нульовим закінченням та -О

Чоловічі прізвища з **нульовим** закінченням та **-о** відмінюємо за зразком іменників II відміни: *Андрухович, Вакарчук, Жадан, Трамп, Цукерберг* (як іменники *козак, батько, син* тощо).

Увага! Жіночі прізвища на приголосний та **-о** НЕ відмінюємо, бо до II відміни не належать іменники жіночого роду, тому для них немає закінчень.

Н.	Король Василь	Король Ірина	<i>студент</i>
Р.	Короля Василя	Король Ірини	<i>студента</i>
Д.	Королю(єві) Василю(єві)	Король Ірині	<i>студенту(ові)</i>
Зн.	Короля Василя	Король Ірину	<i>студента</i>
Ор.	Королем Василем	Король Іриною	<i>студентом</i>
М.	(на) Королі(єві) Василеві	(на) Король Ірині	<i>(на) студенті(ові)</i>
Кл.	Королю Василю	Король Ірино	<i>студенте</i>

Невідмінювані прізвища

1. Прізвища на **-их**— ні чоловічі, ні жіночі: *Рижих, Барських, Каменських*.

2. Деякі прізвища **іношомовного** походження (грузинські, французькі, італійські), переважно із кінцевим голосним: *Дюма, Гонгадзе, Гюго, Боккаччо, Барб'є, Данте*.

Вправа 128

Розкрийте дужки, запишіть прізвища, імена та по батькові в потрібному відмінку.

Відвідати (*Ключник Володимир Семенович, Ключник Галина Семенівна*);

доручити (*Сидоренко Сергій Миколайович, Сидоренко Ольга Миколаївна*);

домовитися із (*Нетреба Леонід Григорович, Нетреба Оксана Григорівна*);

побачити (*Деркач Іван Ігорьович, Деркач Валентина Ігорівна*);

розмовляти з (*Рідних Степан Євгенович, Рідних Ганна Євгенівна*);

запропонувати (*Хвиля Юрій Іванович, Хвиля Тамара Іванівна*);
записати (*Сірко Василь Тихонович, Сірко Віра Тихонівна*).

Вправа 129

1. Визначте, хто з учнів та учениць вашого класу має прізвища іменникового типу.

2. Запишіть їх у два стовпчики: 1) із закінченнями **-а/-я**, 2) із нульовим закінченням чи **-о**.

3. Складіть із ними речення, використовуючи фрази типу: «*хочу зустрітися з...*», «*треба поговорити з ...*», «*зустрів ...*», «*готувати завдання разом із...*», «*радіти ...*» тощо.

Запам'ятайте! Тип відмінювання прізвищ залежить не від походження, а від граматичної форми. Тому навіть схожі прізвища можуть відмінюватися по-різному залежно від типу.			
	Прізвища із закінченнями -А, -Я	Прізвища із закінченнями -О та нульовим	
	<i>Чоловіче = жіночому</i>	<i>Чоловіче</i>	<i>Жіноче</i>
Н.	Гречка	Гречко	Гречко
Р.	Гречки	Гречка	Гречко
Д.	Гречці	Гречку(ові)	Гречко
Зн.	Гречку	Гречка	Гречко
Ор.	Гречкою	Гречком	Гречко
М.	(на) Гречці	(на) Гречку(ові)	(на) Гречко
Кл.	Гречко	Гречку)	Гречко

Вправа 130

Поставте прізвища, імена та імена по батькові в потрібний відмінок. Запишіть речення.

1) Ми вчора приїхали до...

Дудка Олександр Петрович, Дудка Олександра Петрівна, Дудко Кирило Ілліч, Дудко Катерина Іллівна.

2) Хочемо допомогти...

Шапка Катерина Едуардівна, Шапка Максим Микитович, Шапка Таїсія Макарівна, Шапка Макар Ілліч.

3) Щиро пишаємося...

Мурашко Григорій Олегівич, Мурашко Олена Олегівна, Мурашка Карина Сергіївна, Мурашка Сергій Павлович.

Аби уникнути немилозвучних повторів закінчень, пам'ятайте про варіативні закінчення іменників II відміни та відповідних прізвищ у давальному відмінку **-у/ -еві, -ю/-єві**. Їх варто використовувати як засіб милозвучності української мови, по чергово змінюючи у випадках нагромадження однотипних слів, наприклад: замість *професору Іваненку Семену Петровичу* — *професорові Іваненку Степанові Петровичу*.

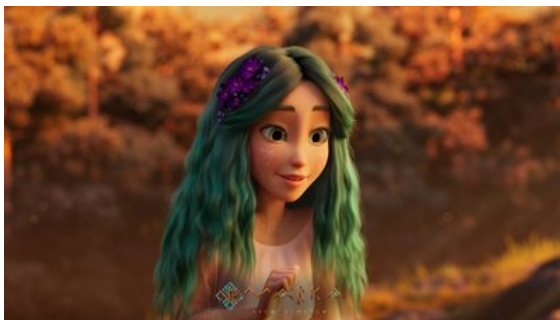
Вправа 131

Прочитайте словосполучення та запишіть їх у формі давального відмінка.

Ректор університету професор Потапенко Іван Ігорьович, директор металургійного заводу Свищ Микола Дмитрович, начальник відділу освіти Симоненко Маргарита Степанівна, нотаріус Редька Микола Григорович, відповідальний секретар Онищук Семен Петрович.

Вправа 132

1. Прочитайте повідомлення.

Анімаційна стрічка «Мавка. Лісова пісня» вийде в український прокат у грудні 2022 року. Мультфільм створено за мотивами «Лісової пісні» Лесі Українка.

Анімаційні герої заговорили голосами українських зірок: Артема Пивоварова, Олени Кравець, Юлії Саніної та Дзідзьо. Чиїм саме голосом заговорить Мавка та інші герої, автори поки не розкривають.

За словами режисера мультфільму Олега Маламуж, у відео представлений світ лісу, на який творців мультфільму надихнули праліси Карпат.

(За матеріалами «Суспільне. Культура», авторка Катерина Крупенко)

2. Випишіть прізвища та псевдоніми, виділені курсивом, поставивши їх у потрібний відмінок.

3. Який український мультфільм вам подобається найбільше? Чому?

4. Напишіть розповідь про улюблений мультфільм, ключовими словами до якої будуть: *улюблений мультфільм, яскраві емоції, якісна анімація, цікавий сюжет.*

Вправа 133

Виконайте тестові завдання.

1. Помилково утворено ім'я по батькові в рядку

- А Олексій Григорійович
- Б Марина Володимирівна
- В Давид Тарасович
- Г Єлизавета Сергіївна

2. Відмінюємо жіноче прізвище, наведене в рядку

- А Квітченко
- Б Квітка
- В Квітко
- Г Квіт

3. НЕ відмінюємо чоловіче прізвище

- А Данте
- Б Дантес
- В Данилець
- Г Данченко

4. Граматичну помилку допущено в реченні

- А Усі харківці люблять сад імені Тараса Шевченко.
- Б Звучить пісня «Крила» на слова Ліни Костенко.
- В Ви чули останнє інтерв'ю Ілона Маска?
- Г Я в захваті від пісень Тараса Тополі.

5. Однаково відмінюємо чоловічий і жіночий варіанти прізвища, наведеного в рядку

- А Падалка
- Б Пальнюк
- В Пальчик
- Г Пальченко

§ 15. НЕ з іменниками

Вправа 134

1. Прочитайте речення.

Якось із нами трапилася *не/приємність*. Ми з друзями пішли на прогулянку й потрапили в шалену *не/году* прямо посеред лісу. Чесно сказати, всі ми виявилися *не/уками* й уявлення не мали, що робити в такій ситуації. Наші *не/вміння* та *не/згоди* трохи не довели нас до *не/нависті*. На щастя, нам допомогли *не/знайомці*, і все обійшлося легким *не/житем*. Ми вирішили, що труднощі — *не/біда*, а поштовх до самовдосконалення.

2. Поміркуйте, як треба писати слова, подані зі скісною рисою. Від чого залежить їхній правопис?

3. Прочитайте правила нижче.

4. Спишіть текст, дотримуючись правил орфографії.

НЕ з іменниками пишемо разом	НЕ з іменниками пишемо окремо
1. Якщо іменник не вживається без не : <i>негода, нежить, неук</i>	1. Якщо є протиставлення чи заперечення в реченні: <i>не проблема, а задача.</i>
2. Якщо іменник із часткою означає одне поняття і до нього можна дібрати синонім без не : <i>незгода</i> (розбіжність), <i>недоля</i> (біда), <i>неправда</i> (брехня)	2. Якщо частка не стосується іменника, який у реченні виступає присудком: <i>реальність — не гра на комп'ютері.</i>
3. Якщо частка не є частиною префікса недо- : <i>недооцінка, недокрів'я, недорід.</i>	

Вправа 135

Спишіть слова, поясніть правопис кожного правилом. Якщо можливо, доберіть до слів синоніми без **не**.

Недоїдки, немовля, ненависть, неук, нероба, невільник, неволя, небезпека, невдаха, небилиця, небіж.

Вправа 136

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Життя на казку схоже, чи ж *не/диво*? (*Н. Красоткіна*). 2) Один дуб у полі — *не/ліс* (*Нар.тв.*). 3) Випав *не/догризок* олівця, задзвенів п'ятак, покотившись по підлозі, заторохтіли два каштани, а на долоні в мене був тільки шарикопідшипник, який я знайшов у порту (*Д. Ткач*). 4) Коли звір хоче вашої ласки, то це його потреба, а *не/бажання* вам догодити (*Г. Пагутяк*). 5) Надя часто її веселила, удаючи *не/зграбу* і *не/вдачу* (*В. Нестайко*).

2. Поясніть правопис іменників із часткою **не**.

Вправа 137

1. Спишіть речення, знявши ризик.

1) Він яскраво демонстрував чорну *не/вдячність* (*О. Донченко*). У її очах була *не /вдячність*, а повний захват.

2) Гірше за все на світі *не/воля* (*В. Нестайко*). Мир — то ще *не/воля*.

3) Ти мені *не/друг*, а я тобі *не/товариш*! (*В. Читай*). Звичайно, у місті були й інші персони, за якими стежив Макс, але його давній *не/друг* Даг цікавив сищика в першу чергу (*І. Будз*).

2. Визначте відмінності між словами, які пишемо з часткою разом і окремо.

Вправа 138

Складіть речення з поданими словами так, щоб продемонструвати написання іменників із **не** разом і окремо (для зразка дивіться речення з попередньої вправи).

Недогляд і недогляд, недовіра і не довіра, неврожай і не врожай.

§ 16. Правопис складних іменників

Вправа 139

1. Прочитайте розмову в чаті.

Друзі, хто йде сьогодні в кінотеатр? 🍿
Показуватимуть науково-фантастичний фільм. 🌟

15:28
Іван

Я збираюся.

15:53
Марина

І я.

15:54
Сашко

Чудово! Схоже, там буде пів класу. Можемо потім зайти сушібар.

16:00
Іван

У мене в планах інтерактивний музей.

16:07
Галинка

Я не можу, зібралися з мамою в супермаркет. З вас фотозвіт.

16:09
Дарина

Ловіть світлини з нашої фотосесії.

21:08
Іван

Ну прямо телезірки!

21:12
Дарина

2. Випишіть складні слова.

3. Пригадайте правила правопису складних слів.

Вправа 140

Сформулюйте правила правопису складних іменників так, щоб вони відповідали наведеним у таблицях прикладам. За потреби скористайтеся правилами на сторінках 120—124.

Складні іменники пишемо РАЗОМ, якщо	
1...	<i>чорнозем, двохсотріччя, перекотиполе</i>
2...	<i>відеофільм, автомагістраль, радіодиктант</i>
3...	<i>півострів, півкуля, напіватомат</i>

	<i>Але: пів острова, пів кулі</i>
4...	<i>райвиконком, мультфільм, спортклуб</i>
5...	<i>військовополонений, військовозобов'язаний</i>

Складні іменники пишемо З ДЕФІСОМ, якщо	
1...	<i>інженер-програміст, секретар-референт</i>
2...	<i>купівля-продаж, вхід-вихід</i>
4...	<i>бізнес-проект, інтернет-видання, фітнес-клуб</i>

Вправа 141

Запишіть складні слова, знявши ризик. Поясніть правопис.

Сиро/їд, чорно́/слив, високо/гір'я, піар/кампанія, носо/ріг, шлако/блок, кіно/прокат, Лисичка/Сестричка, вело/пробіг, гольф/клуб, перекоти/поле, бізнес/проект.

Вправа 142

Запишіть складні слова, знявши ризик. Поясніть правопис.

Напів/фабрикат, пів/фабрики, пів/захист, пів/кола, пів/коло, пів/Луцька, пів/місяць, пів/місяця, пів/дня, пів/день.

Вправа 143

1. Спишіть текст, знявши ризик та поставивши прізвища в потрібний відмінок.

Обов'язково завітайте в музей «Становлення української нації». Це унікальний проєкт, аналогів якому не було за всі часи існування України як незалежної держави. Тут ви можете ознайомитися з історією України в захопливому мультимедіа-форматі.

На вас чекає понад 100 фігур видатних українців від княгині Ольги до Джамали в повний зріст. Також можете побачити Григорія Сковорода, Тараса Шевченка, Івана Франка, Івана Мазепу, Пилипа Орлика та інших.

Усі фігури зібрані в 25 сюжетів. Кожну інсталяцію супроводжує інтерактивний аудіо- та відео-контент у поєднанні зі спецефектами, що занурює глядача в атмосферу відповідної епохи.

(Із сайту музею)

2. Поясніть орфограми.

3. Яких відомих осіб згадано в тексті. Кого з них ви знаєте? Чим вони знамениті? Розкажіть, яких ще культурних і державних діячів України ви знаєте.

4. За можливості разом із дорослими відвідайте описаний у тексті віртуальний музей. Напишіть відгук.

Вправа 144

Виконайте тестові завдання.

1. Помилково написано слово в рядку
А пів гігабайта, радіосигнал
Б соцмережа, інтернет-ресурс
В кінофільм, бізнес-проект
Г пів оберт, соціологія

2. З дефісом треба писати слово в реченні.
А Пропонуємо медіа/гіді вісьмома мовами.
Б Учора святкували п'яти/річчя моєї сестрички.
В Концерт відбувся в парку на танц/майданчику.
Г Інформація надіслана смс/повідомленням.

3. Без *не* можемо вжити іменник
А необхідність В ненависть
Б неповноліття Г небіж

4. Іменник пишемо окремо з *не* в рядку
А Дід закашлявся, і Санько випірнув з не/буття.
Б Отак він вичекав, поки минула страшна не/безпека.
В Помилка — не/вирок, а стимул до навчання.
Г Оксен підписав документи про не/виїзд.

5. Прочитайте речення.

Різним історико(1)етно(2)графічним регіонам України властивий само(3)бутній і своє(4)рідний архітектурний стиль.

Дефіс треба писати на місці цифри

- А 1 В 3
Б 2 Г 4

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Як відрізнити іменники від інших частин мови?
2. Скільки родів в іменника?
3. Чи всі іменники мають однину і множину?
4. Чи всі іменники відмінюємо однаково?
5. На яке питання відповідає кличний відмінок?
6. Незмінні іменники зовсім не змінюються?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».

5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

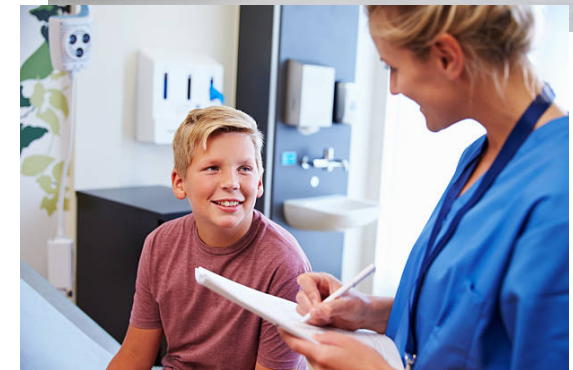
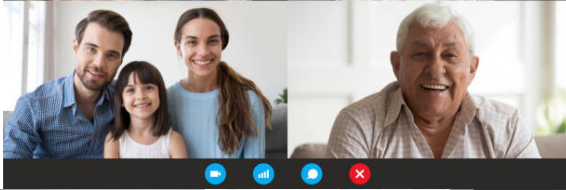
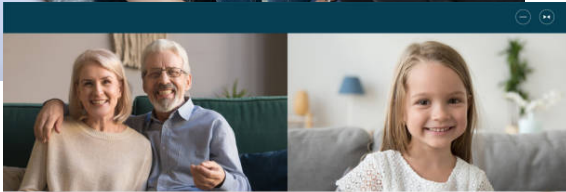
Бажаємо досягнути мети!

РОЗДІЛ 6. ПРИКМЕТНИК

У цьому розділі поговоримо про таке:

- Для чого в мові потрібні прикметники?
- Чому вони так називаються?
- Які є розряди прикметників за значенням?
- Що таке ступені порівняння?
- Як писати прикметники?

А ще поговоримо про ефективне спілкування.

§ 17. Прикметник як частина мови

Вправа 145

1. Прочитайте діалог.

— **Добрый** день, наші **любі** діти.

— Привіт, тату! Привіт, мамо!

— Привіт усім!

— У нас для вас **чудова** новина!

— Яка?

— Ми на **весняні** канікули вирушаємо в **неймовірну** подорож — піший похід у **чарівні** Карпати!

— Я дуже **рада**! Давно мріяла туди потрапити! Але ж похід... Там **високі круті** гори, **холодні швидкі** річки...

— Клас! І зараз там ще лежить **глибокий** сніг...

— Ми впевнені, що ви витримаєте! Ви ж **сильні** та **сміливі** діти!

2. Пригадайте, до якої частини мови належать виділені слова.

3. Прочитайте діалог без них. Що змінилося?

4. Поміркуйте, чому прикметники так називаються.

Прикметник (від слова *прикмета*, ознака) — це самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета й відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чий? чия?*

Вправа 146

1. Прочитайте слова, випишіть прикметники.

Білий, білизна, біліти, білуватий; дідусь, дідівський, дідусів; золото, золотий, позолотити, золотавий; місто, міський, містяни; гарний, гарненький, прегарний, гарно; віра, вірний, віряни, Віра, Вірин; інформація, інформувати, інформаційний, інформатор.

2. Над кожним прикметником надпишіть питання, на яке він відповідає.

Вправа 147

1. Спишіть текст, додавши на місці пропусків прикметники до виділених слів. За потреби скористайтеся довідкою.

Життя людини без емоцій До всіх предметів і явищ у нас є ... ставлення, яке виявляється в переживаннях. Читаючи книгу, слухаючи музику, відповідаючи урок або спілкуючись із друзями, ми відчуваємо ... емоції — радість чи сум, піднесення чи засмученість.

Якщо відбувається щось ..., у нас виникають ... емоції (щастя, радість, впевненість, захоплення, задоволення тощо), які спонукають до ... діяльності. ... емоції (страх, злість, смуток, жах, незадоволення, недовірливість, розпач, зневіра тощо) погано впливають не тільки на наші стосунки з оточенням і ставлення до життя, а навіть на здоров'я.

Довідка: негативні, неможливе, позитивні, приємне, активної, певне, різні.

2. Поміркуйте, що змінилося в тексті. Яку інформацію дають прикметники? Чи можна було би без них обійтись?

Прикметник змінюється за **родами, числами й відмінками**, узгоджуючись з іменником чи займенником, від яких він залежить, наприклад:

дівчинка (яка?) розумна, дівчинки (якої?) розумної; хлопчик (який?) розумний, хлопчику (якому?) розумному; дитя (яке?) розумне, дитям (яким?) розумним; вони (які?) розумні, їх (яких?) розумних.

Як бачимо, рід, число й відмінок прикметника цілковито залежать від роду, числа й відмінка означуваного слова (того, від якого залежить прикметник у реченні).

У реченні прикметник виконує функцію **означення**, рідше **присудка**. Порівняйте: Ми дивилися новий фільм. Цей фільм новий.

Вправа 148

1. Поєднайте слова в пари так, щоб вони утворювали словосполучення; визначте граматичні категорії за зразком.

Зразок. Книга (яка?) цікава — ч.р., одн., Н.в.

книга	грайливим
комп'ютером	рідної
болю	цікава
чаєм	довгим
(на) Дніпрі	трав'яним
записи	прекрасному
собакою	зубного
України	персональним
колібрі	яскравий
волоссям	облікові

2. Пригадайте, як визначати рід незмінюваних іменників.

3. Складіть речення із трьома словосполученнями, які для вас виявилися несподіваними.

Вправа 149

1. Спишіть речення.

1) Гарячий діловий діалог довелось припинити, бо з'явилися небажані свідки (*О. Думанська*).

2) Познайомтесь із ким завгодно в нашому новому чаті, уявіть, що ви щасливі, заможні, завзяті (*А. Хливнюк*).

3) Цього разу його тон не залишав анінайменших шансів на подальший діалог (*І. Потаніна*).

4) Крім натхненної, справжньої науки мистецтва, це ще значило велику дружбу між учителем і учнем, спільні інтереси, спільні, наповнені наполегливою працею дні, вечори і ночі в палких суперечках, розмовах, ліричних спогадах, інколи в шумних молодих розвагах (*О. Іваненко*).

2. Над прикметниками надпишіть рід, число, відмінок; поставте стрілочку до прикметника від означуваного слова.

3. Підкресліть усі прикметники відповідно до їхньої ролі в реченні.

Вправа 150

1. Прочитайте текст, додавши прикметники із довідки 1, а потім із довідки 2.

Побачивши однокласника, Михайло відчув ... емоції. Одразу згадав ... спілкування, ... погляд, ... слова.

Довідка 1. Приємні, цікаве, дружній, зворушливі

Довідка 2. Негативні, напружене, різкий, образливі.

2. Поміркуйте, чим відрізняються тексти.

3. Зробіть висновки про роль прикметників у мовленні.

Вправа 151

1. Доберіть прикметники, що характеризують емоційний стан на фото.

2. Поміркуйте, як ви визначили емоційний стан людини за фото.

3. Пригадайте, що таке міміка та жести. Зверте свою думку з інформацією з рубрики «Про що говорять слова».

4. Спробуйте винятково мімікою та жестами показати різні емоції: зацікавленість, нудьгу, радість, подив, обурення, роздратування, захват тощо.

5. Об'єднайтеся у команди для гри. Правила: одна команда демонструє якусь емоцію мімікою та жестами, а друга має розгадати. Потім навпаки.

Пригадайте: прикметники мають здатність переходити в іменники, перебираючи значення цілого словосполучення. Наприклад: *зустріти знайому дівчину* — *зустріти знайому*.

Вправа 152

1. Прочитайте речення, Спишіть їх.

1) Дитина була ще дуже *мала*, аби зрозуміти батька (*П. Супруненко*).
І ти, *мала*, що в сад пішла ранковою порою, не рви квіток, не псуй гілок, не будь, *мала*, козою (*П. Воронько*).

2) Уривками виринали в пам'яті картини *минулого* (*П. Бабанський*).
А то буде нам, як і минулого року, що сором було людям в очі глянути!
(*Остан Вишня*)

3) Я боялася, що *класна* знову розпочне розмову про мою маму, натомість вона викликала Тараса підбити підсумки минулого уроку (*О. Луцевська*). Ти *класна* дівчина, але дуже прошу, хоч ти не верзи дурниць!
(*І. Роздобудько*).

2. Виділені курсивом слова підкресліть відповідно до їхньої ролі в реченні. Надпишіть над кожним, якою частиною мови воно є — іменником чи прикметником.

3. Назвіть емоції, з якими асоціюється у вас кожне з речень. Знайдіть та обведіть у реченнях два слова, що безпосередньо називають емоції.

Вправа 153

Складіть речення з наведеними словами так, щоб вони були прикметниками та іменниками (з кожним словом по два речення).

Голосний, приїжджі, новенький, пожежний, протилежне.

Про що говорять слова

Міміка (від грец. *mimikos* — наслідуваний, акторський) — рухи м'язів обличчя, що виражають почуття і психічний стан людини.

Жест (від лат. *gestus* — рух тіла) — рух тіла людини або його частини, що має певне значення: передає емоцію чи інформацію.

Вправа 154

Виконайте тестові завдання.

1. Прикметниками є обидва слова в рядку

А математика, математичний

Б чудово, чудовий

В молодий, молоденький

Г цікавий, такий

2. Редагування потребує словосполучення в рядку

А зелений авокадо

Б розкішна папороть

В особистий підпис

Г всесвітня ООН

3. Прикметник виконує роль присудка в реченні.

А Психологічні дослідження свідчать, що до 40% інформації ми передаємо жестами та мімікою.

Б Мова жестів багата на способи вираження емоцій.

В Вважається, що деякі етнічні групи використовують жести частіше за інші.

Г Знання мови жестів полегшує міжособистісне спілкування.

4. Прикметник є в реченні

А Ситий голодного не розуміє.

Б Битий небитого везе.

В Не той дурний, хто не знає, але той, хто знати не хоче.

Г Рівняння — це рівність, яка містить невідоме.

5. Прочитайте речення.

І поки ви будете розглядати цю картину, приємний баритон професора Чудлика перенесе вас у далеке (1)*минуле*: «Колись, багато мільйонів років тому, територію (2)*сучасної* України населяли добрі, (3)*простодушні* та веселі істоти — (4)*волошкові* квітозаври (А. Мухарський).

Прикметниками є всі виділені слова, ОКРІМ

А 1

Б 2

В 3

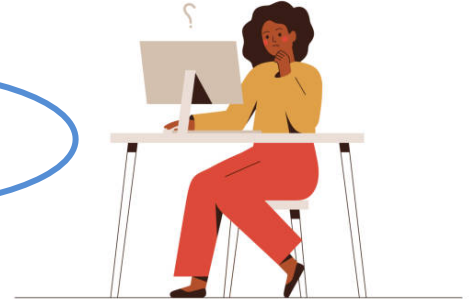
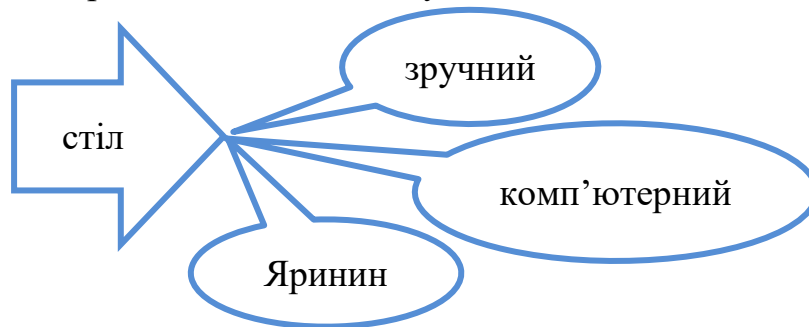
Г 4

§ 18. Групи прикметників за значенням

Вправа 155

1. Прочитайте словосполучення.

2. Поставте питання до прикметників.

3. Поміркуйте, яку інформацію дає кожен прикметник.

Усі прикметники об'єднуємо в три групи за значенням: якісні, відносні та присвійні.		
Якісні	Відносні	Присвійні
<i>який? яка? яке? які?</i>		<i>чий? чия? чие? чий?</i>
виражають ознаку безпосередньо, без відношення до інших предметів; ця ознака може виявлятися більшою або меншою мірою: стіл (який?) зручний , піжама (яка?) велика	передають ознаку через відношення до інших предметів, явищ: стіл (який?) комп'ютерний , піжама (яка?) бавовняна	виражають ознаку за належністю людині або тварині: стіл (чий?) Яринин , піжама (чия?) синова

Вправа 156

1. Запишіть прикметники в три стовпчики: якісні, відносні та присвійні.

Дерев'яний, весняний, кошачий, цікавий, веселий, настільний, теплий, домашній, братів, шкільний, старанний, спортивний, математичний, швидкий, відповідальний, мамин.

2. Поясніть, як ви визначили групу прикметника за значенням.

Вправа 157

Доберіть по п'ять прикметників кожного виду, запишіть словосполучення з ними.

Вправа 158

1. Прочитайте вірш Платона Воронька.

Кучерявий баранець

Кучерявий баранець

Мекав: «Дайте гребінець.

Я гладеньким хочу стати».

І сказала добра мати:

«Не пригладжуй чуба, нащо —

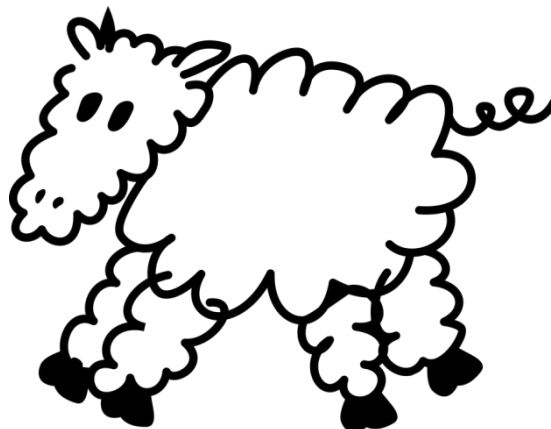
Кучерявим бути краще.

Баранцеві до лица

Не вживати гребінця».

Але ти не баранець —

Треба мати гребінець.

2. Випишіть спочатку якісні прикметники, а потім відносні. Доведіть свою думку.

Деякі **якісні** прикметники можуть утворювати повну й коротку форми, наприклад: *повний* і *повен*, *зелений* і *зелен*. Короткі форми можливі тільки в називному та знахідному відмінках однини чоловічого роду. Такі форми прикметників на сьогодні мало вживані й характерні переважно для фольклору та творів художньої літератури, наприклад: «*Ой рад би я, матусенько, скоріше вернуться, та щось мій кінь вороненький в воротах спіткнувся*» (Нар.тв.), «*Повен щирої радості, глянув Захар на схід*» (І. Франко).

Вправа 159

1. Спишіть речення.

- 1) Звісно, містяни відмовляли і хутко посилали якогось жвавого хлопчину за героєм-богатирем, що допіру гуляв у чистім полі (А. Мухарський).
- 2) Михась ладен був провалитися крізь землю (К. Штанко).
- 3) Людей було повен автобус (В. Нестайко).
- 4) Не рад явір хилитися — вода корінь миє; не рад козак журитися — так серденько ние! (Нар.тв.).
- 5) Хлопець був не рад, що взагалі встряв у цю розмову (В. Довжик).
- 6) Згоден, це справді може здатися дивним (І. Роздобудько).

2. Підкресліть усі прикметники відповідно до ролі в реченні.

3. Обведіть прикметники, ужиті в короткій формі. Запишіть повну форму кожного. Надпишіть над прикметниками відмінок.

4. Поміркуйте, із текстів яких стилів узято речення.

Відносні прикметники завжди похідні, тобто утворені від інших слів: *срібний* ← *срібло*, *осінній* ← *осінь*.

Словосполучення відносного прикметника з іменником можна переробити на словосполучення з двох іменників: *срібні прикраси* — *прикраси зі срібла*; *осінній день* — *день осені*.

Зверніть увагу! Прикметники із суфіксом **-ськ-, -цьк-, -зьк-** є відносними: *полтавські вулиці*, *козацька пісня*.

Вправа 160

Випишіть словосполучення з відносними прикметниками, переробіть їх на словосполучення з двох іменників.

Зразок. *Пластиковий посуд* — *посуд із пластику*.

Пластиковий посуд, красивий посуд, цікаві уроки, шкільні уроки, канцелярські товари, корисні товари, молочний відділ, новий відділ, книжковий магазин, великий магазин, харківські вулиці, широкі вулиці, командний рядок, рівний рядок.

Присвійними є лише ті прикметники, які утворені від назв осіб або тварин. Вони відповідають на питання *чий? чия? чие? чий?* та утворюються за допомогою таких суфіксів. Ми вже говорили про спосіб творення таких прикметників. Згадаймо суфікси та особливості правопису.

Назви осіб		Назви тварин
від іменників I відміни -ин- / -їн-	від іменників II відміни -ів / -їв , -ов , -ев / -єв	-ач- / -яч- , -ин- / -їн- , Ø
<i>Маринчина</i> <i>стрічка</i> , <i>Софійн</i> <i>гребінець</i>	<i>Назарів</i> план — <i>Назарова</i> <i>ручка</i> , <i>Андрійв</i> гаманець — <i>Андрієва</i> ідея.	<i>собача</i> буда, <i>куряче</i> яйце, <i>зозулине</i> кування, <i>змійна</i> <i>шкура</i> , <i>ведмежа</i> послуга

Зверніть увагу!

1. Якщо основа іменника I відміни закінчується на [г], [к], [х], ці звуки чергуються із [ж], [ч], [ш], наприклад: *Ольга* — *Ольжин*, *Марійка* — *Марійчина*.

2. У присвійних прикметниках, що утворюються від іменників II відміни, у суфіксі маємо чергування [і] з [о] або [е]: *батьків* — *батькова*, *учителів* — *учителева*, *Сергіїв* — *Сергієва*.

3. Присвійні прикметники, утворені від власних імен, пишемо з великої літери: *Микола* — *Миколин*, *Шевченко* — *Шевченків*. З малої літери пишемо такі прикметники, що перейшли в розряд загальних назв і стали фразеологізмами чи термінами: *петрів батіг*, *ахіллесова п'ята*.

Вправа 161

Утворіть присвійні прикметники від слів.

Прикметники у формі чоловічого роду: Софія, Інга, мама, сестра, Світланка, баба, Солоха, подруга, Даринка.

Прикметники у формах чоловічого та жіночого роду: Сергій, Василь, Олексій, тато, брат, дід, Олег, друг.

Вправа 162

1. Утворіть присвійні прикметники від слів.

Марія, Марійка, Андрій, Андрійко, Наталія, Наталка, Юрій, Юра, Юрко, Катерина, Катруся, Ярина, Яринка.

2. Поясніть відмінності у творенні прикметників.

Вправа 163

Утворіть присвійні прикметників від іменників.

Зразок. *Квіти мамі — мамині квіти.*

Рецепт бабусі, допис тітки, журнал учителя, крісло сестри, проєкт менеджера, записи племінника, яйця курки, блог Степана.

Вправа 164

1. Спишіть прикметники, де потрібно, замінивши малу літеру на велику.

шевченкові твори, шевченківські дні, шевченківська премія; дніпрова хвиля, дніпровська хвиля, хрестоматія «дніпрова хвиля»; петрів нотатник, петрів батіг; ахіллесова мама, ахіллесова п'ята.

2. Поясніть написання великої літери у власних назвах.

Вправа 165

1. Запишіть словосполучення, виправивши помилки.

Івановий блокнот, Микитова шапка, Юліни книжки, Ольгині олівці, Сергійова куртка, Тетянкин стілець, усмішка Остапа, Катін кіт.

2. Поясніть, у чому були помилки.

3. Ознайомтеся з інформацією з рубрики «Про що говорять слова». Обговоріть тему.

Вправа 166

1. Спишіть текст.

Коли говорять про етикет, згадують конкретні ситуації: у школі, в магазині, в їдальні. А чи важливо дотримуватися правил поведінки в

повсякденному спілкуванні з найближчим оточенням — рідними батьками, найкращими друзями, сусідами по під'їзду, бабусиною подругою тощо? Чи вони й так нас люблять і все стерплять?

2. Знайдіть прикметники, підкресліть їх відповідно до функції в реченні, надпишіть групу за значенням.

3. Напишіть продовження тексту (від трьох речень), висловивши свої міркування щодо теми, використайте не менше п'яти прикметників, надпишіть їхню групу за значенням.

Вправа 167

1. Прочитайте текст допису.

Дарина Коваленко

Привіт, друзі!

Сьогодні нарешті ділюся з вами неймовірним бабусиним рецептом смачнющих

вергунів 😊

🔥 Кисле молоко — 250 мл,

🔥 цукор — 4 столові ложки,

🔥 сода — 1 чайна ложка,

🔥 соняшникова олія —
2 столові ложки,

🔥 пшеничне борошно —
400—450 г,

🔥 сіль харчова — 0,5 чайної
ложки

🔥 курячі яйця — 1 шт.

🔥 ванільний цукор і цукрова
пудра за бажанням.

Перегляньте покрокову
відеоінструкцію нижче та готуйте
смаколики! Чекаю на вашу
реакцію та фото 😍

2. Випишіть із тексту допису всі прикметники. Над кожним прикметником надпишіть групу за значенням.

3. Поміркуйте, чим відрізняється текст допису та виклад інформації у відеоінструкції.

4. Де мовлення усне, а де писемне? Пригадайте, чим вони відрізняються.

Прикметники в переносному значенні можуть переходити з одного розряду в інший. Наприклад:

якісний → відносний: *м'який килим* і *м'який знак*;

відносний → якісний: *залізний інструмент* і *залізні нерви*;

присвійний → відносний: *заяча нора* і *заячий характер* (боязкий);

присвійний → якісний: *ведмежа лапа* і *ведмежа послуга* (безглузда, невдала).

Але такий перехід не обов'язковий: *солодке яблуко* і *солодке зітхання* — обидва прикметники якісні.

Вправа 168

Прочитайте наведені вище приклади переходу прикметників із однієї групи в іншу. Обговоріть значення слів.

Вправа 422

1. Прочитайте словосполучення.

Легка валіза, легка атлетика; золотий кулон, золоте серце; лисяча здобич, лисяча шапка (із лисячого хутра), лисяча вдача; вовчий хвіст і вовчий погляд (хижий); лєвова територія, лєвова частина.

2. Визначте розряд прикметників у словосполученнях.

Про що говорять слова

У повсякденному спілкуванні ми часто використовуємо кальковані пестливі варіанти імен на кшталт *Катя, Таня, Петя, Вася* тощо. Деяко неприродно звучать і присвійні прикметники, від них утворені: *Катин, Танин, Петин, Серьожин*. (Згадаймо, що для творення присвійних прикметників суфікс **-ін-** відсутній). Ситуацію можна виправити, вживаючи українські пестливі форми: *Катруся — Катрусин, Тетянка — Тетянчин, Петрик — Петриків, Василько — Васильків* тощо.

Вправа 169

Виконайте тестові завдання.

1. Якісний прикметник є в словосполученні

А м'яке крісло

В татове крісло

Б шкіряне крісло

Г розкладне крісло

2. Відносні прикметники є в усіх словосполученнях, ОКРІМ

А родинні зв'язки

Б сімейний стан

В повсякденне спілкування

Г найтепліші побажання

3. Помилково утворено присвійний прикметник у рядку.

А Данилова, Оксанчин

Б Оліна, Микитин

В Ганнусина, Олегів

Г Миколчина, Оленин

4. Короткий прикметник є в реченні

А Так спати хочу, що готов і стоячи заснути.

Б Вечеря вже готова.

В Усе було готове для подорожі.

Г Будь ласка, завжди готові допомогти.

5. Прочитайте полілог.

(1) — Добрий день, любі друзі!

(2) — Мої найщиріші вітання шановному панству!

(3) — Радий вас бачити!

(4) — Добридень, вельмишановні!

Прикметника немає в репліці

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 19. Ступені порівняння якісних прикметників

Вправа 170

1. Прочитайте текст.

На сьогодні в мене є три справи: важлива, важливіша та найважливіша. Психологи радять робити найпершою або ту справу, що вимагає найменшої кількості часу, або найважливішу, тому що вона потребує найбільшої концентрації. Далі черга менш важливої справи. І на останок слід залишити найменш важливу справу.

А як вибудовуєте пріоритети ви?

2. Випишіть якісні прикметники. Що ви помітили у цих прикметниках?

Якісні прикметники здатні утворювати ступені порівняння, тому що вони позначають ознаку, інтенсивність вияву якої може змінюватися, тобто посилюватися, або, навпаки, зменшуватися: *важливий — важливіший / більш важливий / менш важливий – найважливіший / найбільш важливий / найменш важливий*. Але таку здатність мають не всі якісні прикметники.

Запам'ятайте! НЕ утворюють ступенів порівняння такі групи якісних прикметників:

1) які виражають абсолютну ознаку — яка виражена максимально, тому її неможливо виміряти: *сліпий, глухий, німий, кривий, порожній, хворий, живий, косий* тощо;

2) назви мастей тварин: *буланний* (світло-рудий), *вороний* (чорний), *гнідий* (темно-коричневий), *мурий* (рябий), *чалий* (сірий);

3) які мають префікси **пре-, над-, пра-, за-, ультра-, архі-** або суфікси **-ав- / -яв-, -уват- / -юват-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -езн-, -енн-, -ущ- / -ющ-**, оскільки ці частини слова вже вказують на певну міру вияву ознаки: *пречудовий, архіважливий, ультратонкий, худющий, чорнявий, довжелезний*;

4) складні слова: *світло-зелений, жовтогарячий, кисло-солодкий*;

5) які позначають відтінки кольорів через відношення до інших реалій: *салатовий, каштановий, бордовий*. За походженням такі прикметники є відносними.

Зверніть увагу! У повсякденному спілкуванні конструкції на зразок «ця лінія кривіша за попередню» доволі вживані. У такий спосіб ми посилюємо виразність та емоційність мовлення. З погляду логіки такі фрази недоречні, адже лінія може бути або кривою, або рівною.

Вправа 171

1. Прочитайте прикметники. Випишіть ті, які можуть утворювати ступені порівняння.

Цікавий, солонуватий, порожній, бордовий, білосніжний, апельсиновий, учнівський, вороний, дрібний, чемний, популярний, досконалий, свіжий, кисло-солодкий, чалий, козацький, слизький, салатовий, білявий, заячий, живий, медовий, самотній, рожевий, смачний, високий, гіркий, русий.

2. Поясніть, чому решта з поданих прикметників не може утворювати ступені порівняння.

Якісні прикметники (окрім винятків, які ми обговорили раніше) мають два ступені порівняння: вищий і найвищий . Вони потрібні для того, аби показувати ступінь вияву ознаки. Кожен ступінь має дві форми:		
<ul style="list-style-type: none">• проста форма виражена одним словом, утворюється за допомогою префіксів та суфіксів;• складена форма складається з кількох слів.		
	Проста форма	Складена форма
Вищий ступінь	Основа або корінь прикметника + суфікси -іш- або -ш- : <i>важливіший, молодший</i>	<i>Більш / менш</i> + початкова форма прикметника: <i>менш важливий, більш молодий</i>
Найвищий ступінь	Префікс най- + форма вищого ступеня: <i>найважливіший, наймолодший</i>	<i>Найбільш / найменш</i> + початкова форма прикметника: <i>найменш важливий, найбільш молодий</i> . Або форма вищого ступеня + <i>від усіх, над усе, за всіх</i> : <i>важливіший від усіх, молодший за всіх</i>

Вправа 172

Утворіть усі можливі форми та ступені порівняння від запропонованих слів.

Сухий, злий, голосний, розумний, смачний, стислий, цікавий, гарний.

Вправа 173

1. Прочитайте речення, випишіть прикметники у складеній формі ступенів порівняння.

1) Довкола запанувала така тиша, якої ще ніколи не було в нашому класі, що вважався найбільш галасливим і недисциплінованим у всій школі (Л. Смілянський).

2) Вони, обійнявшись, направились до входу в сусідню харчівню, яка мала не менш красномовну назву — «Котячі бутерброди» (І. Будз).

3) Це найбільш вірогідне припущення, зважаючи на те, що Коміренко завжди був дуже високої думки про приладобудівний талант Губченка (С. Іванюк).

4) Я ж казала: найменш помітне те, що стирчить у вас перед самісіньким носом! (Л. Воронина).

5) На ньому був гарний дорогий костюм із сірої в ялиночку тканини, модна вишнева сорочка й не менш модний галстук (А. Костецький).

2. Спробуйте переробити складні форми на прості. Чи завжди це вдається? Поміркуйте, чому.

3. Зверніть увагу на виділене словосполучення. Чи є воно формою ступеня порівняння прикметника? Поясніть думку.

Під час творення форм ступенів порівняння відбуваються такі звукові зміни:

1) суфікси **-к-, -ок-, -ек-** випадають: *тонкий* — *тонший*, *глибокий* — *глибший*, *далекий* — *дальший*;

2) **с, ст + ш** → **щ** [шч]: *високий* — *вищий*, *товстий* — *товщий*;

3) **г, ж, з + ш** → **жч**: *дорогий* — *дорожчий*, *важкий* — *важчий*, *близький* — *ближчий*; але: *довгий*, *легкий*.

Зверніть увагу!

1. Від деяких прикметників ступені порівняння утворюємо за допомогою інших коренів: *великий* — *більший*, *малий* — *менший*, *гарний* — *кращий*, *поганий* — *гірший*, *добрий* — *ліпший* (але й *добріший*).

2. Деякі прикметники мають паралельні форми вищого ступеня: *тихий* і *тихіший*, *тонкий* і *тонкіший*. Інколи ці форми мають різні відтінки значень, наприклад: *товщий* (про книгу, двері) та *товстіший* (про людину), *старший* (про вік або звання / посаду) і *старіший* (лише про вік).

3. Інколи префікс **най-** у формах найвищого ступеня порівняння може доповнюватися підсилювальними частками **як-** і **що-**: *якнайкращий*, *щонайсильніший*.

Вправа 174

1. Утворіть усі можливі форми та ступені порівняння від запропонованих слів.

Вузкий, малий, широкий, короткий, довгий, солодкий, слабкий, далекий, красивий.

2. Прокоментуйте звукові зміни й інші особливості.

Запам'ятайте! Неправильними є словосполучення з використанням слова *самий* або поєднання простої та складеної форм вищого ступеня. Отже, правильними є форми *найкрасивіший* і *більш красивий*, а не *самий красивий*, *більш красивіший*.

Вправа 175

Де потрібно, виправте помилки у творенні ступенів порівняння. Запишіть скориговані варіанти.

Давніший, найбільш старанний, **самий** більший, красивіший над усе, активніший, найбільш сміливий, **самий** глибокий, важчий від усіх, більш чистіший, менший, якнайкращий, дуже дотепний, світло-рожевіший, пречудовий, розумніший, більш корисніший, вищий від усіх, щонайдобріший, більш жовтогарячий, найзнайоміший, менш складний, прегарніший.

Запам'ятайте! Використовуючи вищий ступінь порівняння прикметника в реченні, пам'ятайте, що між ним і наступним словом має бути прийменник *за*, *від*, *проти* або сполучник *ніж*, наприклад:

Наш клас світліший, ніж інші. Моя чашка яскравіша за твою.

Окрім цього, форма вищого ступеня має узгоджуватися в роді й числі з іменником, від якого залежить: *клас* (який?) *світліший*, *чашка* (яка?) *яскравіша*. Неправильним є речення «*Наш клас світліше іншого*» чи «*Наш клас світліше, ніж інші*».

Вправа 176

Виправте помилки. Запишіть відредагований варіант.

Читання корисніше гри на комп'ютері. Ця контрольна легша попередньої. Мій брат молодший мене на п'ять років. Наш клас дружніше

паралельного. Немає нічого смачніше морозива. Планшет зручніше смартфона. Сьогодні погода краще вчорашньої.

Вправа 177

Виправте помилки в рекламних текстах. Запишіть відредаговані варіанти.

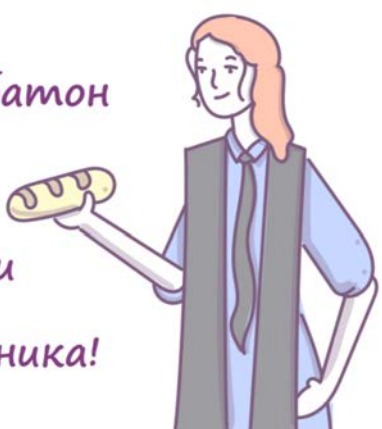
У нашому магазині
самі низькі ціни
і самий **ВЕЛИКИЙ**
АСОРТИМЕНТ!!!

У нас ви можете
купити
найпрекрасніші
картини
місцевих художників!

Галерея

Найсмачніший батон
за самими
низькими цінами
прямо від виробника!

Найбільш швидкий
автомобіль сучасності

Вправа 178

1. Прочитайте текст.

Що таке техніка планування «Pomodoro» та навіщо вона потрібна?

Зараз Франческо Чирілло — власник «Cirillo Consulting», сертифікованого провідника в систему «Pomodoro». А ось у 80-ті роки ХХ століття він був студентом і хотів витратити мінімум часу на навчання. Франческо вирішив провести експеримент: поділити роботу над домашнім завданням на однакові короткі часові відрізки.

Для самоконтролю він узяв кухонний таймер у вигляді помідора, що заводився на 10 хвилин. Чирілло зауважив, що так йому легше концентруватися на задачі, адже він знав, що за десять хвилин зможе відпочити. Так Франческо створив основу техніки таймменеджменту «Pomodoro». Свою назву техніка отримала від помідорного таймера: *potodori* в перекладі з італійської означає «помідор».

Згодом Франческо розвинув «Pomodoro» до повноцінної системи: наприклад, відрізки часу роботи збільшилися до 25 хвилин.

У простому варіанті техніка «Pomodoro» працює так:

1. Складіть список завдань, які необхідно зробити найближчим часом (наприклад, на тиждень). Такі завдання називають активними.

2. Зі списку активних завдань виберіть найважливіші – ті, які хочете зробити сьогодні. Додайте їх до списку завдань на день.

3. Укладіть список завдань на день за пріоритетністю.

4. Увімкніть таймер на 25 хвилин. Починайте роботу! Пройшло 25 хвилин — зробіть перерву на 5–10 хвилин. Через 4 помідори зробіть повноцінну перерву на 15–20 хвилин.

5. Повторюйте пункти 4–6, доки не виконаєте всі завдання зі списку на день.

2. З'ясуйте значення незрозмілих слів, запишіть у словничок.
3. Виділіть основну інформацію в тексті.
4. Яка інформація є другорядною? Чому ви так вважаєте?
5. Спробуйте сьогодні своє домашнє завдання виконувати за технікою «Pomodoro». Поділіться враженнями на наступному уроці української мови.

Вправа 179

Виконайте тестові завдання.

1. Ступені порівняння мають обидва прикметники в рядку
А ультратонкий, активний В важкий, темно-червоний
Б босий, синій Г цікавий, сильний

2. Правильно утворено форму ступеня порівняння в рядку
А більш складніший В дуже відомий
Б якнайтепліший Г самий розумний

3. Прикметник у формі ступеня порівняння є в рядку
А Лід на ріці був ще дуже міцний.
Б Проте сьогодні настрій у нього був пречудовий.
В Беріть усе найнеобхідніше.
Г Петрові випало архіважливе завдання.

4. Неправильно побудовано речення в рядку
А Кожне покоління вважає себе розумнішим попереднього і мудрішими наступного.
Б Друг-боягуз гірший за ворога.
В Ранній сон миліший за все.
Г Маленька праця краща за велике безділля.

5. Прочитайте речення.
(1) Сьогодні все актуальнішим стає таймменеджмент — наука про ефективне використання часу. (2) Люди, які вміють продуктивно керувати своїм часом, живуть більш насиченим і повним життям. (3) Вони виконують свою роботу з мінімальними часовими витратами. (4) А можливість робити те, що їм дійсно подобається, стає більш реальною.

Прикметники у формі ступенів порівняння є в усіх реченнях, ОКРІМ

А 1 Б 2 В 3 Г 4

§ 20. Відмінювання прикметників

Вправа 180

1. Прочитайте діалог у крамниці.

— Добрий день, чим можу допомогти?

— Я шукаю оригінальний подарунок для мого кращого друга. Він любить цікаві комікси.

— Є різні жанри: фантастичні, пригодницькі, гумористичні, історичні та інші. Який бажаєте?

— Друг віддає перевагу супергеройським, але хотілося б українського видавництва.

— Тоді візьміть «Привид Києва».

— Дякую за чудову пораду! Те, що треба.

2. Знайдіть прикметники, выпишіть їх разом із означуваними іменниками.

3. Визначте граматичну форму прикметників – рід, число, відмінок.

Прикметники відмінюємо за двома типами — **твердим і м'яким**, що залежать від кінцевого приголосного. У більшості форм закінчення обох типів збігаються. Єдина відмінність полягає в тому, що у відмінкових формах прикметників твердої групи основа закінчується на твердий приголосний, а у формах м'якої групи — на м'який.

Відмінювання прикметників твердої групи

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	<i>цікавий</i>	<i>цікава</i>	<i>цікавий</i>
Р.	<i>цікавого</i>	<i>цікавої</i>	<i>цікавого</i>
Д.	<i>цікавому</i>	<i>цікавій</i>	<i>цікавому</i>
Зн.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.
Ор.	<i>цікавим</i>	<i>цікаву</i>	<i>цікавим</i>
М.	<i>(на) цікавому, (на) цікавім</i>	<i>(на) цікавій</i>	<i>(на) цікавому, (на) цікавім</i>

Зверніть увагу! Прикметники чоловічого і середнього родів у місцевому відмінку мають паралельні форми із закінченнями **-ому** та **-ім**, наприклад: на *цікавому* і на *цікавім* заході.

Відмінювання прикметників м'якої групи

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	<i>синій</i>	<i>синя</i>	<i>синє</i>
Р.	<i>синього</i>	<i>синьої</i>	<i>синього</i>
Д.	<i>синьому</i>	<i>синій</i>	<i>синьому</i>
Зн.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.
Ор.	<i>синім</i>	<i>синьою</i>	<i>синім</i>
М.	<i>(на) синьому, (на) синім</i>	<i>(на) синій</i>	<i>(на) синьому, (на) синім</i>

Більшість прикметників відмінюємо за твердим типом. Значно менша кількість прикметників має м'який тип відмінювання. У формі називного відмінка однини чоловічого роду вони здебільшого закінчуються на **-ній** після приголосного (тобто на **-дній, -тній, -жній, -шній** та ін.): *давній, торішній, братній, середній, суботній, освітній, мужній, справжній, художній*.

До м'якого типу також належать прикметники на **-ій**: *довгошийй, безкрайй*. Але: *природний*.

Інколи від типу відмінювання й закінчення залежить значення прикметників, що є паронімами, порівняйте: *дружний клас* і *дружній тон*.

Вправа 181

Провідмінюйте в усіх родах і числах спочатку прикметники твердої групи, а потім м'якої.

Зимовий, весняний, літній, осінній.

Вправа 182

Запишіть словосполучення, поставивши прикметники в потрібну форму.

З (*веселий*) другом, (*приємний*) перегляду, (*любі*) друзям, (*чудова*) співрозмовниці, (*важлива*) інформацією, (*цікавий*) фактом, (*дивне*) відчуттям, на (*цікавий*) уроці.

Вправа 183

1. Згадайте, чим схожі й чим відрізняються прикметники *дружний* і *дружній*.
2. Звірте свої міркування з інформацією з рубрики «Про що говорять слова».
3. Провідмініуйте обидва прикметники, порівняйте закінчення.

За мішаним типом відмінюються прикметники на *-лиций*, зокрема *білолиций*, *круглолиций*, *повнолиций* і подібні.

Відмінювання прикметників за мішаним типом

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Н.	<i>смагляволиций</i>	<i>смагляволиця</i>	<i>смагляволице</i>	<i>смагляволиці</i>
Р.	<i>смагляволицього</i>	<i>смагляволицьої</i>	<i>смагляволицього</i>	<i>смагляволицих</i>
Д.	<i>смагляво-лицьому</i>	<i>смагляволицій</i>	<i>смагляволицьому</i>	<i>смагляволицим</i>
Зн.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	як Н. або Р.
Ор.	<i>смагляволицим</i>	<i>смагляво-лицьою</i>	<i>смагляволицим</i>	<i>смагляволицими</i>
М.	<i>(на) смагляво-лицьому, (на) смагляволицім</i>	<i>(на) смагляво-лицій</i>	<i>(на) смагляво-лицьому, (на) смагляволицім</i>	<i>(на) смагляво-лицих</i>

Вправа 184

Провідмініуйте прикметник *білолиций* в усіх родах і числах.

Вправа 185

1. Спишіть словосполучення, де потрібно, виправивши помилки.
Цікава розмова, зворушливою промовою, у великім місті, круглолицьої дитини, завтрашнім днем, освітнього закладу, квітучою вишнею, маминої сукні, на відкритому місці, повнолицього місяця, дружній клас, суботним вечором, у новім кінотеатрі, природній талант.
2. Над кожним прикметником надпишіть рід, число, відмінок і групу.

Вправа 186

1. Прочитайте й запишіть форми мовленнєвого етикету.

Доброго ранку, щасливої дороги, вдалого дня, усього найкращого, радий познайомитися.

2. Визначте відмінок прикметників.
3. Пригадайте й запишіть інші форми мовленнєвого етикету, що містять прикметники. Складіть із ними речення.

4. Поміркуйте, чому в етикетних формулах прикметники мають позитивне значення.

Зверніть увагу! В українській мові закріпилися формули: *добрий день / добридень, добрий вечір / добридень, але доброго ранку.*

Вправа 187

1. Прочитайте поради для ефективного спілкування.

1. Не квапся робити категоричних висновків за першим враженням, особливо уникай негативних оцінок.

2. Кожна людина має право на помилку.

3. Пам'ятай: усі люди різні, унікальні й неповторні. Вони не мусять відповідати нашим очікуванням і бути такими, як ми хочемо.

4. Не плутай поведінку людини та її особистість. Один нерозважливий вчинок не дає підстав думати, що це погана людина.

5. Навчися приймати людей такими, якими вони є, — з усіма їхніми позитивними якостями та вадами.

2. Випишіть словосполучення з прикметниками, надпишіть рід, число та відмінок.

3. Поміркуйте, які поради перегукуються за змістом.

4. Обговоріть поради. Чи з усіма пунктами ви згодні? Візьміть участь у дискусії.

Вправа 188

1. Долучіться до створення порад «Як поводитися в колективі». Перепишіть речення, додавши прикметники, що відповідають за змістом (за потреби скористайтесь довідкою; форму прикметника можна змінювати).

1. Щиро й доброзичливо стався до всіх однокласників. Умій поважати їх, бачити ... сторони, будь...
3. Будь ... у стосунках. Якщо тобі щось не подобається, знайди в собі сили та сміливість відкрито заявити про це.
4. Не нав'язуй свої думки іншим, добери аргументи, щоб довести свою позицію.
5. Доводячи щось іншим, ясно, точно й аргументовано викладай свої думки.
6. Якщо ти помилився, відкрито визнай це перед однокласниками.
7. Допмагай і захищай тих, хто ... за тебе.
9. Перш ніж когось засуджувати, спробуй виявити причини ... вчинку, поведінки.
10. Виявляй ініціативу, бери ... участь у колективних справах.

Довідка: позитивний, негативний, щирий, слабший, привітний, активний.

2. Чи згодні ви з рекомендаціями? Поміркуйте, які пункти варто додати.
3. Чи існують у вашому класі подібні правила?
4. Узагальніть досвід, створіть «Кодекс поведінки в класі».

Вправа 189

Ознайомтеся зі схемою та зразками розбору прикметника як частини мови.

Схема розбору прикметника як частини мови

1. Слово для розбору.
2. Частина мови (прикметник), на яке питання відповідає, загальне значення.
- 3 Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
4. Група за значенням: якісний, відносний, присвійний. Для якісних: чи має ступінь порівняння, який.
5. Рід, число, відмінок, група за кінцевим приголосним основи: тверда чи м'яка.
9. Синтаксична роль.

Тільки спільними зусиллями можна досягти мети.

Зразок усного розбору

Спільними — прикметник, означає ознаку предмета, відповідає на питання *якими?* Початкова форма — *спільний*. Це якісний прикметник. Ужитий у формі множини орудного відмінка, належить до твердої групи. У реченні є означенням.

Зразок письмового розбору

Спільними — прикметник, ознака предмета, *який?*; п.ф. — *спільний*, якісн., мн., Ор. в., тв. гр., означ.

Вправа 190

1. Прочитайте прислів'я та приказки про спілкування.

1) Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш. 2) Від теплового слова і лід розмерзається. 3) Де слова рідкісні, там вони вагу мають. 4) Гостре словечко коле сердечко. 5) Язик довгий, думки короткі.

2. Виконайте розбір прикметників за схемою.

Про що говорять слова

Інколи від типу відмінювання й закінчення залежить значення прикметників, що є паронімами, порівняйте:

Дружний — пов'язаний дружбою, взаємною прихильністю, довірою, відданістю, згодою (*дружний клас*).

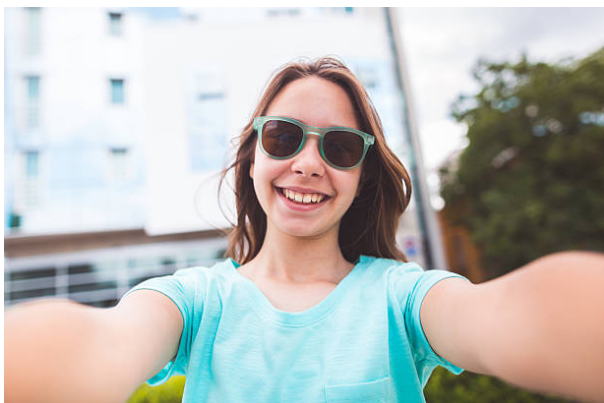
Дружній — який виражає прихильність, довіру, дружелюбність; приязний, приятельський (*дружнє слово*).

§ 21. Відмінювання прізвищ прикметникового типу

Вправа 191

1. Прочитайте допис із проханням про допомогу.

Кому: _____

Олександра Довгошия

Будь ласка, допоможіть!

У мене є друзі — три пари братів і сестер: Барва Андрій і Надія, Барвінок Микита й Ольга та Барвінські Тимур і Маргарита. Привезла їм сувеніри з подорожі, хочу підписати. І зовсім заплуталася(((

2. Допоможіть Олександрі: утворіть необхідні форми імен і прізвищ її друзів та подруг.

3. Пригадайте, до якого типу належить кожне прізвище. Які особливості відмінювання цих прізвищ?

Ми вже знаємо, як відмінювати прізвища іменникового типу.

Прізвища прикметникового типу відрізняються від іменникових тим, що чоловічі та жіночі в називному відмінку мають різні закінчення: *Хорунжий / Хорунжа, Кобилянський / Кобилянська*. Такі прізвища в чоловічому роді мають закінчення **-ий, -ій, -ов, -ев(єв), -ів(-їв), -ин(-їн)**.

Прізвища прикметникового типу відмінюємо так, як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду: *Капустяний / Капустяна, Барвінський / Барвінська* (як *молодий / молода, київський / київська*); *Мельників / Мельникова, Дорофеев / Дорофеева* (як *братів / братова, Василів / Василева*); *Дячишин / Дячишина* (як *мамин / мамина*) тощо.

Вправа 192

Розкрийте дужки, запишіть прізвища, імена та по батькові в потрібному відмінку.

Відвідати (*Орлянський Данило, Орлянська Ксенія*);

доручити (*Водолазький Тихін, Водолазька Поліна*);

домовитися із (*Львов Лев, Львова Марта*);

побачити (*Грошовитий Степан, Грошовита Юлія*);

розмовляти з (*Саприкін Віктор, Саприкіна Вікторія*);

запропонувати (*Єрохов Артем, Єрохова Катерина*);

записати (*Хомин Владислав, Хомина Владислава*).

Вправа 193

1. Запишіть прізвища прикметникового типу всіх учнів вашого класу в чоловічому та жіночому варіантах.

2. Складіть із ними речення, використовуючи фрази типу: *пропоную (кому?) ...*, *записую (кого?) ...*, *хочу зустрітися з (ким?) ...*, *треба поговорити з (ким?) ...*, *зустрів (кого?) ...*, *готувати завдання разом із (ким?) ...*, *радіти (кому?) ...* тощо.

Вправа 194

1. Провідмініуйте усно жіночі та чоловічі прізвища.

Боса/Босий, Босов/Босова; Супрун, Супрунов/Супрунова; Дроб'язка, Дроб'язко, Дроб'язков/Дроб'язкова; Квітка, Квітко, Квітков/Квіткова.

2. Поясніть різницю типів відмінювання.

Вправа 195

Виконайте тестові завдання.

1. Помилково утворено форму родового відмінка однини прикметника в рядку

- А природнього
- Б художнього
- В давнього
- Г пізнього

2. Правильно утворено словосполучення

- А розікласти по столам
- Б Васильова думка
- В у синім морі
- Г співочему народу

3. Прикметник *дружній/дружня* може сполучатися з усіма іменниками, ОКРІМ

- А тон
- Б погляд
- В колектив
- Г порада

4. Жіноче прізвище прикметникового типу наведено в рядку

- А Кондра
- Б Бандура
- В Стасишина
- Г Набока

5. Прочитайте фрагмент тексту, у якому пропущено окремі слова.

Однією з ... навичок сучасної людини є ... спілкування.

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

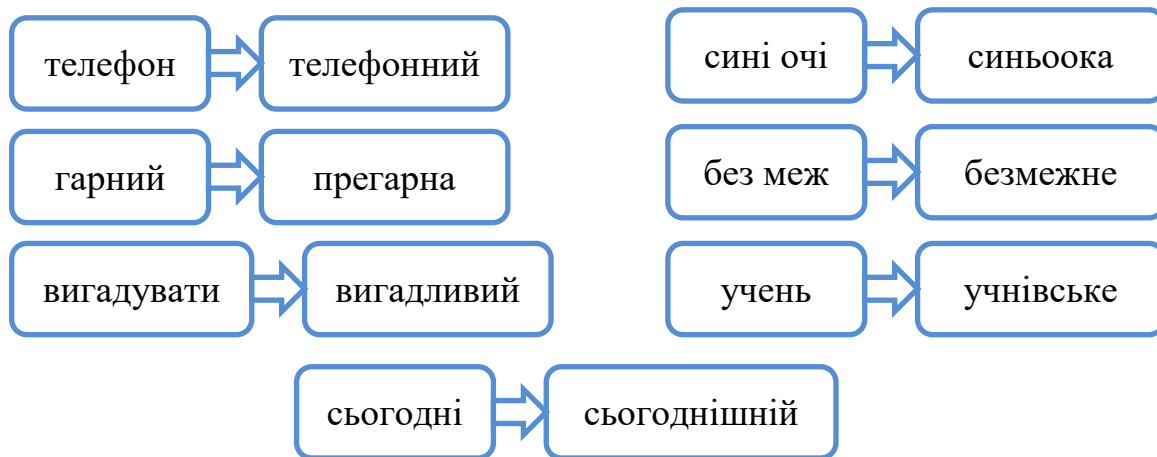
- А самих важливих, ефектне
- Б найважливіших, ефективно
- В найбільш важливих, ефективно
- Г найбільш важливих, ефектне

§ 22. Творення прикметників. Написання -Н- і -НН- у прикметниках

Вправа 196

1. Прочитайте пари слів.

2. Визначте, як утворилися прикметники.

Прикметники утворюємо різними способами, але переважає суфіксальний. Суфіксів для творення прикметників існує багато: **-н-, -ив-, -к-, -ок-, -ськ-, -цьк-, -зьк-, -ичн-, -ющ-, -уват-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -езн-, -енн-, -ач-(-яч-), -ущ-(-ющ-), -ав-(-яв-), -уват-(-юват-), -аст-(-яст-), -ан-(-ян-), -ов-, -ев-(-єв-), -ичн-, -ічн-(-їчн-), -арн-(-ярн-), -ивн-, -тивн-, -альн-(-яльн-)** та інші.

Твірними словами для прикметників можуть бути різні частини мови: *правда* → *правдивий*, *чорний* → *чорнявий*, *колоти* → *колючий*, *один* → *одинокий*, *сам* → *самотній*, *вчора* → *вчорашній*.

Вправа 197

1. Спишіть прикметники, доберіть до них твірні слова.

Зразок: фізичний ← фізика.

Фізичний, кінний, хворобливий, об'єктивний, геніальний, говіркий, мідний, гречаний, пшоняний, історичний, гуманітарний.

2. Виділіть суфікси.

Вправа 198

Спишіть прикметники, доберіть до них твірні слова.

Мережевий, мережаний; правдивий, праведний; квітковий, квітчастий; зубний, зубастий; жорсткий, жорстокий; боязкий, боязливий; сонний, сонливий; синюватий, синющий.

2. Прокоментуйте відмінності між спільнокореновими прикметниками.

Вправа 199

1. Пригадайте, як називаються слова, подані в парах.

Ефективний, ефектний; громадський, громадянський; музичний, музикальний; освічений, освітлений; сердечний, серцевий; особовий, особистий.

2. Поміркуйте, як утворилися ці слова.

3. Запишіть їх разом із твірними словами, виділіть суфікси.

Вправа 200

1. Від поданих іменників утворіть прикметники.

Правда, зима, сон, вирішити, зуб, прогрес, геній, мідь, математика, квітка.

2. Визначте, прикметники якого типу утворили (якісні, відносні, присвійні).

Вправа 201

1. Від поданих прикметників утворіть інші прикметники за допомогою одного із суфіксів **-езн-, -енн-, -ач-(-яч-), -ущ-(-ющ-), -ав-(-яв-), -уват-(-юват-)**.

Зразок: злий → злющий.

Злий, старий, здоровий, добрий, синій, чорний, гіркий, білий, червоний.

2. Поміркуйте, якого відтінку значення додали суфікси.

Вправа 202

1. Від поданих прикметників утворіть інші прикметники за допомогою одного із суфіксів **-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-**.

Зразок: тонкий → тоненький.

Тонкий, гарний, розумний, довгий, смачний.

2. Поміркуйте, якого відтінку значення додали суфікси.

3. Чи можна утворити від кожного слова кілька прикметників? Чим вони будуть відрізнятися?

4. Складіть речення із трьома створеними прикметниками на вибір.

Вправа 203

Від поданих слів утворіть присвійні прикметники.

Термінатор, Олег, Ольга, Михайло, Михась, спірозмовниця, директорка, стюардеса, адвокат.

Велика кількість відносних прикметників утворена за допомогою суфіксів -ов- , -ев- , -єв- , уживання яких залежить, як ви вже знаєте, від кінцевого приголосного основи твірного іменника й наголосу утвореного прикметника. Пригадаймо ці слова.		
-ов-	-ев-	-єв-
1. Якщо прикметник утворено від іменника твердої групи: <i>випадковий</i> (від <i>випадок</i>)	Якщо прикметник утворено від іменника м'якої або мішаної групи і при цьому наголошено основу прикметника: <i>мáтчевий</i> (від <i>матч</i>), <i>форéлевий</i> (від <i>форель</i>)	1. Якщо прикметник утворено від іменника на -й : <i>магнієвий</i> (від <i>магній</i>)
2. Якщо утворений прикметник має наголос на закінченні, незалежно від того, який приголосний передусу суфіксу -ов : <i>ключовий</i>		2. Якщо перед суфіксом стоїть подовжений м'який приголосний: <i>суттєвий</i>
Зверніть увагу! Деякі прикметники мають паралельні варіанти з різними суфіксами: <i>борцєвий</i> і <i>борцовий</i> , <i>дієвий</i> і <i>дійовий</i> , <i>лицєвий</i> і <i>лицьовий</i> , <i>взуттєвий</i> і <i>взуттьовий</i> , <i>життєвий</i> і <i>життьовий</i> , <i>миттєвий</i> і <i>миттьовий</i> , <i>грошєвий</i> і <i>грошовий</i> , <i>кінцєвий</i> і <i>кінцьовий</i> , <i>пáльцевий</i> і <i>пальцьовий</i> , <i>бездоцєвий</i> і <i>бездоцовий</i> (але тільки <i>доцовий</i>).		

Вправа 204

1. Від поданих іменників утворіть прикметники.

Береза, поршень, сталь, яблуна, марш, стіл, взуття, сіль, межа, життя, кварц, груша.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 205

1. Прочитайте пораду із книги Луї Стівелла «Життя онлайн» перекладі у Тетяни Кузьменко.

Інколи здається, ніби всі мають більше за тебе друзів чи підписників у соціальних медіа. Та навіть мільйон людей у контактах, якщо насправді в реальному житті ти спілкуєшся лише з десятком із них. Поміркуй, із ким тобі дійсно хотілося б ділитися своїми думками, почуттями і настроєм, і додавай лише їх. Велика кількість контактів у соціальних медіа може перетворитися із розваги на важку повинність.

2. Випишіть прикметники, поміркуйте, як вони утворені.

3. Поміркуйте, яких друзів у вас більше: в реальному житті чи онлайн.

4. Обговоріть переваги й недоліки віртуальної дружби. Поміркуйте, чи завжди дружба онлайн безпечна.

5. Поділіться на дві команди: прихильники віртуального спілкування та противники. Кожна команда має навести переконливі аргументи на користь своєї думки, використовуючи прикметники. За кожен доречний аргумент — 3 бали, за кожен ужитий прикметник — 1 бал.

6. Після обговорення проаналізуйте комунікативну ситуацію: кому вдалося дібрати переконливіші аргументи, хто поведився більш емоційно, чи дотримувалися учасники спілкування етикету тощо.

У прикметниках, утворених суфіксальним способом, у деяких випадках треба писати подвоєні **-нн-**. Найчастіше — якщо прикметник утворено за допомогою суфікса **-н-** від іменника з основою на **-н**: *день* → *денний*, *осінь* → *осінній*.

Вправа 460

1. Спишіть слова, виділіть корені та префікси.

Мікрофонний, пісенний, машинний, шампінйонний, нечленний, монотонний, чавунний, безпардонний, законний, уклінний, невинний, розчинний, пельменний.

2. Поясніть написання подвоєних **-нн-**.

Вправа 206

Від поданих слів утворіть прикметники за допомогою суфікса **-н-**, запишіть їх.

Бульйон, закон, кардамон, вагон, резон, карантин, родина, тканина, талісман, рідина, корінь, серпантин.

Подвоєні **-нн-** пишемо також у прикметниках, утворених суфіксами **-éнн-** і **-áнн-/я́нн-**, що надають слову значення перебільшеної ознаки або неможливості виконання дії: *глибоченний* (= дуже глибокий), *невблаганний* (= не можна вблагати).

Запам'ятайте: такі суфікси в прикметниках наголошені.

До цієї групи належать також прикметники церковного вжитку: *благословéнний, блажéнний, свящéнний, огнénний, окая́нний, страждéнний*, а також *божéственний*.

Зверніть увагу! Якщо у прикметника наголошений суфікс, але немає значення перебільшеної ознаки чи неможливості виконання дії, приголосні в суфіксі не подвоюємо: *дерев'яний, варéний, печéний, довгождáний, жадáний, шалéний*.

Підказка. Іноді важко відрізнити прикметники, у яких **-éнн-, -áнн-, -я́нн-** мають значення перебільшеної ознаки, від прикметників із **-ен-, -ан-, -ян-**. Наприклад: *здоровéнний* і *шалéний*. У деяких випадках можемо перевірити, дібравши до прикметника відповідник без цього суфікса: *здоровéнний* — пишемо з **-нн-**, бо є слово *здоровий*; до слова *шаленний* такого відповідника немає, тому суфікс пишемо без подвоєння.

Не варто плутати прикметники з подібними словами, що позначають не перебільшену ознаку, а ознаку через дію: *нескінчéнний* — *нескінчений*, *неподолáнний* — *неподоланий*.

Вправа 207

1. Спишіть слова, де потрібно, заповнивши пропуски.

Ворон..ий, римован..ий, широчен..ий, незбагнén..ий, гречан..ий, священ..ий, зорян..ий, шален..ий, повітрян..ий, непримирén..ий, кам'ян..ий, приземлен..ий, смирén..ий, поган..ий, отакén..ий, силén..ий.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 208

1. Складіть речення, щоб продемонструвати правопис слів.

Зразок. *Нездійснена мрія з'їсти все морозиво у світі* (фізично не можна виконати). *Нездійснена мрія купити морозива* (можна це зробити).

Нездійснений — нездійснений, незчислений — незчислений, невблаганий — невблаганий, незрівняний — незрівняний, нескінчений — нескінчений.

Вправа 209

1. Спишіть слова, де потрібно, заповнивши пропуски.

Півтародин..ий, бездон..ий, силен..ий, струн..ий, семитон..ий, вікон..ий, товстен..ий, нескінчен..ий, павутин..ий, безупин..ий, четвертин..ий, одноймен..ий.

2. Поясніть правопис прикметників.

Вправа 210

1. Спишіть речення, де потрібно, заповнивши пропуски.

1) Так і жило воно все літо, аж виріс з н..ого цілий здоровен..ий заєць (*Майк Йогансен*). 2) Він був пр..красний у своєму смугастому піджаку, в окулярах та ще з таким пр..вабливим закордон..им акцентом (*І. Жиленко*). 3) Ал..оша занепокоївся і, пр..тиснувшись до теплої стіни, яка не встигла охолонути після ден..ої спеки, об..р..жно виз..рнув (*В. Росін*). 4) Та кіт щосили вчепився зубами у медаль..он і так і не випустив його до кінця нашого шален..ого пол..оту (*Л. Воронина*). 5) Т..хен..ко мугикаючи собі під ніс якусь піс..ню, вона поралася біля клумби вогнен..о-ч..рвоних жоржин (*В. Росін*).

2. Поясніть орфограми.

3. Зробіть повний розбір виділених прикметників.

Вправа 211

 1. Напишіть есе на одну з тем: «Нові часи вимагають нових форматів спілкування», «Чи можлива дружба онлайн?», «Ризики віртуального спілкування».

2. Випишіть ключові слова до вашого есе.

Вправа 212

Виконайте тестові завдання.

1. Префіксальним способом утворено прикметник

А безжальний

В бездоганий

Б безпорадний

Г бездоказовий

2. Правильно утворено всі прикметники, ОКРІМ

А матчевий

Б прикінцевий

В мережовий

Г тестовий

3. На місці пропуску треба вставити літеру на позначення приголосного в обох словах усіх рядків, ОКРІМ

А невблаган..ою заметіл..ю

Б нескінчен..ою спірал..ю

В туман..ою далеч..ю

Г шален..ою височін..ю

4. Помилку допущено в рядку

А Хлопець спершу не повірив у несподіваний і такий жаданий успіх.

Б Мої барабанні перетинки ледве витримали цей шум.

В Блажена усмішка з'явилася на обличчі.

Г Дівчата здавна були непримиренними суперницями.

5. Прочитайте речення

Вже кілька разів він перечитав інструкцію про оформлення (1) грошових переказів, ознайомився із тарифом (2) міжміських (3) телефонних розмов, вивчив таблицю вартості (4) рекомендованих листів, телеграм, пакунків, бандеролей (В. Росін).

Помилку допущено в слові (цифра позначає наступне слово).

А 1

Б 2

В 3

Г 4

§ 23. Написання НЕ з прикметниками

Вправа 213

1. Прочитайте текст.

Деякі не/розсудливі люди дозволяють собі ображати інших. Така поведінка не/безпечна та може призвести до не/бажаних наслідків. Не/вдалий жарт зумовлює не/вдоволення людей, і не/далекоглядного жартівника чекають не/втішні наслідки, якщо натрапить на не/боязкого противника. А натрапить обов'язково.

2. Поміркуйте, чи викликає у вас питання правопис слів із часткою НЕ.
3. Які правила ви вже знаєте?

Частку **не** з прикметниками пишемо разом чи окремо.

НЕ з прикметниками пишемо разом

1. Якщо прикметник не вживається без **не**: *невгомонний, невтоленний*.
2. Якщо прикметник із часткою означає єдине поняття і до нього можна дібрати синонім без **не**: *неймовірний* (чудовий), *небоязкий* (сміливий).
3. Якщо частка **не** є частиною префікса **недо-**: *недобачений, недостиглий*.

НЕ з прикметниками пишемо окремо

1. Якщо є протиставлення чи заперечення в реченні: *не боязкий, а сміливий*.
2. Якщо частка **не** стосується прикметника, який має залежне слово або в реченні є присудком: *Зайшла нікому не відома жінка. Мій друг не (є) боязкий*.

Вправа 214

1. Спишіть слова, поясніть правопис кожного правилом.

Не/завидний, не/злобний, не/грамотний не/рухомий, не/апетитний, не/актуальний, не/вблаганний, не/долугий не/бачений, не/вгомонний, не/видимий, не/безпідставний, не/відворотний, не/забутній не/виправний, не/здоланний, не/благодійний, не/близький, не/важкий, не/довготривалий, не/припустимий.

2. Якщо можливо, доберіть до слів синоніми без **не**.

Вправа 215

1. Спишіть слова, виділіть префікси.

Недобрий, недовчений, недоспілий, недосвідчений, недоброзичливий, недоброякісний, недовговічний, недопечений, недовірливий, недогадливий, недоказовий, недоконаний, недорогий.

Вправа 216

Складіть речення із поданими прикметниками так, щоб його треба було писати з **не** разом і окремо.

Зразок. Шкода, що нам трапився такий негречний попутник. Наш попутник не гречний.

Не/гречний, не/активований, не/вдячний, не/вибагливий, не/говіркий, не/виправданий, не/дешевий.

Вправа 217

1. Спишіть речення, знявши ризку.

1) Це що, був чийсь не/вдалий жарт? (*І. Будз*). 2) Він був практично не/вразливий для ворогів, якби не одне «але»... (*А. Мухарський*). 3) На дубі сиділа весела, не/відома малечі пташка (*О. Іваненко*). 4) А Данко відчував, як його ноги відриваються від землі і він, безтілесний і не/вагомий, піднімається ввверх, до нових горизонтів, нових звершень і нових снів... (*В. Юдов*). 5) Він буцматий, круглоголовий, чоло у нього і не/високе і не/вузьке, звичайне (*М. Білкун*).

2. Поясніть орфограми.

Вправа 218

1. Прочитайте текст із сайту «Сватове.City».

Бул..інг — це прояв не/терпимості до прав людини і форма насил..ства, що суперечить таким базовим поняттям, як толерантність, права людини, взаємо/повага. Жертвами цькування можуть стати як діти, так і вчителі.

Слово *бул.інг* походить від англійс..кого *bullying*, що в перекладі означає «цькування». Бул..інг у школі — це дії або бездіял..ність учасників

освітн..ого процес..у щодо малолітн..ої чи не/повнолітн..ої особи, унаслідок чого може бути заподіяна шкода психічному або ф..зичному здоров..ю.

Існують такі різновиди булінгу:

- ! фізичний — завдання тілесних ушкоджень;
- ! економічний — навмисне пошкодження особистих речей, вимагання грошей, крадіжки;
- ! психологічний — образи, погрози, не/пристойні жарти, ігнорування, шантаж, наклеп чи ман..пуляц..ї;
- ! сексуальний — жарти сексуального характеру, принизливі жести та образливі чутки, зйомки в роздягальнях, сексуальні погрози;
- ! к..бер/бул..інг — це переслідування за допомогою електронних пристроїв, у тому числі мобільних телефонів та інтернету.

Причин бул..інгу є багато, але здебільшого бул..ер так самостверджується в кол..ективі.

В Україні діє закон про бул..інг, за яким до відповідальності можуть бути притягнені діти, їхні батьки, вчительство та директор чи директорка школи. Покарання передбачене як для бул..ерів, так і для спостерігачів. За моральне або фізичне насильство та агрес..ію в будь-якій формі кривдникам загрожує штраф. Якщо право/порушення вчинив не/повнолітній, який ще не може відповідати перед законом, стягнення очікує на батьків.

Дитина, яку переслідують у школі, має розповісти про все батькам. Також вона може звернутися по допомогу до директора школи, класного керівника чи шкільного психолога. Діти й батьки можуть звернутися до служби у справах дітей при рай/держ/адм..н..страції, а також до поліції за номером 102 або за мобільними телефонами:

Дитяча лінія: 116-111 або 0-800-500-225 (з 12.00 до 16.00).

Гаряча телефонна лінія з питань протидії булінгу: 116-000.

Гаряча лінія з питань запобігання насильству:

116-123 або 0-800-500-335.

2. Випишіть слова із пропусками, поясніть орфограми.
3. Випишіть ключові слова (теги), за якими цю інформацію можна було б знайти в інтернеті.
4. Складіть план тексту і запишіть його в зошит.

5. Користуючись планом, детально перекажіть текст.
6. Яка інформація для вас виявилася новою?
7. Розгляньте інфографіку. Чи відомий вам такий жанр?

ГОЛОВНЕ В ЗАКОНІ ПРО ПРОТИДІЮ БУЛІНГУ В ШКОЛАХ

Вперше визначено термін:

Булінг – це моральне або фізичне насильство, агресія в будь-якій формі з метою викликати страх, тривогу і підпорядкувати людину своїм інтересам.

Відповідно до закону №8584

Передбачено відповідальність за знущання:

- Моральне або фізичне насильство, агресія
Штраф 340 – 850 грн
- Дії з особливою жорстокістю, повторне порушення
Штраф 1700 – 3400 грн
- Приховування вчителем факту цькування
Штраф 850 – 1700 грн

За вчинення правопорушення неповнолітніми віком до 16 років – штраф сплачують батьки

ЦЕНТР громадського моніторингу та контролю

Інфографіка — це добірка зображень, діаграм і мінімального обсягу тексту, що роблять огляд теми легкозрозумілим. Зазвичай в інфографіці використовують яскраві візуальні елементи для швидкого та зрозумілого подання інформації.

§ 24. Написання складних прикметників разом і з дефісом

Вправа 220

1. Прочитайте текст.

Завдяки інтернету ми отримали велику/превелику кількість бонусів, у тому числі можливість віртуального спілкування, зокрема з мало/знайомими людьми. До знайомств у соц/мережах треба ставитися обережно й дотримуватися загально/відомих правил безпеки.

2. Назвіть складні слова. Як їх правильно записати?

Вправа 221

Сформулюйте правила правопису складних іменників так, щоб вони відповідали наведеним у таблицях прикладам. За потреби скористайтеся правилами на сторінці ...

Складні прикметники пишемо РАЗОМ, якщо	
1...	<i>мікрохвильовий, ультрамодний</i>
2...	<i>західноукраїнський, загальноосвітній</i>
3...	<i>двадцятиповерховий, одинадцятирічний</i>

Складні прикметники пишемо З ДЕФІСОМ, якщо	
1...	<i>суспільно-політичний, сиро-ковбасний</i>
2...	<i>кисло-солодкий, синьо-жовтий</i> <i>Але: жовтогарячий, червоногарячий, глухонімиий, хитромудрий, зловорожий</i>
3...	<i>військово-морський, воєнно-стратегічний</i> Але: <i>військовополонений, військовозобов'язаний</i> (це прикметники, що перейшли в розряд іменників)
4...	<i>чорний-чорний, великий-превеликий</i>
5...	<i>20-поверховий, 11-річний</i>

Вправа 222

1. Запишіть пари прикметників, порівняйте правопис.

Будівельно/ремонтний — вагоно/ремотний, червоно/чорний — червоно/гарячий, південно/східний — східно/український, жовто/зелений — жовто/гарячий — вічно/зелений, чорно/сірий — чорно/бровий, електро/хірургічний — електронно/цифровий, кисло/молочний — м'ясо/молочний.

2. Поясніть правопис слів у парах.

Вправа 223

1. Запишіть складні слова, знявши ризик. Поясніть правопис.

Загально/доступний, зоо/ветеринарний, зовнішньо/політичний, легко/атлетичний, кисло/солодкий, мовно/стильовий, молочно/промисловий, високо/врожайний, сліпучо/білий, радий/радісінський, народно/господарський, молочно/білий, право/бережний, сільсько/господарський, темно/фіолетовий, синій/синій.

2. Письмово обґрунтуйте правопис, дібравши, де можливо, твірні слова.

Складні прикметники, утворені від складних іменників, пишемо так, як і твірні іменники: *лісостеп* → *лісостеповий*, *угро-фіни* → *угро-фінський*.

Вправа 224

1. Від поданих іменників утворіть прикметники.

Чорнозем, м'ясозаготівля, монголо-татари, радіофізика, самохід, теплообмін, соціал-патріот.

2. Поясніть правопис твірних іменників і похідних прикметників.

Вправа 225

1. Від поданих власних назв утворіть прикметники.

Нова Водолага, Івано-Франківськ, Пуща-Водиця, Біла Церква, Кам'янець-Подільський, Горішні Плавні.

2. Поясніть орфограми. Згадайте, з якої літери треба писати прикметники.

Вправа 226

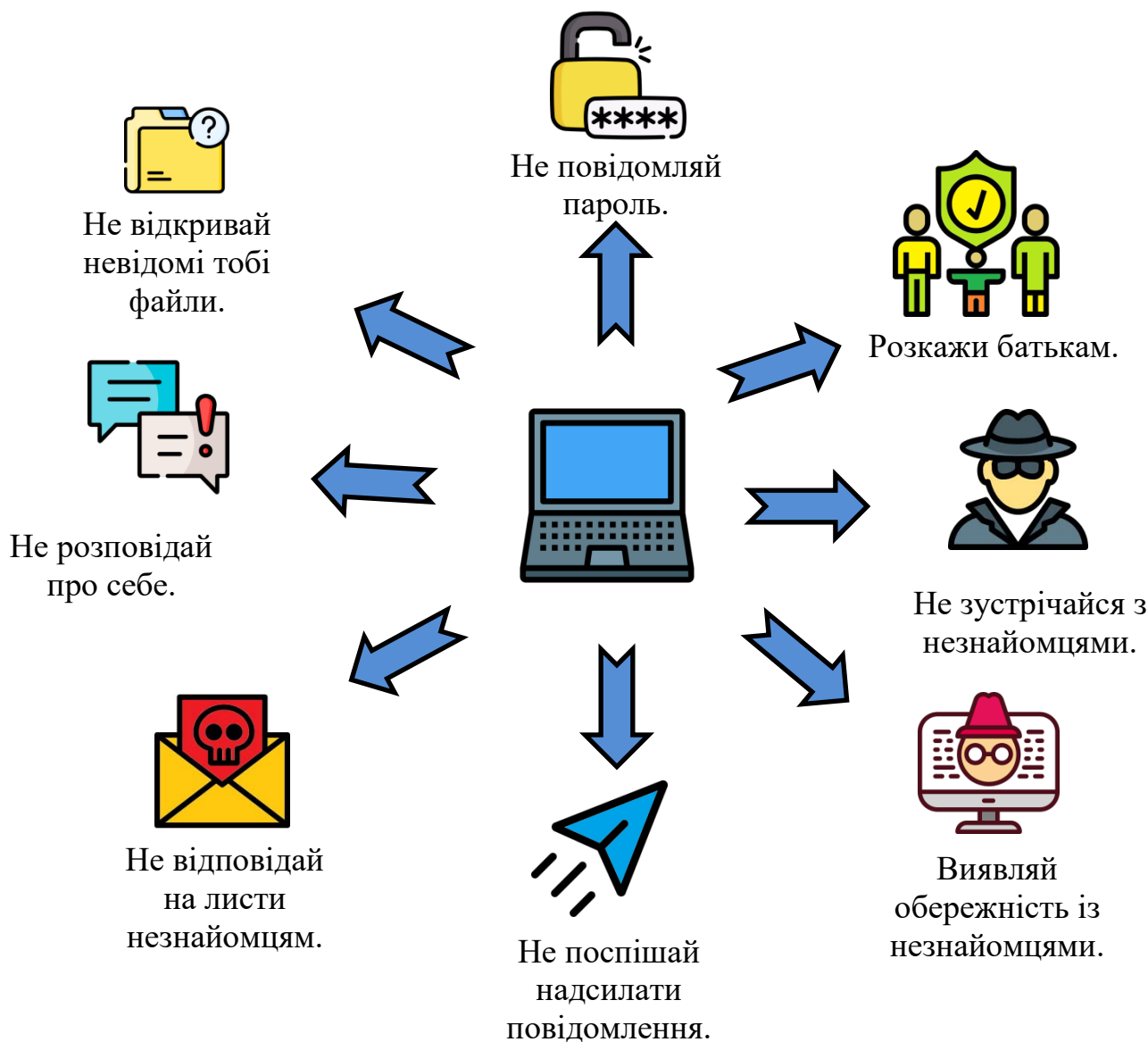
1. Спишіть речення, знявши ризику.

1) Паруси були вже не/сірі, а білі/білі (*О. Іваненко*). 2) Від обрію до обрію через південно/західний край неба тягнувся хмарний фронт, осяяний спалахами блискавиць (*Р. Росіцький*). 3) Поширена спорадично в право/бережних лісових та лісо/степових районах (*А. Давидов*). 4) Усі приготувалися чекати довго/очікуваного гостя (*Г. Малюк*). 5) Великі, напрочуд гарні, пишні квіти відтворювали всі відтінки від світло/жовтого, майже білого, до темно/червоного: кремовий, жовто/гарячий, ніжно/рожевий... (*М. Рибалко*).

Поясніть орфограми.

Вправа 227

1. Розгляньте інфографіку.

2. Запишіть сім правил поведінки в інтернеті. Додайте свої.

- Б східно/слов'янський, сміттє/очисний
- В гіркувато/ солоний, жовто/блакитний
- Г світло/поглинальний, жовтувато/рожевий

4. Помилку допущено в реченні

- А Вікна були затулені світло-кавовими порт'єрами.
- Б Завдяки цьому я підвищував свій загально-освітній рівень.
- В Видами аудіовізуального твору є кінофільми, телефільми, відеофільми, діафільми.
- Г Він учить її усіх хитромудрих слів, які сам знає.

5. Прочитайте речення.

Якщо вам випало стати жертвою кібербулінгу, відчувати *не/гативні* емоції, зокрема гнів, це цілком нормально. Немає нічого *не/природного* в тому, щоб реагувати на *не/приємні речі*. Головне, щоб у цій ситуації ви були *не/самотні*.

Окремо треба писати *не* з прикметником

А не/гативні	В не/приємні
Б не/природного	Г не/самотні

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Як відрізнити прикметники від інших частин мови?
2. Для чого нам потрібні прикметники?
3. Від чого залежить рід, число і відмінок прикметника?
4. Скільки типів відмінювання має прикметник?
5. За скількома відмінками змінюється прикметник?
6. Які орфограми щодо прикметника ви знаєте?

Ваші успіхи та подальші плани

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».
5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

КЛЮЧІ ДО ТЕСТІВ

Вправа 24. 1Б, 2А, 3Г, 4Г, 5Г.

Вправа 49. 1Б, 2А, 3В, 4Г, 5В.

Вправа 60. 1В, 2В, 3В, 4Г, 5Г.

Вправа 70. 1А, 2В, 3Г, 4В, 5В.

Вправа 97. 1Б, 2Б, 3В, 4А, 5В.

Вправа 122. 1Г, 2В, 3В, 4В, 5Б.

Вправа 133. 1А, 2Б, 3А, 4А, 5А.

Вправа 144. 1Г, 2Г, 3Б, 4В, 5А.

Вправа 154. 1В, 2А, 3Б, 4В, 5А.

Вправа 169. 1А, 2Г, 3Б, 4А, 5Г.

Вправа 179. 1Г, 2Б, 3В, 4А, 5В.

Вправа 195. 1А, 2В, 3В, 4В, 5Б.

Вправа 212. 1Г, 2В, 3Г, 4В, 5Г.

Вправа 229. 1Б, 2Б, 3Б, 4Б, 5Г.

ЗМІСТ

Навігатор.....	2
РОЗДІЛ 5. ІМЕННИК.....	3
§ 1. Іменник як частина мови.....	4
§ 2. Велика буква та лапки у власних назвах.....	9
§ 3. Рід іменників. Іменники спільного роду.....	17
§ 4. Число іменників.....	21
§ 5. Відмінки іменників.....	28
§ 6. Кличний відмінок.....	32
§ 7. Відміни та групи іменників.....	35
§ 8. Відмінювання іменників I відміни.....	41
§ 9. Відмінювання іменників II відміни.....	46
§ 10. Відмінювання іменників III відміни.....	55
§ 11. Відмінювання іменників IV відміни.....	58
§ 12. Відмінювання іменників, що мають форму лише множини.....	60
§ 13. Рід незмінюваних іменників.....	62
§ 14. Творення та відмінювання імен по батькові. Відмінювання прізвищ іменникового типу.....	66
§ 15. <i>Не</i> з іменниками.....	63
§ 16. Правопис складних іменників.....	75
РОЗДІЛ 6. ПРИКМЕТНИК.....	79
§ 17. Прикметник як частина мови.....	80
§ 18. Групи прикметників за значенням.....	86
§ 19. Ступені порівняння якісних прикметників.....	93
§ 20. Відмінювання прикметників.....	100
§ 21. Відмінювання прізвищ прикметникового типу.....	106
§ 22. Творення прикметників. Написання -н- і -нн- у прикметниках.....	109
§ 23. Написання <i>не</i> з прикметниками.....	116
§ 24. Написання складних прикметників разом і з дефісом.....	120
КЛЮЧІ ДО ТЕСТІВ.....	125